ERZSÉBET.

A valóság legendája. A királyné alakja gróf Corti Egen Cäsar könyvében.

A DOLGOK természetes folyamata szerint rendesen a történelem szépül legendává és korunk tipikus bélyegét viseli magán minden kísérlet, amely a legendák költészetét próbálja történelemmé józanítani. Egészen kivételes eset és a legenda hősének kivételességére vall, ha a józan érvekkel, okmányokkal alápillérezett történelem talán még szebb, nemesebb, magasztosabb revelációkat ad róla a legendánál is.

Ebben az egészen rendkívüli tűnetben gyönyörködhetünk annak a könyvnek a révén, amelyben Erzsébet királyné legendáját váltja át történelemmé Corti Egon gróf. Mert Erzsébet különösen a mi számunkra, magyarok számára mint ezeréves nemzeti hősköltéményünkbe font fehér és szent legenda élt. De fehér fénye más-más szög alatt, más-más oldalról szemlélve, szivárványos gazdagságban bomlott színeire. A hódolat számára mint diadém csillogott a koronás fejek fölött. A legszebb királyné Európában, sőt fönségben is. Királynő nemcsak születése és házassága révén, hanem a nők közt is. Eszménye a legmagasztosabb női varázsnak és tökéletességnek. Egy ben valóságos megtestesülése minden asszonyi bájnak és gyöngédségnek. Nemcsak hideg fényt szórt, nemcsak ragyogni és tündökölni tudott, hanem a szívjóság, a könyörület meleg izzása fogta glóriás sugárudvarba. Neki magának volt legtöbb részvétre szüksége és szinte tékozolta, két kézzel szórta a részvét a vigasztalását. Vakmerő tudott lenni, ha jó lehetett. A halál nem riasztotta vissza, nem undorodott a kínnak, a gyötrelemnek, az emberi test romlásának sok félelmes lárvájától. Lehajolt és megsimogatta a kolerás beteg kezét, ha tudta, hogy gyöngéd fehér kezének simításával a végső tusa titokzatos gyötrelmét csitíthatja, ha érezte, hogy bátor mosolyának napja keserves könnyek harmatát szárogathatja fel. Nem riasztotta a lelkek éjtszakája sem, pedig ott ólálkodott a közelében, családja vérsejtjeiben kísértett megfoghatatlan rémeivel, ismeretlen iszonyattól vemhes feneketlen feketeségével. Mint védőszentje, türingiai magyar Erzsébet ő is szűntelen Wartburgok büszke magasságából szállt le, mosolyok rózsái nyíltak az ajkán, s nem volt a gáncsvetésnek, a titkos, settenkedő gyanúsításnak az az ereje, amely a jóság ösvényén megakadályozhatta volna. Vonzotta minden elesett, minden árva, minden megtagadott. A saját szenvedésében, a saját megpróbáltságában, a saját egyedülvalóságában testvérnek érezte valamennyit. Igy talált bizonyosan ránk is árva, megpróbált magyar nemzetre. Józellemünk, védőangyalunk, egy ellenséges világ sivár bizalmatlanságában egyetlen megértő szószólónk volt, bölcs és szelíd ellenállhatatlanságában parancsoló békekövet a nemzet és királya közt, akik az ő közös szeretetének minden régi neheztelést feloldó varázskörében találtak egymásra.

Mindez valóban úgy szárnyal, olyan felemelő és magasztos, mint távoli szentek csillagkoszorús, liliomillatos legendái. Corti könyve, amely elsőnek

közeledik a modern történetírás egész sokrétű apparatusával a legendák fátylas ködéhez, vagy a hazugságok hálójához, hiteles okmányokkal, eredeti levelezésekkel, szavahihető tanuk feljegyzéseivel, a legszigorúbb történeti megalapozottsággal bizonyítja be, hogy a legenda igaz. A valóság talán sokszor még megragadóbb, még színesebb, még költőibb, mint maga a felmagasztaló legenda.

Pedig gróf Corti Egon mindent megtett, hogy az igazság teljes és átvilágító fényében, kizárólag hiteles és még eddig közzé nem tett adatok alapján történelemmé alakítsa vissza a legendát. Egy hatalmas birodalom összeomlása után, amelyben szertefoszlott, ronggyá állott minden takargató, szépítgető nimbusz, nem volt már semmi akadálya annak, hogy beláthasson a legrejtettebb zúgokba. Feltárultak előtte az egykor féltve őrzött titkos levéltárak. Rendelkezésére állottak szigorúan bizalmas okmányok és egészen intim magánfeljegyzések. Soha idegen szem elé nem szánt naplók és levelezések bogozták ki számára egy sokrétű lélek legrejtettebb rezdülését.

És a szerző igyekezett minden rendelkezésére álló adatot felhasználni. Azon volt, hogy tisztán lássa és megértse ezt a rendkívüli lényt és közelebb hozza az egész emberiség megértéséhez. Szinte naplószerű pontossággal és a legapróbb részletekbe menő gonddal kísérte ezt a tragikus sorsot minden drámai fordulójához. Ebbe a könyvbe zárva valóságos kitárt könyv számunkra Erzsébet királyné élete. Megismerhetjük teljes emberi valóságában a fénynek és árnynak lelkiismeretes elosztásával a legendák és álmok káprázatából testté varázsolt alakján. És csodálatos, hogy a meztelen valóságnak ez a nappali világítása semmit sem árt sem az alak tisztaságának, de még talán regényességének sem. «A királyi pár — mint Corti mondja — mindenképpen elviseli az igazság fényét, még ott is, ahol kényes dolgokról van szó ; egyik sem szorul sem kíméletre, sem hízelgésre.» De főképpen nem a királyné. Ami rendkívüli és regényes benne, az színekkel, az árnyalatoknak bő változatával gazdagodik, hátteret, magyarázatot, levegőt kap, viszont a valóság megfosztja hideg, messze távlatok ködsíkjain lebegő jelenésszerűségétől és élő emberré realizálja és nemesíti.

A regényes hajlamokat már vérségi kapcsolatokból, a családi otthon különös légköréből hozza magával. A Wittelsbachok tele vannak művészetszeretettel, kultusszal, költői hajlamokkal. I. Lajos bajor király verseket ír. Lelkesedik minden nemes iránt. Rajongója a női arc szépségének és megalapítja a szépségek világhírű galeriáját. II. Lajos káprázatos tündérkastélyokat épít vadregényes sziklaterületek közé, álmatag kék tengerszemek partjára. Első felismerője és fanatikus híve a wagneri zene szépségeinek. Maga a fiatal Erzsébet hercegnő apja, Miksa herceg, szintén hódol a Múzsának, exotikus tájak varázsa vonzza, szenvedélyes utazási láz fűti. Kedvelője minden derűsnek, felemelőnek, vidámságra hangolónak. Rajong a nemes paripákért. Idomított lovai vannak s maga is kitűnően lovagolja a magas iskolát. Egészen érthető, kitől örökölte Erzsébet is költői tehetségét, a nemes állatoknak, s a lovaglásnak sokszor már csaknem túlhajtott szeretetét.

A császári trónt gyöngéd bájával, közvetlen gyermeki derűjével hódítja meg. Ferenc Józsefnek anyja, Zsófia főhercegasszony Erzsébet nénjét szánta. De a fiatal császár első látásra beleszeretett a kis Sisibe — így becézik otthon a hercegkisasszonyt — és hallani sem akar más feleségről. Erzsébet még csak tizenötéves, egészen gyermek, mikor a bécsi udvar nehéz szertartásoktól sűrű levegőjébe kerül. Hozzá még hűvös, félig ellenséges indulat is fogadja. Anyósa,

Zsófia beleegyezett ugyan a házasságba, de fél, hogy a törékeny szépségű fiatal asszony elhódítja tőle a szerelmes férjet, aki fölött föltétlenül uralkodni akar. Valósággal féltékeny menyére, akire a legsúlyosabb feladat vár, az, hogy öröme, támasza, vígasztalója legyen férjének Európa körülviharzott trónján. Az egykor hatalmas világbirodalom ugyancsak összezsugorodott és még igyis recseg-ropog minden eresztékében. Zsófia vaskeze ugyan elnyomta a háborgó mozgalmakat. A magyar szabadságharcot leverték, de csak az orosz cár segítségével. Radetzky győzött Lombardiában és Velencében, de az olasztartományok csak a kedvező pillanatra várnak, hogy újra kigyujtsák a függetlenségi harc csóváit. A mohón feltörő porosz hatalom is fenyeget. Férjét csaknem hajnaltól késő estig íróasztalához láncolják tűneményes munkabírása és munkaszeretete s a birodalom agyonkúszált ügyei, úgyhogy Erzsébet csaknem teljesen magára hagyva áll az udvar ellenséges indulataival szemben.

Az első fejezetek ennek a néma, de elkeseredett háborúnak lassan mozduló etapjait adják, végül azonban a gyöngédség, a szeretetreméltóság, a minden kihívás elől kitérő óvatosság, sebezhető pontot sehol nem adó egyenesség győzedelmeskedik. Erzsébet föltétlenül a maga oldalára állítja férjét anyjával szemben, ami egyelőre még élesebbé teszi a feszültséget. Ez a küzdelem s a vesztes olasz háború izgalmai, a háború után még hevesebben megújuló udvari cselszövények teljesen felőrlik Erzsébet idegeit. Pihenésre, napra, szabad nagy horizontokra van szüksége. Madeirába megy. Csaknem teljes mélabú vesz rajta erőt. De Madeira öröktavaszban tündöklő tündérkertjének varázsa meggyógyítja. Első utazása ez a királynénak, amelyet aztán még nagyon sok követ, amikor lelke megbénító borúját napsugaras bolyongások változatosságával akarja enyhíteni.

De előbb még súlyos megpróbáltatásokon kell átesnie, bár ezek a megpróbáltatások mind jobban és jobban összekovácsolják férjével, a császárral. Ferenc József már a szomorú kimenetelű olasz háború alatt sűrű levelezésben tartott vele állandó kapcsolatot a harctérről s egy gyöngéd, részvétteljes lélek vígasztaló bizalmához menekült a rászakadó gondoktól. Még bensőbbé válik ez a bizalmas meghittség a 66-iki porosz háború alatt, amelytől Erzsébet előre szorongva féltette férjét. A königrätzi vereség azonban, amely újabb területeket ragad el a Habsburg monarchiától, Erzsébet politikai elgondolásának győzelmét jelenti és ez az elgondolás béke és megértés az alkotmánya fosztott Magyarországgal, becsületes megegyezés a király és a hozzá balsorsában is ragaszkodó nemzet között.

Corti meggyőző és aprolékos lélektani aláfestéssel írja le, hogy támadt fel és hogy erősödött lassan a kölcsönös rokonszenv az elragadó szépségű királyasszony és a lovagias magyar nemzet között. A magyar urakra már a császári pár első látogatása alkalmával mély benyomást tett Erzsébet, aki viszont Zsófiával és merev udvari környezetével szemben természetes támaszát érezte abban a magyarságban, amely iránt ellenfele, Zsófia főhercegnő szintén nem táplált meleg érzelmeket. A bécsi élet ceremóniás, ünnepélyessége elől szívesen menekült a királyné Buda csöndjébe és romantikájába, majd később, mikor a magyar hódolat ezzel megajándékozta: a gödöllői parkba és kedves barok kastélyba. Erzsébet magyar udvarhölgyet vett maga mellé és megtanult magyarul, amivel teljesen meghódította a magyarok szívét. Andrássy Gyula diplomáciai látása hamar tisztában volt vele, hogy ez a szép asszony, aki őszintén szereti Magyarországot és népét s akibe a császár tizenegyévi házasság után is szemmelláthatón szerelmes, a legalkalmasabb arra,

hogy az ellenkező befolyásoktól még egészen szabadulni nem tudó császárt megnyerje a Magyarországgal való kibékülés gondolatának.

A porosz háború elvesztése a döntő lélektani pillanat és Erzsébet szépsége és a magyarok iránt érzett jóindulata végre diadalmaskodik. Létre jön a kiegyezés. A nemzet megkoronázza királyát és királynéját. A monarchia is új életerőre kap. A dualizmus közel ötven évre a békés fejlődés és anyagi gyarapodás új, boldog korszakát nyitja meg a Habsburg-birodalom országai és népei számára.

Kár, hogy a királyné nem mindig örülhet együtt a hálás nemzettel. Mintha a végzet sötét árnya nehezednék erre a családra, amelyet valaha a történelmi szálló ige nevezett szerencsésnek és boldognak. Miksa főherceget, Ferenc József öccsét, Zsófia főhercegnő dédelgetett kedvencét, 1867 június 19-ikén kivégezték a mexikói felkelők. Mély gyász szakad az udvarra. Erzsébet gödöllői magányába menekül. Egyetlen vígasztalás számára, hogy negyedik gyermekét, Mária Valéria főhercegnőt magánál tarthatja és maga nevelheti. Annál jobban aggasztja azonban Rudolf fia sorsa. A trónörökös szépen fejlődik, de szabad szelleme nem egyezik az udvar merevségével. A királyné is léptennyomon nyomasztó gátlásokba ütközik. Gyöngéd és romantikus lelkének melegségre, színekre, izgalmakra van szüksége. Erőszakkal kell feltépni a lelkére súlyosuló borút. Először költeményekben önti ki túláradó érzelmeit. Azután a másik véglet felé fordul. Szilaj lovaglások, vakmerő vadászatok férfias örömeivel igyekszik magát felrázni. A lovakat mindig kedvelte. Ez apai örökség nála. Gödöllőn, majd Angliában szenvedélyes kedvvel vesz részt a lovas hajtóvadászatokon s a legkitűnőbb úrlovasok közt is az elsők sorában van. Azután a végtelen napfény, a tündöklő kékség, a sugár záporban fürdő fehér szirtek mámorában keres bódulást. A földközi tengert járja. Az emberi kultúra azuros bölcsőjének ezredéves emlékeit keresi fel. Vándorútjain két kísérője van. A leggyengédebb és legkeserűbb dalok mestere Heine, akit Erzsébet hite szerint méltatlanul tagadott meg a németség, a másik a hellénszellem napsugaras költője, Homeros. Odyseusban szinte szimbolumot lát a maga számára. Végigjárja az egész utat, amelyet Odysszeus hányatott hajója megtett. Korfuszigetének tündéri varázsa ejti meg. Itt akar élni. Megépítteti gyönyörű nyári lakát, az Achilleiont és szobrot emel itt kedvelt Heinéjének. Annyira vonzódik a görögséghez, hogy miután már magyarul jól tud, most görögül is meg akar tanulni.

De a sors elől menekülni nem tud. A gyász árnya feketén tör át a legizzóbb déli verőn is. Egymást érik a rettenetes megrázkódtatások. Erőszakos halál tépi el tőle azokat, akiket legjobban szeret. II. Lajos bajor király, aki különös vonzalommal viseltetik Erzsébet iránt, beleöli magát a tóba, amelynek partján egyik tündérkastélya áll. Vele pusztul orvosa is, aki úgylátszik, meg akarta akadályozni az exaltált királyt végzetes tettében. Ezt követi a legrettenetesebb csapás, Rudolf trónörökös erőszakos halála. A mayerlingi vadászkastély szörnyű drámáját Erzsébetnek kell a mélyen sujtott király tudomására hozni. Neki kell tartani a lelket az apában, pedig ő maga is teljesen összeroppant a csapás súlya alatt. Aztán még egy borzalmas tűzhalál is szaporítja családjában a megpróbáltatások számát.

Nem csoda, ha ennyi kegyetlen fájdalom megtöri lelkét, teljesen felőrli idegeit. Valóságos pánik vesz erőt rajta. Szeretne elbujni a sors elől. Menekül minden helyről, ahol valami a multakra emlékezteti. Ekkor kezdődik igazi bolyongó élete. Két hű udvarhölgye, Ferenczy Ida és gróf Festetich Mária

s később gróf Majláth Sarolta, gróf Mikes Janka, Sztáray Irma grófné kíséretében bolyong nyugtalan útjain. Valami magyarázhatatlan vágy kergeti. Mindennap más helyen van. Már világutazást tervez. Tasmánia szigetére akar hajózni, de a császár ehhez a tervhez nem járul hozzá.

Ideges nyugtalanságát fokozza testi kondíciójának hanyatlása is. Nem tud és nem akar enni. A hízástól fél s közben egészen valószínűtlenül karcsúvá légiesül. Már nem is olyan, mint földönjáró ember. Valósággal lebegő, étheri jelenségnek hat. Az arca fehér és végtelenül szomorú . . . igazi *Mater Dolorosa*. Így jelenik meg a királyi várpalota új szárnyának megnyitásán hódoló és hálás magyar népe előtt a millenium ünnepén.

Eleinte csak az életkedv hiánya, valami bágyadt, passzív letargia mutatkozik Erzsébeten. Ez a letargia később búskomorságba csap. A királynét szüntelen a halál gondolata foglalkoztatja. Valéria főhercegnő néha egészen megijed a keserű kijelentéseken, amelyeket anyja életről, halálról s a sorsról mond. Mintha érezné a királyné, hogy a családja fölött lebegő végzet útjából ő sem térhet ki. El van készülve a kegyetlen halálra. Talán várja is. A halál mégis váratlanul csap le rá a napsugaras Genfi-tó partján Lucheni olasz anarchista tőrével. Luchenit gonosz herosztrateszi becsvágy hajtja, hogy koronás főt pusztítson el és a sors Erzsébetet királynét vezeti útjába.

Ez a megrázó finálé gróf Corti könyvének utolsó fejezete. Végzetes megrázkodtatásoktól súlyos sors komor beteljesülése. Ez a tragikus életsors szinte épikus monumentalitással bontakozik ki Corti művében. De kérdés sikerült-e amit célul tűzött ki maga elé : «megérteni Erzsébet királynét és felderíteni életének feltételeit.» Corti a leggondosabban összeszedett minden adatot, amelyet csak a királynéra vonatkozón felkutathatott. Rendkívüli tapintattal s az összefüggések biztos megérzésével rendezte, csoportosította ezt az óriási anyagot. Attól azonban óvakodott, hogy maga állást foglaljon, kimerítő lélektani magyarázatokat fűzzön az eseményekhez. Csak szükséges átmeneteket, az elmaradhatatlan stiláris kapcsolatokat írta meg egészen szűkszavúan. Egyébként a végtelen számú tény, adat, feljegyzés színes kövecskéiből csodálatos szépségű, a szivárvány minden színében csillogó mozaik-képet adott Erzsébet királynéról. Ez a mozaikkép szinte hieratikus fenségben állítja elénk a nagy királynét. A színek ragyogásának misztikus fátyola mögött megsejtjük a nemesen dobogó emberi szívet, a gyöngéd érzések és az emésztő nagy fájdalmak asszonyát. De mindezenfelül marad még mindig Erzsébet lényében valami egészen rendkívüli, valami egészen titokzatos és talányos, aminek homály-leplét Corti teljes történelmi világítása sem tudja végkép fellebbenteni. Talán ez az oka, hogy Erzsébet így hiteles történeti világításban is legendás alak maradt s a történelem ezúttal csak a legendát tette meg teljesebbé és gazdagabbá.

Kállay Miklós.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ VERSEIBŐL.

(Horvát Henrik műfordításai.)

FELELET AZ ÉPITŐMESTERNEK.

Északi tenger partján
Rakassak palotát,
Aranyló kupolákkal
Díszes termek sorát . . .
Szeretem viharzásod,
Féktelen őselem,
Hullámid őrült táncát,
Szilaj nagy tengerem, —
De szerelmem maradjon
Mindig szabad madár;
Bilincs lenne a kastély :
Szerelmemnek — halál.
Hadd szálljak körülötted
Szabad sirályod én ;
Fészkemet megépítni
Nincs hely e föld terén.

(Zandvoorst, 1885. március 15.)

ISTEN VELED.

Még egy utolsó, hosszú pillantás
Mely néked búcsút mond . . .
Isten veled imádott tengerem —
Bár látnálak viszont !
E holdfürösztött csendes éjszakán
Búcsúzom tőled én ;
Előttem fekszel, káprázatos kép :
Ezüst és álomfény.
Ha megérinti homokpartodat
Holnap a napsugár,
Gyors szárnycsapásaimmal akkoron
Én messzetüntem már.
Sirályok szállnak majd azontúl is
Hogy immár egy hiányzik közülök
Észreveszed vajjon?

(Zandvoorst.)

BÁR SOSE...

Bár sose hagytam volna el az ösvényt
Mely a Szabadság felé vezetett;
Bár a hiúság széles országútja
Sose csábított volna engemet...

Felébredtem — és rabbilincs van rajtam;
Köröttem fojtogató börtönlég —
És te, Szabadság elfordultál tőlem
S vágyam most egyre lázasabban ég.

Mámorból ébredtem fel: megkötötte
Lelkemnek röptét tompa kábulat, —
Hiába mondok átkot a cserére
Mellyel, Szabadság! eljátszottalak!

(1854. május 8.)

RAB MADÁR.

A messze kéklő magasságba fel,
Fogoly madár, hiába vágyok;
Kigúnyolják égő honvágyamat
A hideg gonosz börtönrácsok.

Sóhajom megrepeszti szivemet,
De feltöri börtönöm zárját;
Oh mondhatatlan édes boldogság:
Szétbontani a szellem szárnyát!

HA RÁM KÖSZÖNT...

Ha rámköszönt az első
Reggeli napsugár,
Azt kérdem tőle: téged
Hogy megcsókolt-e már?

S az arany holdsugártól
Nem kérek egyebet,
Csak hogy súgjon helyettem
Neked sok kedveset.

(Possenhofen, 1853.)

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ EMLÉKÜNNEP SZEGEDEN.

Szeged város közönsége gyönyörű bensőséges hálaünnep keretében áldozott Klebelsberg Kunó grófi emlékének. Az ünnepség középpontja síremlékének leleplezése volt. — Kertész Róbert és Ohmann építészek alkotása, — amely a fogadalmi templom falában elhelyezve, szarkofágon fekve ábrázolja a törhetetlen hit és akaraterő, az örökké nyugtalan alkotó szellem nagy magyar miniszterét. József királyi herceg nagyszabású, lelkes ünnepi beszédben rajzolta meg nemes alakját, amely halála után csak mindig nagyobbra nő előttünk. Ma mindig tisztábban és megyőzőbben bontakozik ki az az egész életét átható, hatalmas szellemi erő, ami kiemelte őt, az embert, az elmúlás tragikus örvényéből. Az alkotás a halhatatlanság megjelenése a halandóban. Van-e síremlék, vannak e szavak, amelyek méltóbban hirdethetnék Klebelsberg nagyságát, mint azok az élő, folyton fejlődő, hatásukban messze a jövőbe mutató alkotások, amelyeket Ő hívott életre?

Klebelsberg Kunó a trianoni Magyarország kultúrájának tudatos és tervszerű tránytásával a legválságosabb időkben vezette ki nemzetét a lemondó kis-

hitűség és az elkeseredés, a céltalanság közepette hányódó kultúrpesszimizmus sötétségéből. «A tudás erejév eldöngetjük a trianoni börtön ajtaját és a szellem szavával hirdetjük a világ nemzeteinek a magyar igazságot.» Merész és bátor szavak voltak ezek akkor, midőn a magyarság szellemi eszményei, a nyugateurópai szellemi eszmények, Trianon után a legtöbbet vesztitettek ihlető erejükből, midőn a nagy gazdasági összeomlás elsősorban a művelődési intézményeket tüntette fel luxusnak egy koldus-szegény nemzet számára. De Klebelsberg világosan látta, hogy ez az elfordulás veszte volna a magyarságnak, mert lenni és művelődni vagy nem művelődni és nem lenni nála egyet jelent. Ki gondol ma arra, hogy micsoda hit és vasakarat kellett ahhoz, hogy Klebelsberg éppen a legnagyobb elesettség idején létesitett például olyan intézményeket, mint a külföldi kollegiumok, amelyek hivatva voltak legszorosabbra fonni Magyarország és Nyugateurópa szellemisége között meglazuló köteléket. Akkor csak támadásokat kapott érte és ma, mikor minden téren kezdenek előtérbe nyomulni Klebelsberg szellemi katonái, mikor ennek a külföldet járt és tanult magyar tudós és művész generációnak munkássága már forralja, pezsditi a magyar szellemi élet ernyedő energiáit, akkor Ő már halott, művének elismertetését meg nem érhette. Klebelsberg valóban nem a jelennek, nem az ideiglenes sikerekért dolgozott. Ő — ahogy ezt József királyi herceg mondta beszédében — «Nagymagyarországból lépett át a Csonkaország keserves világába, ez utóbbit csak átmeneti szerencsétlenségnek tartotta, melyből lesz majd visszatérés az ezer éves múlt boldogabb folytatásába.» A jövőnek dolgozni, ehhez kell valóban a legnagyobb erő. A hivatottak ereje ez, akik kitartanak olyan eszmények mellett, amelyekért az életben szenvedés, meg nem értettség jár, mert élteti őket a hit, hogy ezek az eszmények nagyok és maradandók, nem egy emberi élet véges tartamára szólnak. Annak az 5000 népiskolának, amivel Klebelsberg tiz év alatt teleszórta az elhanyagolt Alföldet — csak a jövőben fog mutatkozni nagy népművelő hatása. A vidéki egyetemek klinikáin az idő folyamán hatalmas tömegekre fog emelkedni azok száma, akik itt gyógyulást találtak, s ezzel együtt lendül előre a népjólét, a népegészség ügye. A decentralizáció eszméje mindig nagyobb szellemi fejlődésre és erőfeszitésre sarkallja a vidéki városokat. Milyen öröme telt volna Klebelsbergnek azokban a nagysikerű teljesitményekben, amiket ezen a téren halála óta is felmutathatnak! A tudós kutató intézeteknek világviszonylatban is mindig bővül, gazdagodik a mondanivalója. Nem hiába tartotta Klebelsberg a nemzet ellen való legnagyobb bűnnek a kishitűséget. Ha ennek szellemében járt volna el, beteljesedett volna rajtunk is szavainak igazsága: «A végzet nyakunkra tette ólomkezét és ha sirva roskadozunk, nyom kérlelhetetlenül lejebb és lejebb! Ilyen helyzetben csak az kerekedik felül, aki óriási erőfeszítésekkel szembeszáll a végzettel!»

Igen, Klebelsberg Kunónak megadatott az az erő, hogy egy egész nemzet végzetével szálljon szembe, s mindazok, akik érezték az ő mindenre figyelő, minden igazi értéket felfedő, terveibe beilleszto, bátoritó, sugalmazó erejét, az Ő nyomdokain járva hisznek az egyéni lét nyomorúságai felett álló szellem erejében s dolgoznak a szebb magyar jövőért, a kultúrának az anyagot is mozgató, nemzetépitő hatalmáért.

TESSÉK LESZÁLLNI!

Eiffel-torony, legfelső emelet.
Tavaszi szél csókdossa keblemet.
Gyönyör volt jönni fölfelé a liften.
Mikor felértem, ennyit mondtam: Isten!
Nagyság és szépség ily titáni módon
Együtt egy városban sincs, mint az ódon
Lutétiában, mely ma ifjú Páris!
Párák ragyognak rajta, zöld s opál is
a város most. A Nap a delelőn van.
Magyarország felett sötét felhő van,
De a nap ott is szivárványt melenget.
Sütkérezem, rajongok és merengek
azon, hogy kéne menni át a Holdba,
(a telhetetlen szív hol tud megállni?)
— de hátulról rámszól a liftes szolga:
«Letelt a tízperc, tessék már leszállni».
Lassan suhan, zuhan a lift. A hátam
lúdbőrös lett a néma zuhanásban.
A szivárvány is kezd leszállni: csökken
létrája egy parancsra béna csöndben
s a férfias Nap is zuhan le szintén
mint én a liftben, arany csókot hintvén.
Tegnap a híres Sorbonneon szavaltam
a nagy Gloire népének, tapsviharban
álltam s tisztán hallottam, szív-ütötten,
hogy a liftes unottan szólt mögöttem:
«Ha úgy tetszik, tessék leszállni tisztelt
uram, mert im letelt a hosszú tízperc».
A lift zuhan, lám szépen földreértem,
kis szédülés, kicsit inog a térdem,
de jól van így. Néhány szál ibolyámat
megszagolom még, őszhajú anyámat
megcsókolom, barátaim sokezrét
megölelem, ha annyi percem lesz még
s végén a szörnyű Hang megsugja: «Tessék
leszállni pár ásó-vágásnyi mélyre!»
Remélve
az utolsó jóság-borom kitöltöm
s nem látok többé soha itt a Földön.
— De lelkem fölmegy majd a Jákob-létrán,
vagy tán egy új aranyló angyal-liften
s ott nem kiált se Gond, sem ősz, se más pribék rám
leszállást többé: átölel az Isten!

Páris, 1933. március 30. *Mécs László.*

LENINGRADI KALAND.

A fűzöld Lincoln zajtalanul állt meg a szálloda bejárata előtt. A hosszú szakállas, egyenruhás portás mély meghajlással nyitotta ki a kocsi ajtaját, fürge szolgák egymásután szedték le a soffőr mellől a bőröndöket, Vera kiszállt és keresztül sietett a hallon.

— Nincs levél Vera Kenyeres névre ?

Rövid keresgélés után a hivatalnok két képeslapot nyujtott át neki. Vera mindenről megfeledkezve temetkezett az otthoni örömbe. Forgatja a lapokat, újra meg újra elolvasott minden sort — pedig csak két idegen ember írta azokat. Egy barátnő meg egy ismerős. Otthon két idegen — itt ebben a messzeségben olyan közel érzi magához ennek a két embernek a keze írását, és olyan drágának, fájóan szépnek a Dunát, összes hidjaival és a kivilágított Halászbástyát ! Több, mint fél éve nem látta Pestet, nyolc hónapja hajszolja magát bele a világba, céltalanul, oktalanul ! Keres, kutat, maga sem tudja mit, kit, valami újat, valami mást — és mindig mindenütt ugyanazt kapja : hotelszoba, csempés fürdővel, egyiknek kék a kőkockája, másiknak fekete, egyik paplan rózsaszínű, a másik sárga, egyik helyen franciául beszélnek, máshol németül — de mindenütt egyformán szól a jazz, egyformán beszélnek a szájak, egyformán szorítanak tangó közben a karok.

Mindenütt szimpatikus, pénzes, unatkozó intellektuellek, sehol egy, aki különb vagy hitványabb lenne a többinél.

Ilyen hosszú hajszák után eszébe jut, hogy ezért kár volt elszaladni Pestről, mindez Pesten is megvolt. Mind igen — de egy nem volt sem ott, sem máshol, soha sehol ! És nem is lesz, mert őbbenne van a hiba. Miért találja meg minden nő a párját, csak éppen ő nem ? Mert megalkuszik. Beéri részletekkel. Neki egységes egész kell ! Férfi, ember, ész, szív, szerelem, szeretet, izgalom, megnyugvás, kaland, pihenő ! Mindent egy emberben akar megtalálni ! Harminc éves, húsznak látszik és felváltva hol gyereknek, hol nagyon öregnek érzi magát. Életének eddigi mérlege : sok kapkodás, semmi eredmény.

Mialatt ezeket a dolgokat életében sok ezredikszer végig gondolta, már bent nyujtózott a csempés kádban, melynek kockái ezuttal fehérkékek voltak.

A hotelszoba különleges berendezése meglepte. Végre valami újat látott maga körül. A megszokott szállodai szobák után ez a választékos ízléssel berendezett lakosztály igazi otthonnak tetszett. Süppedő perzsaszönyegek egymás hegyén-hátán, a sarokban méteres japáni vázák, az íróasztal készlet Alt-Wien, a toilettasztal felszerelése ezüstfedeles csiszoltüveg címerrel ! A megszokott G. H. jelzés helyett

domborművű címer. Első percben megörül a főúri berendezésnek, de aztán eszébe jut, hogy mindez . . .

Fehérbóbitás szobalány kopog be és félbeszakítja gondolatait. — Nem, nincs szüksége semmire. — Egyedül öltözik fel vacsorához. Nagyon szépre igazítja magát, — mert ma este egészen biztosan történik valami, ma este biztosan jön valaki, aki más, mint a többi, akiért érdemes volt idáig hajszolni magát. Mosolyog ezeken a gondolatokon, amelyeket eddig mindig végig gondolt, valahányszor új helyre érkezett. Ez jutott eszébe Párisban — és két hét mulva kiábrándultan utazott el az Ambassadeurből. Olaszországban még csak bele sem ábrándult senkibe. Talán így jobb is volt — de most itt . . . igen . . . biztosan megtalálja végre az igazit!

Gyalog indult lefelé a lépcsőkön. Amint közeledett az étteremhez meghallotta a jazzt. — Lover come back to me — jajongta a saxofon. — Kár — gondolta Vera — ugyanígy jajongott egy héttel ezelőtt Swienemündében. Itt mást várt. Kicsit elkedvetlenedve lépett be az étterembe. A helyiség szép volt, éppen olyan szép, mint a világ összes szállodáinak étterme, ahol gazdag emberek csillapítják étvágytalanságukat. Vera lassan egy kis sarokasztalhoz sétált. Jöttek a pincérek, hozták az inyenc falatoktól roskadozó tálakat, a terem közepén egy-egy pár már felállt táncolni. Vera elnézte őket és éppen ő is tánc után kezdett vágyakozni, amikor egy férfi odajött és felkérte. Magas volt, szőke és angolul beszélt. Eleinte keveset és jól, később már többet és éppen olyan jól. Verát svédnek gondolta. Mikor megtudta, hogy magyar elcsodálkozott. Kevés magyar vetődött erre felé. Mert ez a pompás szálloda minden műkincsével és ízes ételével, hajlongó személyzetével és jazzmuzsikájával Szovjetoroszországban, Leningradban állott 1934-ben!

Vera és a szőke fiú hamar összebarátkoztak. Délelőtt együtt járták a régi világ múzeumait, délután az új világ munkáslakásait, gyári konyháit, prostituáltak menhelyét és mindazt, amit a szovjet vezetőség jónak látott megmutatni a kiváncsi külföldieknek. A fiú nagyszerűen értett mindenhez, már több hónapja tartózkodott Leningradban, mint ő mondotta, üzletileg. A családi cég részére dolgozott.

Két nap alatt már mindent tudtak egymásról. Vera, aki egyébként nem volt közlékeny, olyan aprólékosan tudott mesélni ennek a Jimmynek. Mindenről. Otthontalan otthonáról, oktalan utazgatásairól, apró szokásairól, semmiségekről, amelyek nagyjelentőségűvé nőttek abban a pillanatban, amikor Jimmynek elmesélte őket.

Utóbbi időben már ritkábban vettek részt a szálloda társaskirándulásain, Verát már csak nagyon felületesen érdekelték a Szovjet intézmények, de annál gyakrabban sétáltak együtt kettesben az ezüstös Névaparton, régi oltáruktól megfosztott templomokban álldogáltak és hajnalig táncoltak a szálloda barjában. Amikor egy-egy ilyen áttáncolt éjszaka után Vera végre ágyba bujt, szerelmes tangókkal összekavart gondolatai még sokáig kergetőztek a fejében, mielőtt

elaludt volna. Ébren kezdett álmodozni: — Igen ez a Jimmy egészen más, mint az eddig ismerősök, flirtök, sweetheartok... ez nem sweetheart, hiába angol... ez olyan komoly, kicsit kesernyés, van valami fanyar még a jókedvében is... kicsit nem törődőm... sokszor szomorú... furcsa az egész ember... Végre egy furcsa ember! Milyen szép lesz vele Londonban... aztán Pesten... lakni... hol?... ott... vagy mégis inkább... — elaludt.

Névaparti sétáik közben Vera egészen megfeledkezett a sívár környezetről. Nem is látta vagy talán már megszokta az ablaktalan házakat, a kóbor kutyákat, a lerongyolt embereket, a kiéhezett koldusgyerekeket. Nem látott semmit, ami csúnya. Ő benne belől minden szép volt. Ezüstösen csillogó, mint a Néva, aranyosan ragyogó, mint az égbemeredő tornyok!

Karonfogva álltak a víz partján, szembefordultak az Admiralitás palotájának tűhegyes aranytornyával, amelyen millió irányba törtek szét a napsugarak.

— Jaj de szép! — tört ki Verából magyarul, amint belenézett a tüzelő sugarakba.

Jimmy valami érthetetlent motyogott. Vera kérdően nézett rá. A fiú elnevette magát. — Oroszul sóahjtottam — mondta. Jimmy jól tudott oroszul. Ebben nem volt semmi különös, üzletileg sokat jött össze oroszokkal. — Csak az a különös — gondolta Vera, hogy miért éppen akkor szólalt meg oroszul, amikor belőlem magyarul tört ki az elragadtatás. Hetek óta csak angolul beszélünk és egyszerre mind a ketten más nyelven szólalunk meg! Bolondság! Nem fontos! Nem folytathatta tovább gondolatait, mert most Jimmy mélyen belenézett az arcába és megint ugyanazt az érthetetlen orosz szót suttogta, azután mosolyogva magyarázta: beautiful. Minden, minden, de a legislegszebb Vera! — Verutska —. mondta Jimmy oroszosan.

Sétálva indultak vissza a szálloda felé. Vera a régi Szentpétervárról ábrándozott. Akkor szép lehetett itt élni. Micsoda gazdagság lehetett mindenfelé! Hiszen az egész szállodaberendezés a régi kincsek összeharácsolt maradványa. Fáj a szívem, ha rápillantok a címeres toilettekészletre! Ki tudja melyik grófkisasszony szépítésére szolgált — akkor, azelőtt — és most minden héten, mindennap új szállodai vendég használja. Nem borzasztó ez?!

Jimmy hallgatott. Vera nem ügyelt rá, tovább beszélt: — És minden, az egész környezet, a levegő szinte ránehezedik az emberre! Az egész nagy Leningrad minden szökőkútjával, végtelen tengerével, az egész óriási Szovjetbirodalom szűk börtönnek tünik. Nincs egyéni szabadság, minden szót ezerszer meg kell gondolni mielőtt kimondaná az ember! Sehol egy kis hangulat, sehol valami kis felesleg, ami megszépíti az életet. Jimmyre nézett. — Persze nem mirólunk beszélek, mi úgy élünk, ahogyan jól esik a mi kis szálloda szigetünkön és én még soha sehol nem voltam ilyen boldog, mint ebben a boldogtalan

Leningradban! Jimmy, de azért ha elmegyünk innen, akár Angliába, akár Pestre, meglátja még sokkal szebb lesz minden! Itt szinte szégyelem a saját boldogságomat. Itt olyan szomorú a világ. A Szállodasziget dőzsöl, mulat — kívül a lakosság küzködik és éhezik! Miért is maradnánk itt tovább? Holnap elutazunk!

— De én még... — kezdte el Jimmy.

— Hagyja az üzletet, nem muszáj mindig meggondoltan intézkedni, a papa sem fog haragudni, ha megtudja, hogy miattam követett el valami üzleti hanyagságot. Ha majd ő is megismer engem — mosolyogta — akkor megfogja érteni, hogy ki lehet zökkenni miattam a józan üzletmenetből! És míg mi kis körúttal Angliába érünk, azalatt a papa informálódhatik Pesten az én anyagi viszonyaimról.

— Nem is ezért Verutska, de... — Jimmy elhallgatott egy pillanatra — most ne tervezgessünk, szeretném, ha ma nagyon szép lenne az esténk!

— Még minden esténk nagyon szép volt — álmodozott Vera. — Itt olyan szépek az éjszakák. Egész világos van. Az ember nem látja, csak érzi az éjszakát! Világos szentpétervári éjszakák!

— Leningrad — javította ki Jimmy.

— Igen. Milyen kár. Ha egy percre elfelejtem ezt az egész szovjetséget, akkor olyan otthon érzem itt magam! Azelőtt szívesen itt maradtam volna, akár örökre...

— És most?

— Csacsi, hiszen erről szó sincs, de nem is lehet. Majd megkérjük a papát, hogy küldjön más valakit ide, maga helyett, a cég pedig alapítson egy fiókérdekeltséget Magyarországon, vagy ha ez lehetetlen, akkor nem bánom, szívesen letelepszem magával Angliában.

Jimmy megsimogatta Vera kezét.

Vacsorához mentek átöltözni. Csodálatosképen ugyanabban a pillanatban készültek el mind a ketten és ugyanabban a pillanatban léptek ki szobáikból, melyek talán nem is egészen véletlenül szemben feküdtek egymással.

— Ó, — szaladt ki Jimmy száján, amikor meglátta Verát az ajtóban, hófehéren. Egész fehérbe volt öltözve, sok-sok fehér csipkébe, tüllbe.

— Csak stylusos akartam lenni — szólt — ez a sok fehérség jól illik a szentpétervári fehér éjszakához.

Jimmy nem javította ki, hogy Leningrad és kezet csókolt.

Ezen az estén már az étteremben pezsgőt ittak. Minden fogás között táncoltak. Evés helyett beszélgettek. Az az inkább csak Vera, Jimmy hallgatott még többet, mint máskor az utóbbi napokban.

— Reggel elutazunk Jimmy — mondta a lány előbb álmodozva, azután mégegyszer egész határozott hangon ismételte. Ez blues közben történt és feleletül Jimmy még jobban magához szorította. A zene befejezte, ők visszaültek asztalukhoz. Akkor vették észre, hogy körülöttük már mindenki megvacsorázott, az emberek elszéledtek az étteremből. Éjfél volt.

— Menjünk a barba — mondta Jimmy.

Nem az épületen keresztül mentek, hanem előbb kikerültek az uccára. Vera búcsúzni akart a világos orosz éjszakától. Hideg volt ez a világos, orosz éjszaka. Vera összeborzongott a sok fehér csipkében, amint kilépett a szálloda kapuján. A koldusok még mind ott ácsorogtak. — Gibt money, gibt money — rohantak rájuk német-angol szókeverékkel. Veránál volt pár cent és frank, közzéjük szórta. Azután belefordította arcát a világos, hideg, fehér, orosz éjszakába, szorosra fogta Jimmy karját és megszólalt megint magyarul: — Jaj, de szép!

Jimmy átfogta Verát, nagyon szorosan, belenézett fehér arcába és megint azt a furcsa orosz szót mondta, ami azt jelenti, hogy nagyon szép és hosszan szájon csókolta Verát.

Bementek a barba. Itt Vera hamar átmelegedett. Most már ő is alig beszélt. Egymást nézték, ittak egy-egy kortyot és táncoltak.

Aztán Vera megelégelte a sok angol foxot, spanyol tangot és oroszt kért a zongoristától. Ez örült a rendelésnek és rákezdett. Szamovár, Dubinuska, Krizantém, Volga egyik szebb és szomorúbb, mint a másik. Jimmy énekelt — oroszul, Vera halkan dudolt. Rajtuk kívül nem volt más vendég a barban. Mindjobban belemelegedtek. Jimmy táncolt, egyedül a parkett közepén. Milyen szép volt, amint délcegen, csípőretett kézzel körbe lépkedett. Vera képzeletében a szmoking orosz inggé változott rajta. Szerelmesen, égő arccal nézte Jimmyt.

Három óra volt. — Reggel korán utazunk. — jutott eszébe. Abbahagyták a mulatozást. — Késő van mondta Vera és kifelé indult a barból. Jimmy utána ment, fel az emeletre. Vera ajtaja előtt megálltak. Jimmy kezet csókolt, megint szájoncsókolta Verát. Ez búcsúzóul visszacsókolta. De Jimmy nem akart elmenni. — Verutska, egy pillanatra bejövök magához... most... engedjen, kérem, Verutska! — megint csókolóztak ott az ajtó előtt. — Minden percben jöhet valaki! — Nem — De igen — végül is bent voltak Vera szobájában.

Ez mintha megnyugtatta volna Jimmyt. Illedelmesen leült egy karosszékbe, rágyujtott. Vera mellételepedett a karfára. Most Jimmy nagyon furcsán maga elé nézett éa nagyon csöndesen megszólalt: — Verutska, én nem utazom el holnap magával.

— Jó, akkor várok én is egy-két napot.

— Nem Verutska, maga nem várhat, mert én sem holnap, sem holnapután, sem azután nem utazom el magával.

Vera értelmetlenül kereste a férfi szemét, de az tovább bámulta a Bokhara fehér-bordó mintázatát.

— Nem utazom, mert nem utazhatom magával. Én nem vagyok angol és nem vagyok Jimmy és a papám nem gyáros Londonban!

— Jimmy! — szakadt ki Verából.

Jimmy átkarolta. — Verutskám, higgye el, nekem most éppen úgy fáj a szívem, mint magának. De mégsem vagyok gazember, legalább is magával szemben nem! Csak meggondolatlan, gyenge voltam,

amikor belementem egy játékba és csak későn vettem észre, hogy ez nem játék! Akkor már nem tudtam rajta segíteni, késő volt. Erőm sem lett volna hozzá, de meg egyébként sem lehetett.

— Nem értem... Mi ez? Tulajdonképen ki maga?!

— Szovjet tisztviselő vagyok, ha úgy tetszik pártember...

— Kém! — vágott a szavába Vera.

— Ha annak nevezi — és egészen lassan vállat vont.

— Dehát mit akart tőlem?! — tört ki a sírás Verából.

— Semmit Verutska. Maga Magyarországról jött. Kevesen jönnek onnan ide. Mi mindenkit szemmel tartunk. Magáról tudtuk, hogy sokat utazik, sok a pénze, talán néha unatkozik is az ilyenfajta nők mindig hajlamosak a bolondságokra. Engem rendeltek ki a maga megfigyelésére. Bocsásson meg, amiért beleszerettem magába Verutskám édes!

Vera is visszanyerte a nyugalmát és így szólt, még talán egy kis gúny is vegyült a hangjába: — Az nem baj, kedves ál-Jimmy, hogy maga belém szeretett, ez legfeljebb a maga mélyentisztelt hivatalának a baja, de hogy én megszédültem egy ilyen, ilyen... — hangja most megint izgatottá vált — szovjet pribéktől! — Elfulladva folytatta: — Itt vagyok kérem, rohanhat a G. P. U.-hoz és feljelenthet hatósági közeg sértegetéséért.

Zokogva roskadt a divány sarkába. Jimmy odament hozzá, félve megfogta a karját és lágy orosz szóval becézni kezdte. Majd angolul szólt hozzá.

— Verutska, én becsületesen szeretem magát, Verutska, én még soha életemben nem találkoztam ilyen nővel, mint maga! Verutska, nekem sem tetszik ez a ránk kényszerített szovjet világ, én is szeretnék úr lenni, külföldön úgy élni a magam kedvéért, mint ahogyan itt szolgálatban élek! Tessék, most maga jelenthet fel engem árulásért!

Szomorúan egymásra mosolyogtak.

— Imádom magát Verutska és maga is szeret engem. De mégsem merem megkérni, hogy legyen a feleségem, nem ránthatom le magát a finom úri életéből egy közös konyhás, sötét tömeglakásba! Maga selyem cipőcskékhez szokott és finom falatokhoz. Itt, énmellettem csak gummi bocskorba járhatna és sorba kellene állania egy negyedkiló krumpliért! — Elhallgatott.

Most Vera nagyon halkan megkérdezte: — És maga, maga nem jöhetne el velem?

Ál-Jimmy szomorúan nem-et intett. Ebben az egyetlen intésben benne volt a terrorizált orosz nép minden gyengesége.

Reggel Vera örökre elhagyta a Szovjetuniót, Ivan Alexandrovits pedig a következő jelentést küldte a felettes hatóságoknak:

Vera Kenyeres, magyar állampolgár. Magánzó. Szórakozásból utazik. USSR-ben látottak megnyerték tetszését. Kémkedéssel való gyanusítása minden komoly alapot nélkülöz.

Barra Erzsébet.

AZ EZERÉVES FIRDUSZI.

Ezerkilencszázharmincnégy őszén ünnepet ült Irán ősi országa. Mintegy hatszáz kiküldött sereglett egybe a világ minden tájáról, tizenhat országból, hogy kegyelettel emlékezzék meg egy nagy költőről, aki most ezer éve született. Tollforgató ember aligha cselekedhet nagyobbat, fenségesebbet, mint az ünnepelt, aki megénekelte hazájának legendás multját, dicső történetét roppant terjedelmű, hatvanezer verspárból álló hőskölteményében.

Egy többévezredes multú nemzet hagyományait, történetét papírra vetni prózában is óriási feladat, hát még versbe szedni! Az Ezeregyéjszaka bűbájos mesevilágának földjén annyi rege szállott szájról-szájra, annyi nagy király tetteit jegyezték fel a krónikások, hogy azok összefűzése *egy* hatalmas műbe szinte emberfeletti munkának látszik. S ezt az emberfelettit cselekedte meg Firdúszí. Hálás hazája szobrot emelt neki szülővárosában. De minden ércnél, márványnál maradandóbb emléket állított nemzetének és sajátmagának halhatatlan alkotásával.

Az íráni nép nemzeti hagyományának legősibb alakjával már Zarathusztra vallásának szentírásában, az *Ávesztá*ban találkozunk. Később a Szászáni uralkodók középperzsa (pehleví) nyelven megiratták életük történetét s e monografiákat egy *Khudáj-námak* («Fejedelmek könyve») című munka foglalta össze. A Ghazna városában székelő hatalmas szultánnak, a műkedvelő Mahmúdnak (uralkodott 998—1030) volt halhatatlan érdeme, hogy e mondai és történeti hagyomány költői mezt öltethetett. Számos udvari költője közül először Dakíkít, való nevén Abú Manszúr Muhammedet, bízta meg a nagy mű megalkotásával. Dakíkí meg is írt vagy ezer verspárt, midőn egy rabszolga tőrének esett áldozatul 970-ben. Halála után az udvari költők közül, úgylátszik, senki sem merte folytatni és befejezni a megkezdett művet. Ez a feladat egy khorászáni gazdálkodó nemesember fiára, Abulkászim Manszúrra várt. Túsz városa közelében született, hogy mikor, ma sem tudjuk bizonyosan, de mindenesetre 930 és 940 között. E két időpont között az íráni kormány 934-et fogadta el a költő születésének valószínű évéül. Későbbi korból származó életrajzai tele vannak költői túlzásokkal. Annyit kétségtelenül megállapíthatunk, hogy ifjúkorában gondos nevelésben részesült, mert mind pehleviül, mind arabul igen jól megtanult. Harmincötéves kora körül, Dakíkí halála után érlelődött meg benne az a gondolat, hogy folytatja annak művét. Mahmúd udvarától távol, szülővárosában élt és mintegy harmincöt éven át dolgozott csendben nagy hőskölteményén. Híre végül is Mahmúd fülébe jutott, aki udvarába fogadta és a mű egyik epizódjának elolvasása után «Firdúszí» («paradicsomi») névvel illette őt, de úgylátszik, a földiek dolgában nagyon szűkkeblűen bánt vele, mert egy körülbelül százsoros gyúnyversében élesen kikelt «a dicsőséges Mahmúd, a rabnő fattya» ellen. Az uralkodó haragja elől előbb Baghdádba, majd Kúhisztánba menekült az elaggott költő és csak élte alkonyára térhetett vissza szülővárosába, Túszba, miután barátainak sikerült iránta Mahmúdot kiengesztelni. Ott halt meg valószínűleg 1020-ban.

Mahmúd haragja elől menekülve, Baghdádban írta meg költőnk másik nagy művét *Júszuf ve Zulejkhá* címen. Ebben a Korán XII. szúrája alapján József és Potifárné történetét dolgozta fel. A hetvenéves Firdúszí ezzel az Iliásszal egyenlő terjedelmű époszával tulajdonképen vezekelni akart: be akarta bizonyítani, hogy népének pogánykorát dicsőítő főműve ellenére is igazhívő muhammedán maradt. Firdúszínak erótikus részletekben bővelkedő kisebb művét Nyugaton alig ismerik, holott Keleten manapság is kedvelt olvasmány.

Annál ismertebb mind Keleten, mind Nyugaton a *Sáhnáme* («Királykönyv»), Firdúszí halhatatlan főműve! Iránban egész köre keletkezett az azt utánzó költőknek. Keleten se szeri, se száma azoknak a művészeknek, akik a Sáhnámét illusztrálták. Európában pedig a nagy nemzetek vetélkedtek egymással a hősköltemény lefordításában. Van angol, francia, német és olasz fordítása az egész Sáhnáménak. Magyarra csupán részleteket ültetett át műfordítóink érdemes gárdája: Szilády Áron, Erődi Béla, Szász Károly, Fiók Károly, Radó Antal és Londesz Elek.

Mi a Sáhnáme? Hősköltemény, de nem egyes hősök tetteiről; hőse az egész íráni nép. Irán egész történetét énekli meg a legendás első embertől az utolsó Szászáni uralkodó, III. Jezdedzsird bukásáig, tehát az arab hódításig. Külső alakja hasonló az arab és perzsa krónikákéhoz: az eseményeket az uralkodók neve alatt írja le. Az egész mű ekként ötven részre oszlik. Óriási terjedelmével — hatvanezer verspár! — is felkelti csodálatunkat Firdúszí alkotása. A szanszkrit *Mahabhárata*n és egy-két *Purána*n kívül nincs ehhez fogható terjedelmű munka az egész világirodalomban. De mekkora a különbség a Mahabhárata és a Sáhnáme között! A nagy indiai époszt szertelen, fantasztikus túlzásai, szinte kétségbeejtően hosszadalmas és részletekben elvesző elbeszélése és túlzottan dagályos stílusa a szaktudósok kicsiny körén kívül az európai embernek élvezhetetlenné teszi. Firdúszí művét ezzel szemben nemes egyszerűség jellemzi. Epikus nyugalom vonul végig rajta. Stilusa átlátszó és világos, nincsenek fellengző hasonlatai s ha olykor hosszas párbeszédeket ad hősei szájába és ismételteti meg velük azokat, előadása mindvégig egyenletes és dagályosságtól mentes. Versmértéke az arab *mutakárib*: ugyanaz a versforma, amelyet Dakíkí is használt. És nyelve az arab elemektől a lehetőségig megtisztított újperzsa, ez a jóhangzásával és hajlékonyságával talán csak az olaszhoz hasonlítható könnyű nyelv, amelynek éppen költőnk az első igazi nagy mestere.

A Sáhnáme alapeszméje ugyanaz, mint az ősi íráni hité, Zarathusztra vallásáé: Áhuramazda, a jó isten küzdelme Áhrimennel, a sötétség és gonoszság teremtőjével. E küzdelemmel Firdúszí egybefonja Irán és Túrán évezredes küzdelmét: Irán a jó isten pártfogoltja, Túrán pedig a sötétség és a gonoszság teremtőjéé. Minden igaz embernek kötelessége résztvenni ebben a harcban a rossz ellen s győzelemhez segíteni a jó ügyét. Ezzel a felfogással igyekszik Firdúszí kortársai szigorú muhammedán világnézetével egyeztetni művének dualista, tehát az iszlám szellemével merőben ellentétes alapeszméjét.

«Nem hazugságot és kigondolt meséket mondok el», kezdi Firdúszí hatalmas művét. Csupán azokat a hagyományokat beszéli el, amelyeket elébb egy előkelő móbed (zarathusztrai pap) őrizett meg, később meg egy bölcs pehleví gyüjtött egybe. A világ teremtésének elbeszélésével kezdődik a nagy nemzeti éposz. Az első ember, aki e földön uralkodott, Gejúmerth

volt. Ő tanította meg népét a ruházkodásra és a művelődés első elemeire. Dicsőségét megirígyelte Áhrimen és egyik fiát küldte ellene. A harcban elesett Gejúmerth fia, Szijámek, ennek fia, Húseng azonban legyőzte Áhrimen gonosz szellemeit, a díveket s trónra lépett. Ő fedezte fel, hogyan lehet kőből tüzet csiholni, vasat kovácsolni és földet művelni. Fia, Tehmúreth a vadállatok szelidítésére, a szövés-fonásra és az énekre tanította meg az embereket, a legyőzött dívektől pedig az írás mesterségét is elsajátították.

Tehmúreszt fia, Dzsemsíd követte a trónon: vele kezdődik Irán első, ú. n. «Písdádi» dinasztiája. Hétszázéves uralma alatt megvetette a papok, katonák, földmívesek és iparosok osztályaira tagozódó társadalom rendjét, valamint a gazdasági élet alapjait. Hatalma annyira növekedett, hogy végül is elkevélyedett s népének megparancsolta, hogy imádja őt. Erre a nép pártot ütött ellene és Arábia zsarnok királyához, Dahhákhoz fordult ellene segítségért. A harcban Dahhák győzött és ezer évig uralkodott Irán felett. A gonoszság és erkölcstelenség orgiákat ült ez idő alatt. Ám Dahhák nem kerülhette el végzetét. Egy távoli rejtekhelyen növekedett fel Dzsemsíd egyik kései ivadéka, Ferídún, akit a zsarnok gyilkos keze nem ért utól s mikor Áhuramazda angyalától arról értesült, hogy a nép Káve kovács vezetésével fellázadt Dahhák ellen, a lázadókhoz siet, azok ügyét diadalra viszi, Dahhákot pedig a Demávend hegyén egy mély sziklaüreg fenekére láncolja le, hogy ott pusztuljon el nyomorultul. Ferídún bölcs uralkodó volt s ötszáz évig uralkodott. Három fia volt: a legfiatalabbnak, Iredsnek adta örökül Iránt, a két idősebbnek, Szelmnek és Túrnak pedig Nyugatot, illetőleg Keletet. A két idősebb testvér irígykedett Iredsre s megölték őt. A gyalázatos testvérgyilkosságot Ireds unokája Minúcsihr boszulta meg: legyőzte mind a két testvért. Az agg Ferídún megsiratta mind a három fiát s egész birodalmát Minúcsihrnek adta, aki százhúsz évig uralkodott békésen és igazságosan.

Ferídún uralkodása alatt kezdődött meg tehát Irán és Túrán harca, amely az egész Sáhnámén alapeszmeként húzódik végig. E harc fővezérei: Túránban Peseng sáh fia, a gonosz Afrásziáb, a dívek pártfogoltja, Iránban pedig a legendás Rusztem, aki Minúcsihr hadvezére, Szám fiának, Zálnak a szépséges túráni hercegnővel, Rúdábéval való házasságából született. Az első összecsapás Túrán győzelmével végződött: Afrásziáb megölte Irán sáhját és jogot formált az íráni trónra. Rusztem azonban felfedezi, hogy Ferídún egyik ivadéka, Kej Kobád elrejtezve az Elbursz hegyén él; érte ment s mint új sáhot diadallal hozta haza Irán trónjára. Kej Kobáddal kezdődik az írániak második, «Kejání» dinasztiája. Uralkodása alatt Rusztem győzedelmesen szorította vissza országába Afrásziábot s Kej Kobád száz évig békében uralkodhatott. Nem így fia, a nyughatatlan vérű Kej Kávusz, akit veszélyes kalandjaiból mindig Rusztem mentett meg. Uralkodása alatt történt meg Rusztem életének egyik legnagyobb eseménye s az egész Sáhnáme egyik legfenségesebb epizódja: tragikus párviadala Túránban született fiával, a daliás Szohrábbal.

Ezidőtájt Rusztem mellett még egy dalia vált ki Iránban vitézségével: Szijávus. Ketten együtt vonultak Afrásziáb ellen, aki megint megrohanta Iránt, de csakhamar békét ajánlott. Ezt a két dalia el is fogadta, Kej Kávusz sáh azonban visszavetette. Ekkor Szijávus, mintsem szószegő legyen, Afrásziábhoz pártolt át, s feleségül veszi annak leányát. Boldogságát azonban rossz szemmel nézték az ármánykodó túrániak; vádaskodásukra Afrásziáb elfogatta és megölette az ifjú daliát. Feleségét egy hűséges udvaronca

rejti el s rejtekhelyén szülte meg kis fiát, Kej Khoszraut. Az agg Kej Kávusz sáh hét évig kerestette elveszett unokáját s rábukkanván, trónjára ültette maga mellé. Az ifjú Kej Khoszrau első dolga volt haddal támadni Túránra, hogy megboszulja atyját, Szijávust. A hőstettek és regényes epizódok hosszú sorát meséli el költőnk. A véres küzdelmet a két ellenséges fővezér megállapodása fejezi be: mind a két oldalon kijelöltek tizenegy-tizenegy daliát, hogy ezek egyenkénti párviadalai döntsék el a háború sorsát. Túrán alulmaradt a nagy harcban: uralkodója, Afrásziáb űzött vadként menekül birodalmán keresztül a két íráni hős, Rusztem és Kej Khoszrau elől, mig végül sorsa beteljesül: a boszuló Kej Khoszrau saját kezével öli meg anyai nagyatyját, de egyben legádázabb ellenségét is. A nagy küzdelem után Kej Khoszrau bevégzettnek tekinti élete feladatát, a világtól visszavonult s titokzatos módon eltűnt.

Utóda Lohrászp követője, Gustászp alatt lépett fel Zerdust (Zarathusztra), aki megújította a fény vallását s mindenfelé tűzoltárokat építtetett; ezt Ardasászp túráni sáh, Afrásziáb unokája, ürügyül használta fel a küzdelem megújítására. A régi vallási formákhoz ragaszkodva, Zerdust kiadatását követelte Gustászptól, de visszautasíttatott. A harcban Iránt az elaggott és otthonában pihenő Rusztem helyett a sáh fia, Iszfendiár védelmezi. Őt Zerdust próféta bűvös kenőccsel egész testén sérthetetlenné teszi, csak szemein sebezhető meg egy bűvös fa ágából metszett nyílvesszővel; de egyben Zerdust a halál átka alá vetette azt, aki eként megölné Iszfendiárt. Mindenkit ámulatba ejtett a fiatal dalia hősiessége, ám Gustászp sáh csak azzal a feltétellel hajlandó átadni neki trónját, hogy elmegy az agg Rusztemért, aki már régóta nem teljesítette kötelességeit és megkötözve hozza elébe. A feltétel persze teljesíthetetlen volt: Rusztem hajlandó volt uralkodója elé járulni, de nem megkötözve, hanem szabadon; ebbe viszont Iszfendiár nem egyezhetett bele. Megindult hát a fenséges küzdelem a két nagy hős között. A bűvös balzsammal sérthetetlenné kent Iszfendiár halálosan megsebezte Rusztemet, aki — életében először! — megfutamodott! Atyja, Zál elment segítségért a mesebeli Szímurg madárhoz, amely felnevelte Rusztemet. A madár balzsamával meggyógyította Rusztemet és hűséges paripáját, a Rekset; elvezette Iszfendiár élete sorsfájához s az arról letört ágról nyílvesszőt ad neki, hogy azzal Iszfendiár szemére célozzon. S megkezdődik a halálos küzdelem. Repül a nyíl, Iszfendiár holtan rogy össze s vele együtt enyészik el a dicső Kejáni-dinasztia is. Ám Zerdust próféta átka Rusztem sorsát is megpecsételi. Saját testvéröccse ölte meg orvul egy vadászaton.

Rusztem halálával végződik a Sáhnáme első, mondai része. Tulajdonképen csak ezt tekinthetjük az íráni nemzeti éposznak. Három íráni főhősének: Iredsnek, Rusztemnek és Szijávusnak a tragikuma éppen lelkük nemes tulajdonságaiban, királyukhoz való hűségükben, szelíd természetükben és lelki tisztaságukban rejlik.

A Sáhnáme második részében elhagyjuk a mondák világát és a történet színterére lépünk. Az előadás itt nélkülözi a történeti hűséget és kevésbé ünnepélyes, a nyelvezet és a stílus kevésbé választékos, mint az első részben.

A Sáhnáme második, történeti részét Iszfendiár fia, Bahrám története nyitja meg: vele kapcsolja Firdúszi a Kejáni-dinasztia történetét a harmadik nagy íráni dinasztiájéhoz, a Szászániéhoz. Amit Dárejoszról és Nagy Sándorról beszél el, az görög és íráni mondák keveréke muhammedán kép-

zetekkel tarkítva. Ezután az Askaridák vagy párthusok dinasztiájáról emlékezik meg röviden : őket Ardesír Bábakán, az első Szászáni uralkodó buktatta meg. Ennek a hatalmas középkori iráni dinasztiának történetében is több kalandos regét, mint történeti valóságot beszél el költőnk. Nagy hőskölteményének alapeszméjéhez itt is hű maradt : itt is Irán és Túrán harcának leírására helyezi a fősúlyt, bárha a túrániak — főleg a törökök és a hajtálok — elleni küzdelem jelentőségében egészen eltörpül a Szászániaknak a keletrómai birodalommal folytatott évszázados, emberirtó harcai mellett : ezek a második Szászáni uralkodó, Sápúr alatt kezdődtek. Utódai közül a legenda s költőnk is a kalandos életű s a nép kegyeit hajhászó Bahrám Gúrral foglalkozik a legtöbbet ; az uralma alatt elterjedt gnósztikus szekták szociálista és kommunista tanaikkal hamarosan felforgatták a birodalom belső rendjét. Ezt és a dinasztia tekintélyét a legnépszerűbb keleti uralkodók egyike, Anúsírván, az igazságos uralkodó mintaképe, állítja helyre vezérével, Buzurdzsmihrrel, minden emberi bölcseség képviselőjével együtt.

Utóda, Hormuzd alatt gyengült a birodalom. Ennek követője, Khoszrau Párvíz nagy uralkodó volt : elfoglalta az egész közeli Keletet, Ninive mellett azonban döntő vereséget szenvedett Héraklejosz keletrómai császár seregétől. A Szászáni uralkodóház Kr. u. 642-ben bukott meg, amikor a nihávendi csatában az arabok döntő győzelmet arattak az utolsó Szászáni sáh, III. Jezdedzsird felett. Itt végződik a Sáhnáme is.

A világnak kevés nemzete dicsekedhet olyan ősrégi hagyományos és történeti multtal, mint az iráni. S annak, hogy e több évezredes mult halhatatlan énekesének Keleten teljességgel szokatlan arányú emlékünnepen hódolt hazája, mélyreható a szimbolikus jelentősége. Jelenlegi nagy uralkodója alatt ez az ősrégi ország idegen befolyásoktól menten maga akarja sorsát irányítani. Készségesen teret enged a nyugati művelődés és technika áldásainak, de féltve őrzi hagyományait is. Irán nem követi egyes szomszédai példáját, nem veti el magától terhes nyűgként hagyományait. Jól tudja, hogy mult nélkül nincs jelen. És ennek a tengernyi szenvedést és megaláz:st átélt és porából megélemedett főnixként megújhodott ázsiai birodalomnak a példáján Nyugat is tanulhat. Megtanulhatja, hogy amelyik ország féltő gonddal őrzi, ápolja hagyományait, azokra építi fel jelenjét s azokat tekinti zsinórmértékül jövendőjének kialakításában, az az ország nem veszhet el és győzedelmeskedni fog, mert győzedelmeskednie kell a gonoszság, ármány és sötétség hatalmain !

Somogyi József.

A világosság nagy hiba a költészetben. A költészet ingerét és báját éppen az adja, hogy az értelmét ki kell találni. Minden költői alkotásban rejtvénynek kell lenni. Valamely dolgot nevén nevezni annyit tesz, mint háromnegyed részében szétrombolni azt a művészetélvezést, mely a fokról-fokra való megsejtés boldogságérzésében nyilvánul. MALLARMÉ.

* * *

Minden művészetnek a naivitás az alapja. Ahol ez hiányzik, nincsen semmi. FRANZ.

SZEMET-SZEMÉRT.

A VADON szülte s a vadon nevelte fel. Ott élt a vadonban, szabadon és boldoüan. A vadonban; mindég csak ott. Szabadon élt és csapongott a maga madár-módján, egyedül, de nem magárahagyottan. Sokuknak volt otthona a vadon, amelyben nem lehetett egyedül lenni, mert az öserdő szüntelenül zajgott, kavargott, lázadt, harcolt és zúgott és élte a maga színes életét.

Kígyó kúszott az ős fán. Combvastag, gyűrűző teste rémült mimikriben tapadt a törzshöz. Lapos, okos fejét egy faághoz ragasztotta, alattomos szeme tigrist vigyázott. Látszólag lomhán csüngött lefele, mint máskor is, antilop-lakoma után, de megfeszült tapadós bőrén néha átborzongott az elfojthatatlan.

A foltos bestia a fa alatt nyujtóztatta félelmetes puha tagjait. Látni nem látta a veszélyt, de minden ízében érezte. És nem akart kitérni előle. Megrázta magát, megtorpant s halkat, fájdalmasat bődült. Szűkölt ő is.

A madár kényelmesen elhelyezkedett felettük egy faágon. Páholyból néztę a viaskodásukat s olykor gonoszul rikkantott, éleset kacagott, mikor azok marták és tépték egymást ott lent.

— Ara ! . . . Arara ! . . . — s hangjából egyformán csendült bíztatás és csúfolódás.

Mikor megúnta ezt a vérszagú mókát, kibontotta lombzöld szárnyait s lusta csapásokkal odébbállott. Ilyenkor látszott, hogy szárnyának zöld köntöse belül enyhe sárgába szelídül.

Ritkás bozót napotlátó fájára kuporodott s a tollait borzoltatta aranyló sugarakkal, kemény, éles, görbe csőrét köszörülte és bolondos majmok mókáin vidámodott.

Zizzenő, párányi ékszerek tündököltek néha a párától fojtott levegőben : kolibrik. A fák kinyujtott karjáról liánok zöld függönye hullott alá s egy korhadt fatörzs árnyában elgázolt, letört orchidea halódott.

Madarak rikoltottak, vadak bődültek, hüllők siklottak tova, aranyló bogarak és ragyogó lepkék röpködtek, a fák alját elviselhetetlenül nehéz, dús és keserű illat ülte meg — különös virágok, korhadó fák oszló állattetemek párája (— s mindez oly szép volt.) . . . élet, szabadság, őserdő . . .

Egy napon banánra vágyakozott. Szárnyrakapott s az ültetvények felé vette útját. Ott leszállt s csömörlésig torkoskodott a nehézhúsú, illatos gyümölcsből. Mikor lustán és jóllakottan tovább akart

állni : nem tudott. Zöld háló fogságába vergődött. A hálót óvatosan és lassan összehúzták már akkor, mikor ő még ízektől és illatoktól bódultan javában dézsmálta a dúsermésű fát.

Most ott vergődött kétségbeesetten és tajtékzó dühvel a háló tömlöcében. Éppen társat készült választani, megígérte egy citromsárgaszínű, feketecsőrű kis madár-nőnek, hogy napkelte előtt közös fát választanak, amelynek ágai közt ezután majd együtt borzolhatják tollukat — mi lesz, ha a kis sárga hiába vár majd rá?

Gyönyörű tollazata most méregzölden borzolódott, rubintvörösen izzott fején a piros bóbita, sárga karmaival és éles, sárga csőrével elkeseredetten, elvakultan tombolt, a háló csőr-álló és karom-álló gomolyagjában.

— Ni, ez a kis zöld ara, milyen pompás példány ! — nevették a körülállók a küzdelmét. — Szívós egy állat ! Ezért szép összeget lehet majd elérni !

Hagyták, hogy küzdjön kimerülésig, s mikor lankadni kezdett, kalickába dugták. Ott aztán napokig vergődött dührohamokban, majd kókadtan, apatikusan gunnyasztott.

Idő multán egy nagy hajóra került, több társával együtt.

Soha, soha többé nem látta az őserdőt.

Csak álmaiban . . .

Emberi fogalmak szerint nem volt éppen rossz dolga. Künn tollászkodhatott az óriási ketrecben, ahol a többiek is laktak, a napsütötte rettentő nagy kalickában — *neki* mégis kicsi volt. Cukorral, gyümölccsel kedveskedtek *neki*. Európa gyümölcseit ízetlennek találta. Ha hűvösödött, fűtött kalicka várta a madárházban, ahol mesterséges napok szórták sugaraikat a mennyezetről.

Ha végképp nem bírta az életet, fejét szárnyai közé fúrta s aludni próbált. Ilyenkor meglátogatta a vadon. Kígyó sziszegését, vadállatok csörtetését hallotta, a közelben majmok veszekedtek s egy leopárd opálsárga szemétől ijedten rebbent fel. Borzongott és nyögött álmában s néha panaszosan elrikkantotta magát : Ara, Arara . . .

A kedveskedést gyűlölködően tűrte. A főtt tojássárgát megvetően kiköpte ; a főtt sárgarépát, almát, tojásos rizst, fügét, datolyát és a többi csemegét immel-ámmal fogyasztotta el s nemtetszését néha dühös rikácsolással jelezte. Bizalmatlanul és gonoszul mustrálta ápolóit, akik gondozták, s ennie és innia adtak. Ha nem vigyáztak, a kezük után kapott, s jót csípett rajta.

— Ördög vigyen el ! — káromkodtak az őrök — mikor fogod már megszokni a fogságot?

Egyik állatkertből a másikba került. Cserélgették, mint az már szokás. Adtak-vettek érte. Az ő bőrén más foglyokat s őt is elcserélték másokért. Mindég más és más éghajlat alá került. Rettenetesen szenvedett.

De nem ez volt a legnagyobb megpróbáltatása, hanem az, ha

vásott és szívtelen gyerekek körülállták és ingerelték. Igaz, hogy ezt részben ő maga váltotta ki, mert a ketrec rúdjai közé nyomkodott csemegéktől gőgösen elfordította a fejét — de azért a gyermekek is okosabbak lehettek volna.

Csúfondáros hangon kiabáltak rá :

— Araa, Araa . . .

Mire ő szárnyát suhogtatva dühösen rikácsolt vissza :

— Ara ! Arara !

A gyerekek kacagtak s tovább csúfolták.

— Ne ingereljétek — szólt az őr s elzavarta őket onnan. De jöttek mások s azok ugyanúgy viselkedtek, mint az előbbiek.

— Az emberek mind egyformák — gondolta a fogoly és gyűlölte, gyűlölte, gyűlölte az embereket.

Tollazata idő multán megkopott. Ragyogó színei meghalványodtak. Közönyösen gubbasztott a száraz ágfán, s ügyet sem vetett a csúfolódásra, de gonosz szeme lefékezett, alattomos indulatokat tükrözött.

Parancsolói elhatározták, hogy eladják. A madár állatkertbe már nem alkalmas, hanem azért valami madárkedvelő még jól jár vele.

Túladtak rajta.

Bizalmatlanul pislogott új otthonában, a csillogó rézkalickában, amely a lakása lett.

Emberek állták körül kíváncsian.

Úgy, mint az állatkertben.

— Beszélj no, mondj már valamit — bíztatta valamelyik.

De ő nem akart megszólalni. Némán és gyűlölködve jártatta a szemét rajtuk s csak a tollait borzolta néha.

— Micsoda becsapás ! — dühöngött napok mulva a ház asszonya. — Beszélő madárnak vettem, a gyerekek kedvéért, hogy mulassanak vele, aztán egy kukkot se szól.

Kitűnt bizony, hogy a madár nem tud beszélni.

— Dehogynem, — szólt közbe a cseléd. — A nevét megtudja mondani. Tessék idenézni !

S vastag vörös ujját bedugta a kalitka rácsai közé s ingerkedőn görbítgette.

— Hogy hívnak? Mondd meg nó ! Hogy hívnak?

— Ara ! Arara ! — rikácsolt a madár dühösen s a leány ujja után kapott.

A gyerekek tapsoltak.

— Nagyszerű, — mondta a házigazda. — Hiszen ez tanulékony madár lehet ! Megfogjuk tanítani beszélni.

Többnapos vita után megállapodtak a szóban, amelyre először tanítják majd meg a madarat. Ez volt: cukrot!

Attól fogva nem volt nyugodalma a fogolynak.

— Mondd szépen : cukrot ! Cukk-rot ! Cukkrrrot !

Éjjel-nappal kérlelték, tanítgatták, parancsolták, biztatták, kínozták, hogy mondja: cukrot.

Nem szólalt meg.

Narancsot kapott, meg banánt. Csak mondja, hogy: cukrot!

Nem mondta. A narancsot kiköpte, a banánt megette, de szerteszórta a haját, kiszórta a kalickából.

— Paraszt! — dühöngött a házigazda. — Nem szalonba való madár ez! Még rendesen enni se tud!

S bevágta az ajtót magá után, ahogy otthagyta az egész társaságot.

Azok meg feltették magukban, hogy a madarat mégis megfogják tanítani beszélni. Bizonyára nem jó szót választottak. Nem tetszik a madárnak.

— Mondd: ej-ha! — tanácsolta az egyik s rikkantott is, hogy kedvet csináljon hozzá.

Akkor napokig ej-ha volt műsoron.

S hogy a madár ezt nem vette be: leszamarazták. De hirtelen ötlettől indíttatva megpróbálkoztak ezzel is: mondd: szamár! Szamár! Te szamár!

De a madár szamárnak tetette magát. Most már még azt se mondta többé, amit eddig: ara.

Akkor letakarták a kalickáját sötét kendővel. Büntetésből.

— Ha beszélsz, leveszem a kendőt, — mondták neki. S kitakarták-letakarták egy nap egyszer, tízszer, százszor.

Kínozták minden módon, éppen csak hogy az életére nem törtek.

Akarattal bizonyára nem.

Csakhogy a fogoly élete hajítófát sem ért már.

Megcsappant, lefogyott, szomorkodott, csak a szeme égett különös, gonosz tűzben.

— Jaj — én félek néha ettől a madártól, — mondta a cseléd. — Szentugyse félek; olyan csunyán néz rám néha, huh!

Csakugyan csúnya lángot lövelt a madár szeme. Megvetően borította fel az ételes tálkát, nem nyúlt az ételhez.

— Mi az, nincs étvágyad? Ara, Ara te, — szólongatta a cseléd, aztán összeszedte a kiszórt ételt, vállatvont s otthagyta.

— No, maga is úgy tesz már, látom, mint ez a madár — korholta másnap tréfásan az asszonya. — Csak nem dacol maga is? Mért nem ette meg a reggelijét?

— Nem vagyok éhes, — mondta a cseléd.

Este a házigazda ágyba került. A hideg rázta.

Orvost hívtak, az orvos egyelőre nem sokat tudott mondani. Azt mondta: várjuk meg a fejleményeket.

A fejlemények nem is soká várattak magukra. Éjjel a két gyereken kitört a forróláz, félrebeszéltek álmukban.

Anyjuk kezét tördelve keltette fel a cselédet s orvosért, meg patikába szalasztotta.

A nagy zűrzavarban felébredt a madár is a kalickában s panaszosan elrikkantotta magát: Ara! Ara!

— Téged meg nem hagynak aludni, úgye — tréfált az orvos, de csak azért, hogy kinzó nyugtalanságát a család előtt elrejtse.

Mert tanácstalanul állott az orvos.

Harmadnap a férfi jobban lett, a két gyereket azonban kórházba kellett szállítani.

Megfigyelésre, mint az orvosok mondották, mert most már két orvos járt a házba.

A madár gonosz szemmel mustrálta mind a kettőt s néha csufolódva megcsapkodta a szárnyait, mintha mondaná: lássuk no, mit tudtok!

De nem tudtak azok semmi különöset, itt sem s ott sem, a kórházban.

Ilyen betegséggel még nem találkoztak.

— Erről a szegény páráról meg mindenki elfeledkezik, — mondta egy nap az asszony s valami eleséget nyujtott neki.

A madár ellenségesen borzolta magát.

Reggel a cselédlányt elkékülve, holtan találták a szobájában.

A háziasszony reszketve kért telefonon intézkedést s nem merte végiggondolni, a reszketése az izgalmaktól vagy láztól származik-e.

Mert napok óta borzongott már, étvágytalankodott, de azt hitte, mindez a hajszától s az izgalomtól van.

Nem attól volt. Nem *csak* attól.

Estére ágynak esett. A testét láz sütötte s a tagjai merevek voltak. Az ura felkelt az ágyból s a telefonhoz tántorgott.

Orvost, hamar . . .

A madár szemhéja félig a szemére ereszkedett, de a gyűlölködő pillantás azért ki tudott szabadulni alóla. Kárörömmel nézte a lakásban tort ülő szerencsétlenséget.

Lehúnyta a szemét s csak akkor nyitotta fel megint, egy pillanatra, mikor a mentők a két betegért jöttek.

Akkor megrázta magát s gyengén, fulladtan utolsót rikoltott:

— Ara . . . Arara . . .

Az ajtóban megcsikordult a kulcs s ő egyedül maradt.

Felborzolta magát — jól esett most a csend — s kényelmesen elhelyezkedett a finom homokon. Annyi ereje nem volt már, hogy a keresztlécre szálljon.

Sikerült. Megbüntette őket. Mind. A cselédet, a gyerekeket, az egész családot. Az orvosokat. Az ápolókat. S a hatósági embereket is — noha ők maguk ezt még nem is sejtik — akik majd érte jönnek s itt fogják őt találni a kalickában, hátára fordultan, égnek álló lábbal.

Szeme lecsukódott, az őserdőre gondolt. A vadonra, ahol a kígyó hátulról, orozva a tigrisre veti magát. A tigrisre, aki a vadásznak ugrik s utolsó erejével elharapja a torkát. A pumára, aki a fáról gya-

nutlan áldozata nyakába szökik. S a csúszó-mászó, négylábú és szárnyas élőlényre, aki mind a maga módján félti a bőrét és a maga módján bosszulja meg az irháján esett sérelmet.

Lüktető madáragya előtt felrémlett az ősvadon, vad szépségében s vad törvényeivel.

Ő a vadon gyermeke s csak azt tette, amit az őserdő üzent.
Bosszút állott a maga módján.
Szemet-szemért, fogat-fogért . . .

Fertsek Ferenc.

STRÓFÁK A SZÍVRŐL.

Á. K. emlékkönyvébe.

Elém az úton szív esett.
Vérpiros színű. Élő szív.
Akié voltál, elvetett?
Vagy most is vár és visszahív?

*

Elvesztetted a szívedet?
Szív nélkül élni néma gyász.
Kezem között árván remeg . . .
Visszaadom. Máskor vigyázz!

*

A szívedre nagyon vigyázz!
Jobban óvd, mint a kincseket!
Lehullik Rólad pompa, máz!
Örök kincs csak a szív lehet!

*

Én a szívemet könnyen megmutattam.
Nem védte gőg, ravaszság, félelem.
Kevés jóságért mindég sokat adtam.
Elfáradtam. Sok sebből vérezem.

*

Néha az utcán szemlesütve bolygok,
mint a tolvaj, ki bűnével oson.
Kezem reszket, a hangom visszafojtott
s a szívem csupa sár, köd és korom.

S néha az utcán úgy rohanok végig,
mint az eszelős, aki gyujtogat . . .
Szememből forró szikra csap az égig
s a szívem csupa vágy és hangulat.

*

És néha jó már elpihenni este
s érezni, hogy jön az álomhalál . . .
Nem tudni: szívünk zakatol-e, rest-e?
S a holnap vajjon újra ránktalál?

*

Néha szégyenlem azt is, hogy szívem van.
Néha szégyenlem, hogy sírni tudok.
Néha szívemben dermesztő hideg van.
Néha magam elől is elfutok.

*

Hiába. Egyszer vége mindörökre.
A vér öblében fönnakadva áll.
Tested kinyúlt. És nesztelen szívedre
hideg kezét ráteszi a halál.

*

Imádkozzál, hogy Istened feloldjon!
Hogy bűntelen légy, mint egy kis gyerek!
Imádkozzál, hogy még soká dobogjon!
Mert addig jó csak, míg a szív meleg.

Szőke Sándor.

A KÖZÖNSÉGEMBER ÉS FORMAMŰVÉSZET.

A MŰVÉSZETEK életében a forma jelentősége is alá van vetve az örök változandóság törvényének, de a változandóság hullámzásában az örök változatlanság is érvényesül. Formák felé törekedni, majd meg a már elért formák megkötöttségétől szabadulni: ez a két irány jellemzi a teremtő ember alakító munkájának centrifugális és centripetális erejét. A formaművészet csúcspontjait jelentő korok után szinte természetszerűleg következik a hanyatlás első stádiumát képző formalizmus, azután pedig a formák szétbomlásának időszaka, míg az örök körfolyamat az erjedő alaktalanságból ismét a formatökély egy új kora felé vezet. Napjaink vajudó kultúrájából is kihallik a formák felé való törekvés roppant lihegése, mely remegő várakozással tölti el az egyes embert. Vajjon megszületik-e a formaadás új korszaka, mely emberivé alakítja az erjedő világot? Az egyén vár, vár és várakozásában elfelejti, hogy ő, az egyszerű közönségember kicsi, de mégis jelentős összetevője annak a roppant erőnek, melynek behatása nélkül az új formaművészet nem jöhet létre. A ma közönségembere vár és ebben a várakozásban tétlenebb, passzivabb, mint ezt a fejlődés szelleme megkövetelné. Napjaink kultúrkérdéseinek agyzsibbasztó zűrzavarában elsikkad a közönségember kötelességének és egész felelősségének tudata. A milliók mai passzivitásukban nem, vagy nem eléggé érzik a művészetek kialakításában betöltendő szerepüket, a művészetet szolgálók, közvetítők pedig a ma és holnap sikeréért reszkető gondoskodásukban éppen a közönség ízlésének felületes megnyilvánulásaira, látszólagos pillanatnyi kívánalmaira építenek, erre spekulálva számítgatják a holnap reményét. A közönség a művészet közvetítőitől vár mindent, ezek pedig a közönség kívánalmainak vaskos megnyilvánulásait kémlelik. Igy adódik napjaink kultúréletének az a sajátos tünete, hogy a művészet leghatalmasabb, legegyetemesebb közvetítőszervei a tegnap sikerének gyors, hihetetlenül felületes áttekintéséből mesterségesen tenyésztik ki a ma és holnap minden áron kézzelfogható sikert akaró munkaterveit. Természetes, hogy közben túlságosan előtérbe nyomulnak az anyagi kérdések, létérdekké válnak, úgyhogy előttük minden más szempontnak meg kell hajolnia. E mai lét érdekei kedvéért elhalkul a bírálat, módosítja elveit a kultúráért való felelősség, megalkuszik a távolabbi jövőn munkálkodó gondoskodás. Ezek a tényezők nem vonhatják ki magukat a létkérdéssel összefüggő befolyások alól, ezek nem függetlenek. Független csak egyetlenegy valaki lehet: a közönségember. Az a közönségember, ki jelentéktelennek látszó kis ténykedésével, hogy kimondja igenjét, vagy nemjét, hogy eldönti, milyen művészeti megnyilvánulásra költi filléreit, a művészetek alakulásának döntő tényezőjévé, minden idők leghatalmasabb mecénásává válik. Aki valamelyest is járatos művészetünk gazdasági világában, aki ismeri a könyvkiadás, a színház, a rádió, a film üzemének belső életét, az tudja csak az új mecénás szerepének jelentőségét kellőkép méltányolni. Sajnos, az új mecénás és a művészet közötti viszony végtelenül bonyo-

lalt, az összefüggések, egymásra gyakorolt hatások, okok és okozatok között tisztán látni lehetetlenséggel határos. A mai állapotok tarthatatlanságát mindenki látja, tudja, de létrejöttükért senki sem vállalja a felelősséget, sem a kultúra sorsintézői, sem az alkotók, sem a művészetet közvetítők. Mindenki mossa kezeit s a kor egyetemes megbetegedését és az új mecénást, a tömeget teszi felelőssé. Ezek, csak ezek hibásak. Ezek nem tudják másra hárítani a felelősséget, mivel pedig a «kor egyetemes megbetegedése» csak kifejezés, mely mögött nincs kézzelfogható tartalom, végeredményben művészetünk minden bajáért, kultúránk válságáért a közönségembert tesszük felelőssé. Azt hangoztatjuk, hogy ő a mecénás, az ő kedvéért születtek a fajsúlytalan irodalom könyvhegyei, ezért «zeng» a könnyű zene világlármája, ezért peregnek a kérészéltű szórakozást nyújtó filmszalagok mérföldjei. Mindezek együttesen a tömegek művészettáplálékát képezik, melyet tőlük ma már nem lehet megvonni. A világ nyomorúsága óriási mértékben megnövelte a mindent feledtető szórakozás iránti vágyat, természetes tehát, hogy a közönség, ez az örök gyermek, a rendesnél sokkal nagyobb mohósággal fogyasztotta a szellemi csemegét, nyalánkságot, szirupot jelentő könnyű fajsúlyú, olcsó szórakoztató művészetet. A közönség — mint valami gyermek — gyorsan szeretetébe fogadta a csemegét, nyalánkságot hozót, ennek nagyobb «sikere» lett, mint az egészséges, szükséges táplálék adóinak. A közönséggyermek kegyéért való ádáz versenyben a nyalánksággal való táplálás korszakos, egyetemes tünetté vált, mely még a komoly nagy művészetre is hatással volt. Az új mecénás kegyének lehető leggyorsabb elnyerése s legjobban jövedelmező kihasználása a művészet termelőinek és közvetítőinek valóságos létérdekét jelentette ; ez terelte az alkotást a pillanatnyi sikert hajhászó felületes hatások gyorsütemű termelésének útjaira. Igy adódott a közönséggyermek természetellenes, egészségtelen művészet-táplálása, ízlésének további elkerülhetetlen megromlása. Közönség és művészet-táplálás kölcsönösen befolyásolták egymást, mígnem elértünk a mai állapothoz.

Az ilyenné alakult művészettermelés és közvetítés mellett magától értetődő, hogy a művészi alkotás azon tulajdonságai szenvednek leginkább, melyeknek létrejötte a legtöbb munkát s időt igényli, de eredménye nem, vagy legkevésbbé kézzelfogható. Színmű, vagy film előadásánál pl. a pillanatnyi siker szempontjából a sztárok, a pazar kiállítás, az érzék — s idegingerlő külsőségek, a reklám mind hasonlíthatatlanabbul fontosabb, kézzelfoghatóbb tényezők, mint *az alkotás formaművészete.* E külső és belső formát együttesen képző formaművészet hatása nemcsak hogy nem kézzelfogható, de a nagy tömegek, sőt még az átlagos műveltségű emberek számára is legtöbbször nem tudatosítható, észrevétlenül ható, tisztán belső élmény. Az igazi formaművészet tartós, ihletett alakító munka, hosszabb érlelés eredménye, olyan alkotói tevékenységé, mely nem, vagy alig illeszkedik bele a szokásos mai művészet-termelésbe. Kézenfekvő, hogy épp ez az egész formaművészet szorult ma leginkább háttérbe, ez volt a művészi alkotás legnehezebb munkája, melyet a ma átlagművészete a legkönnyebben nélkülözhetett. A formaművészet hiánya amúgyis megfelelt az erjedő kor tehetetlen formaadásának. Igaz, az általános formátlanság mellett bizonyos mértékben megtalálható volt a másik véglet is: a túlfejlett formaadás, melynek felvétele és élvezése csak a természetes, általános műveltségen felüli képzettséggel, szellemi szükségmunka árán lehetséges. Ez utóbbi természetesen mindinkább elszigetelődött. A forma-

művészet általános háttérbe szorulása művészeti életünknek csaknem minden ágában megtalálható.

Az irodalomban például a regény uralja a piacot, az a műfaj, melynek sablónos alakja az alkotónak a legnagyobb szabadságot adja. Az átlag-regényt nem köti forma, az író írhat azt, annyit, amennyit akar, úgy ahogy neki tetszik. Ennek a szabadságnak egyik következménye, hogy a regény a legkönnyebben kezelhető műfajjá vált, hogy ezt művelik legtöbben. Évente a regények tízezrei jelennek meg, úgyhogy az irodalombarát még a hivatalosan is értékesnek fémjelzett regényeknek is csupán kis hányadát ismerheti meg. A regényirodalom ilyen beláthatatlanul széleskörű művelése okozza e műfaj már most is jelentkező kimerülését. Sokszor hangoztatott megállapítás, hogy a regény tartalmi és nyelvi szempontjából már elérte fejlődése csúcspontját, hogy értékfokozás e téren már csak akkor lehetséges, ha a nagyközönség egészséges, természetes felvevőképességét figyelmen kívül hagyva alkotunk. Másrészt mindinkább nő az a belátás, hogy a formaképzés terén még dús lehetőségek állanak rendelkezésünkre, melyek révén a regény új hatóerőket nyerhetne. Sok modern regény már világosan mutatja az új, kötöttebb formák felé törekvést s ép legjelesebb íróinkat jellemzi, hogy e kötetlen műfajnak nemcsak magasabb eszméket szolgáló tartalmat adnak, nemcsak költői szárnyalású nyelvvel ruházzák fel, de igyekeznek azt zárt, művészi formákba önteni. Sajnos, e téren is feltűnő az a véglet, mely számára a formaadás inkább csak az alkotói agynak bonyolult, az ú. n. intellektuel közönségre számító munkája. Kétségtelen, hogy a legművészibb formákat, legmaradandóbb regény-értékeket ma a történelmi regény adja, mely már műfajilag is sokkal több munkát, elmélyedést, formáló készséget követel, mint egyéb szokványos regényfajták. E történelmi regények ma úgyszólván hivatásszerüen pótolják az irodalom napi életéből csaknem teljesen kiszorított epikus költészetet. A versköltészet, az irodalom e formailag legkötöttebb területe régi jelentőségét egyébként már rég elvesztette. A könyvtárak statisztikai adatai, a könyvkiadók, kereskedők tapasztalatai szomorú képet festenek a verses műfajok aránytalan visszaeséséről. A rádiótól a versköltészet nagymérvű fellendítését vártuk, azonban az eddigi eredmények éppenséggel nem biztatóak. A tavaly végzett közönség-leszavaztatás szerint a zenétől független összes műfajok közt a vers közönsége a legkisebb. Még a tudományos előadásoknak is jóval tekintélyesebb, őszintébb és lelkesebb a hallgatósága. Mennyiségileg a költemények a rádióműsor elenyészően kis részét képezik, de még ezt az aránytalanul kis részt is csak kevesen óhajtják növelni. A rádió összes zenei és nem zenei műsor-fajtái közül az amúgy is lehetetlenül kis mennyiségű költeményekből csak a hallgatóság 3%-a kért többet, háromszor kevesebb, mint a például a tudományos és művészeti előadások esetében! Kevesebb, mint a tekintélyes mennyiségben közvetített klasszikus zene terén, bár ennek appercipiálása a tömegek számára sokkal nehezebb. A rádió-statisztika kimutatásai mögött különben meglehetősen sok és sokoldalú adat rejtőzik, melynek alapján következtethetünk a közönség és a művészetek viszonyára. Itt is észlelhető a szabadosság, a kötetlen formák, a formátlanság túltengése. A közönség túlzott előszeretettel fordul a csekély formaművészetet jelentő, értéktelenebb, muló szórakozást nyújtó műsorok felé. Az annyira elterjedt «könnyű zene», a népszerű muzsika sablónos műfajai a formaművészet szempontjából a multhoz képest nem mutatnak arányos, egészséges fejlődést, sőt sok tekintetben inkább határozott visszaesést

A könnyű zene művelésénél a *mennyiség* erőszakolása a minőség, de kivált az egészséges fejlődés rovására ment és megy. Az új műfajok kialakulása a jelentkező nagy szükséghez képest betegesen lassú. A rádió tehnikai adottságai, megkötöttségei egész sereg új műfaj kialakulását követelik, de ezek a műfajok részben nem jelentkeznek, részben pedig csak kínos lassusággal fejlődnek tovább. E lassuság, a fejlődés egészségtelen formája lehet nagyon érthető, melyért senki közvetlenül nem okolható, de annyi bizonyos, hogy ily körülmények közt a legnagyobb aggodalommal kell néznünk a jövő elé. Mert kérdés, hogy mire így a fejlődés egyensúlyi helyzete létrejön, mire az új műfajok kialakulnak, nem lesz-e a nagyközönség felvevőképessége tönkretéve? Lehetetlen feltételezni, hogy a csekély, vagy ép semmi formaművészetet képviselő műfajok túlzott kultusza ne bosszulná meg magát! A tapasztalat azt mutatja, hogy a közönség többségét jelentő kisebb műveltségű rétegeknél a formátlanság betegesen fölfokozott kultuszának káros hatásai már most is észlelhetők. Ezektől a rétegektől azt vártuk, hogy fokozatosan művelődve maguktól is megkedvelik a magasabb, becsesebb művészetet jelentő műsorokat és ebből, mind többet és többet fognak appercipiálni. A megfigyelés szerint ez a reménykedés indokolatlan, kényelmes optimizmusnak bizonyult, mert a közönségnek csak kis része vált igazán fogékonnyá a magasabb művészet számbajöhető felvételére. Jellemző például, hogy a rádió tarkaest-kabaré című műsorát a közönség közel 92%-a igenli és 35% még az eddiginél is többet kér, a költeményekből azonban a névleg 55%-ot kitevő igenlők közül csupán 3%! kér többet! A komoly «nehéz» zenét 46% igenli, de csak 5% kér többet! Ilyen adatok szakszerű megfigyelésekkel kiegészítve meglehetősen szomorú következtetésekre vezetnek. Így sohasem fogunk eljutni a magsabbrendű műsorok szociális jelentőségű közvetítéséhez! Itt is beigazolódik, hogy a nagy tömeg a művészetfelvevés szempontjából még gyermek, kit ha egyszer rászoktatnak egy egészségtelen, de neki kedves táplálásra, nagyon nehéz visszavezetni a természetes, egészséges rendhez. A közönséggyermek — úgy tetszik — nem akarja belátni, hogy nem lehet egyoldalúan csak könnyű szórakozással élni, hogy a fajsúlyosabb művészetet nem elég igenelni, de azt hallgatni is kell és befogadni. Még ott is, ahol ez a belátás megvan, ott is sokszor nagy nehézségekbe ütközik a több értéket jelentő műfajok fokozott appercipiálása felé való haladás és ennek egyik legfőbb oka ép az, hogy a közönségember felvevőképességét túlságosan is rászoktattuk egy bizonyos fajta könnyű, szórakoztató művészet befogadására. Hogy csak egy példát említsünk: itt van a «könnyű» és «nehéz» zene problémája. A *csak* cigányzenét, jazzt, könnyű táncmuzsikát hallgatók számára a «nehéz» zene ma is jobbára ép oly megközelíthetetlen, mint évekkel ezelőtt. Nem a jóakarat hiánya miatt. A felveendő klasszikus zene nem melódiája, nem harmóniája, még csak nem is ritmusa miatt idegen annyira, hogy a közönségember ne férkőzhetne hozzá, hanem *formailag*, szerkezetileg van túlságosan elszigetelődve. Melódika, ritmus, harmónia terén megvan a természetes átmenet «nehéz» zene és «könnyű» muzsika közt, a közönségember is megtalálhatja a kapcsolatot, itt hasonlíthatatlanul könnyebben járható az út, mely a nagyobb értékek fokozott befogadásához vezet. Beethoven IX. szimfoniája ily szempontból a mai, könnyű zenéhez szokott ember számára is felvehető volna, de formája, a formaadáson keresztül kifejezésre jutó tartalma a zeneileg egyoldalúan, ferdére nevelt zenei felvevőképesség számára elérhetetlen messzeségben és magasságban van. Ne felejtsük el, hogy a zenében a formaadásnak

egészen sajátos, a művészetek mai, szabados formanyelvétől lényegesen eltérő szerepe van, úgyhogy a klasszikus, a «nehéz» zenemű formájának érzékelése nélkül nem appercipiálható. És ép a klasszikus zene formaművészetének érzékeltetése, illetve érzékelése az, mihez oly nehéz elvezetni a közönséget. Közönségünk ugyanis a cigányzene, a jazz, a szokványos tánczenék, az egyveleg stb. primitív formanyelvéhez annyira hozzárögződött, hogy más, nagyobb formaművészetet jelentő értékeket csak bizonyos áthidalás révén tudna magáévá tenni. Ez az áthidalás azonban hiányzik. Gyakorlati megfigyelések serege mutatja, hogy sem az elméleti alapokon nyugvó beiskolázás, sem az adott zene mennyiségének fokozása mai alakjukban nem szociális értékű törekvések. Olyan műsorok, olyan zenekultusz szükséges, mely tudatos tervszerűséggel, de észrevétlenül, szellemi szükségmunka nélkül lépésről-lépésre vezeti a közönséget a formaművészet felé vivő nagy úton. Sajnos, ma még az ilyen célokat szolgáló speciális műsoradás is csaknem ismeretlen valami, olyan új műfajok megteremtésével pedig, melyek az említett áthidalás munkáját végeznék, egyelőre csak nagyon kevesen foglalkoznak. Azok az új műfajok, melyek gombamódra szaporodnának, többnyire a kötetlenség jegyében, a pillanatnyi siker keresése kedvéért születnek. Ilyenektől hemzsegnek a rádióműsorok, de elenyészően kevés a rádió sajátos igényeit kielégítő, művészi formákba törő mű. Adva van a lehetősége, sőt kikerülhetetlen szükségszerűsége annak, hogy egy már születése első pillanatától kezdve egyetemesen gondolkodó és formáló alkotói tevékenység a hangok egész birodalmát — a zörejtől kezdve a szavak művészetén át a zenéig — egy új, egyetemes művészet egyetemes építőanyagaként felhasználva új műformákat, új műfajokat teremtsen. Ezek szervesen egyesíthetnék magukban az irodalom, a zene hatóerőit s így pótolhatnák azt a roppant hiányt, amit a rádiónak a láthatóság eszközeinek nélkülözése okoz. Az alkotás ilyen útja sajátos képességeket és képzettséget kíván, természetes tehát, hogy e téren máról holnapra nem támadhattak alkotói csodatettek. Ezek a törekvések többnyire az ú. n. hangjátékirodalom keretein belül keresték megnyilvánulásaikat. Hangjátékirodalmunk azonban ma még inkább csak a hangkulisszás felépítéseknél, zenei betétek lehetőségeinek szerkesztésénél, verses formák alkalmazgatásánál tart. Általános tünet a fölépítés szabadossága, filmszerű tákoltsága, az, hogy a mű — szükségszerű, tökéletes műformák hiányában — tetszésszerint változtatható, rövidíthető, nyujtható. Elmélyülő, kollektív építő alkotói munka hiányában általánosan elterjedt a zene és irodalom anyagának együttes megformálásában a kitaposott utakon való haladás, amely mögött rejlő alkotói mentalitás lényegében alig különbözik az operett, a revű a hangosfilm többféle művészet eszközeit szokásos módon összeolvasztó gondolkozásától. Szomorú jelenség, hogy a rádió sorsintézőinek, szakembereinek egy része is nyiltan hirdeti, hogy a hangjáték «megbukott» és ezért előtérbe helyezi a kötetlenséget, a szabadosságot, a «keresztmetszeteket» («Querschnitte»), zenei egyvelegek, «séták», «tarkaságok» stb. «közkedvelt», tehát hatásos, sikeres műfajait. Ime : újra és újra visszajutunk a közönségkegy hajhászásához, ehhez a jövő számára könnyen végzetessé válható kórtünethez.

Hatás-, sikerkeresésen épül fel a film egész mai élete is. Itt a rögtöni haszon erőszakolása a pillanatnyi sikert, ez a felszines hatást követeli annál is inkább, mert hisz a vizualitás világában az ember magamagától is, akaratlanul is könnyen a külsőséges hatáskeresés útvesztőibe téved. A minden eszközzel erőszakolt pillanatnyi siker a filmművészetet a legkérészéltűbb alkotói

munkává süllyesztette. A legszebb, legjobb filmalkotások, melyekről a reklám világrengető lármával hirdeti, hogy minden idők legszenzációsabb, «örökbecsű» filmjei, holnap a lomtárba kerülnek, egy év mulva pedig már alig jelentenek többet mint a tavalyi hó. A közönségember fantáziáját meghaladó szédületes pénzösszegek befektetésével születik meg egy-egy nagy film, melyet a közönségember rendszerint egyetlen egyszer néz meg és aztán elfelejt. A film célja szociálisnak látszik: szórakozást, feledést, enyhülést, vigaszt, végső fokon örömet nyujtani az új mecénásnak, a milliónak. Ez kétségtelenül nagy és szép dolog. És mégis, le kell szögezni a tényt: a maradandó becsű művészet, az örök művészet mértékével mérve ily roppant pénzösszegek feláldozásával, ilyen nagy vásári önreklámmal, ilyen kevés maradandó értéket még sohasem produkált az alkotó ember. Ilyen hallatlanul nagy árért ilyen kis értéket még soha nem sóztak az ember-balek nyakába — írja egy művészettörténész — kivéve talán azt az egy esetet, mikor a fölfedezők a «tüzes víz» örömét adták a szegény indiánusoknak — tiszta aranyért. Sok túlzás van az ilyen megállapításokban, de sok mély igazság is, amit csak az tud kellőképen megérteni, aki éveket szentel a film és a közönségember viszonyának a tanulmányozására. A film körüli kultúrháboruk tanulságai mindenesetre azt mutatják, hogy a filmet ostorozó kritika eredménytelen. Nem kritizálni kell, hanem segíteni; meggyőzni az új művészetet, hogy a tartós «áru» («Dauerware»), a maradandóbb értékű alkotások felé való törekvések «hosszú lejáratú üzlete» becsületesebb, jobb, eredményesebb, szociálisabb üzlet, mint a ma divó kérészéltű produkció. A film azonban csak akkor fog maradandó becsű műveket alkothatni, ha megteremti a saját külön formaművészetét. Hiszen rövid gondolkozás is meggyőzhet bennünket, hogy a film tartalmilag már mindent megpróbált, tehát nem itt kell újat keresnie, hanem a formaadás terén. A néma film utolsó évei már sejttették velünk az új formanyelv, a sajátos új műformák, műfajok kialakulását, a «hangos» azonban szétrombolta a haladás útját úgy, hogy a formaadás szempontjából még ma sem vagyunk ott, ahol voltunk. Ez érthető is, hiszen a hang világának bekapcsolásával a filmalkotás munkája aránytalanul megnehezedett. Az alkotó építő, formáló tevékenysége itt még a rádióműfajok teremtésénél is sokkal szélesebb mederben mozgó egyetemességet feltételez, a hang, a szó és a kép művészi eszközeinek egységes felhasználását követeli. Hol vagyunk még attól, hogy ily óriási anyagból egységes, művészi formájú alkotásokat — összremekműveket — tudnánk teremteni? Olyan formákat, melyek az értékes tartalmat felszárnyazzák, hogy tovább repülhessen a muló évek fölött az utókor felé? Belátható, hogy az ilyen formaadás nagyon nehéz, hogy sokkal könnyebb, kényelmesebb és hálásabb a filmeket kipróbált irodalmi s színházi sikerekre, sztárokra, híres nevekre, pazar, vakító és elvakító kiállításra, sex-appeal-hatásokra, slágerzenére, reklámra és a produkció hasonló tényezőire építeni. És mégis, minden alacsonyabbrendű hatásvadászat mellett is találunk filmeket, melyek kézzelfogható bizonyítékai annak, hogy minden silány értékű eszköz nélkül, még sztárok, színész, sőt emberszereplő nélkül is lehet művészit alkotni — a ma lehetséges legnagyobb anyagi és erkölcsi siker jegyében. Ép az ilyen filmek mutatják, hogy a nagyobb formaművészet fölöslegessé teszi a külsőséges eszközökért való pazar költekezést, hogy a közönségember felvevőképessége még nem romlott meg egészen, hogy igenis, képes még a művészet formáinak érzékelésére és befogadására, sőt, hogy azt igenelné és kívánná.

A formaadás szükségessége és a formátlanság közti hányódás színházi életünkre is ránehezedik. Már a romantika megkezdte a színműköltészet formakötelékeinek lazítását s még tovább folyt ez a realizmus és naturalizmus túlzott kultuszában. A szabadságnak az a mámora, mely az idők folyamán sablónosodott, megmerevedett drámaformák nyügének lerázását, a színműköltészetnek tartalom, eszme, célzat terén való roppant kiszélesedését, gazdagodását kísérte, ez a mámor elfeledtette a művészeteknek az örök ember örök tulajdonságain alapuló több törvényét. A modern élet mértéken felül is belénk gyúrta a ma, a muló pillanat fontosságát úgy, hogy a maradandó értékek örök törvényeit felejtettük el a legkönnyebben. Elfeledtük például: ahhoz, hogy valamely műalkotást akárcsak kisebb időre is megőrizzünk, formára van szükség, ami a művet összetartsa, aminél fogva azt megőrizhessük. Elfeledtük, hogy az ember művészetének már a legelső emlékei is formaművészetet mutatnak. A formátlan, alaktalan mű szétmálik az idő kezében mint a homok. Az elmult évtizedek sok-sok derék alkotását hittük, hirdettük igazi aranynak és azok is voltak, de csak laza aranyhomok, ami kihullott az idő morzsoló ujjai közt. Színműköltészetünk hosszú évtizedeken át tapasztalható jelensége volt, hogy az új tartalmi értékekhez nem járultak a formaadásnak velük lépést tartó, megfelelő értékei. A drámaírás külső és belső formaadásának fejlődése a tartalmi és eszmei gazdagodás mögött messze elmaradt. Közben a színművészet, általában a színpad egész életének szédületes fejlődése olyan hatóerőket szolgáltatott, melyek a színműköltészet formaadásának lemaradását egész napjainkig feledtetni tudták. A «nagy» színpad, a nagy színészek, a nagy rendezők együttesen Thália oly tökéletes modern hangszerét jelentik, amelyen legalább is egy ideig minden éppen csak hogy elfogadható művecske nagyon szépen és hatásosan szólhat. Sajnos, ezek a hatóerők is sokkal inkább kedveztek a színműköltészet külterjes (extenzív), mint belterjes (intenzív) művelésének. Az intenzív, komoly, értékes színműírást is sokkal inkább csábította a líra, a lélektani, szociológiai stb. problémák szabadon csapongó (legfeljebb nyelvileg kötött formájú) megszólaltatása, mint új, nagy, fokozottan művészi felépítésű formákban való koncentrálása. A formaművészet hitelét amúgy is erősen megrontotta a gyakori epigonizmus s az olyan formaadás, mely inkább volt a tervező, számító agy, mint az alkotói lélek belső szükségszerűségének, az örök, pótolhatatlan metafizikumnak szüleménye. Akadtak olyan színműírók is bőven, akiket a nagy szabadságban való szárnyalás közben túlmesszi tájakra ragadt a Pegazus, hova a természetes emberi felvevőképesség nem akarta, de nem is tudta őket követni. És ma, mikor már sokan érzik a színműköltészet új formaadásának szükségességét, mikor a filmmel való áldáz versengés is figyelmeztet, ma e téren is belebotlunk abba a nehézségbe, amit az új formák megalkotásánál a formálandó anyag nagysága, sokfélesége, egyetemes, kollektív felhasználása okoz. Az új kor minden eszközét szervesen felhasználó, egységbe olvasztó maradandó színmű többoldalú tehetséget, hosszabb érlelést kíván, mint amennyi ma általában található.

A forma és formátlanság közti hányódás vizsgálását még tovább folytathatnánk, rátérve egyebek közt az építészet, szobrászat, festészet külön területeire is. A modern életben a célszerűség az építés művészetének nagyobbik részéből célszerű ipart csinál, a vizualitás technikai világa agyonnyomással fenyegeti a festészetet és a szobrászatot is. Rátérhetnénk, rá kellene térnünk a formátlanságra mint általános tünetre, mely a tömegek és az egyén életét

egyaránt jellemzi. Nem szükség a nemzetközi élet erjedő formátlanságát nézni, mert sokkal közelebb áll hozzánk az átlagember előttünk lejátszódó aránytalan, torz formájú, kötetlen napi élete. Emberi voltunkhoz szabott, egyéniségünknek megfelelő, a köz, a nemzet, az emberiség multjának, jövőjének kulturális egyetemességébe természetesen, formásan beleillő életről szinte beszélni sem lehet. Az az egyén, ki természetes adottságai, az emberi kultúrközösségbe való tartozásának örök törvényei ellenére is úgy alakítja életét, hogy az a napi roboton túl csak meddő szórakozásból, sportból, filmből, könnyű regényből, ujságból, politikából, jazzból, egyszóval csak a kultúra egynéhány elégtelen tényezőjéből, ezeknek idétlen arányú, összetételű egyoldalúságából, formátlanságából áll, az ilyen egyén maga is egyik beteg sejtje, kórokozója, kórátvevője, kórterjesztője napjaink egyetemes bajának. Miként a testi élet minden szegénysége sem elég ok arra, hogy az ember ezt a testi életet a lehetőség korlátain belül ne formálja egységesre, természetesre, egészségesre, úgy a mai élet minden nyomorúsága sem mentség annak, aki nem iparkodik az emberi lehetőség határain belül rendezni, arányosan, egészségesen kialakítani az ő kis egyéni kultúráját. Ennek az egyéni kultúrának a megformálása azt kívánja, hogy képességeink, adottságainkhoz mérten arányosan áldozzunk időt és pénzt a művészetek által nyújtott javak felvételére. Akinek például van adottsága, lehetősége az irodalmi értékek befogadására, az ne csak az ujságot, vagy a «könnyű» regényt olvassa, hanem szenteljen időt, áldozzon néhány fillért annak az irodalomnak a pártolására is, melynek értékét nem a kiadók, nem a reklám, hanem a tovasuhanó évek, évtizedek, századok állapították meg. Akinek módjában áll olvasni, színházba járni, az ne csak látványos filmekre, táncoló görlök lábaira és jazz-zenekarok produkcióinak élvezésére költse a pénzét. Aki teheti, az ne csupán cigányzenét és kabarét hallgasson a rádióban, hanem költémenyeket, drámát, klasszikus zenét is. Kinek arravaló jó szemet adott az Isten, az ne mulassza el nézegetni az építészet, szobrászat, festészet alkotásait, melyek nézése biztosan hoz majd neki annyi szellemi hasznot, mint a labdarúgó-mérkőzések, a divatlapok, a kirakatok megtekintése. Formáljuk olyanra életünket, hogy kultúránk minden számunkra még elérhető értéke arányosan foglaljon benne helyet, teremtsük meg a mi kis életünk kultúrájának formaművészetét. Ne hallgassunk arra a hitványabb hangra, mely örökké csak a fajsúlytalan művészet kérészéltű örömei felé csábít; higyjük el, hogy a legcsábítóbb inyencségből is csak bizonyos kis adag lehet egészséges. Higyjük el, hogy ha egy héten csak egyetlen jó verset olvasunk, hónaponként csak egy remekművet veszünk kézbe, ha évente a klasszikus zenének csak egy halhatatlan alkotásának megértéséhez jutunk el, ha szegény életünk egyetlen alkalmát nem mulasztjuk el, hogy táguló szemmel igyuk be egy művészi épület szépségét, ezzel nemcsak a saját életünket gazdagítjuk, hanem hozzájárulunk minden kis és nagy emberközösség kultúrájának egyetemleges műveléséhez. Ha keserves életünk egy silány pillanatra fölöslegesen csábít valamilyen értéktelen, csekély becsű élvezetre, álljunk ellen, ne adjuk ki filléreinket olyasmiért, ami a művészetek életében csupán muló polyva, amit nyomtalanul söpör el az idők szele. Egyetlen ilyen jelentéktelennek látszó kis cselekedet, egyetlen közönségember arányosan megformált egészséges kultúrája is végtelen fontosságú tényező. Ezek együttesen azt a be nem is látható nagyságú hatalmat jelentik, amit csak részben tudunk megnevezni a mecénás, minden idők legnagyobb mecénása névvel. Ennek a mecénásnak mai alak-

talan, erjedő lelkisége számára kell megteremteni az egyén, a közönségember igazi formaművészetét. Most még nem késő, most még elkerülhetnénk a különben végzetszerű biztossággal közelgő megrázkódtatást.

Legyünk bizakodók; az idők jó jeleket is mutatnak. Erjedő világunk válságából itt is, ott is felbukkan a formákba törés roppant akarása. Démoni erők igyekeznek a világ egy-egy darabját zárt, kötött formákba kényszeríteni, megteremteni a nagy emberi közösségek szociális formaadását. De ezek a gígászi erőlködések magukban még nem elegendők arra, hogy új művészet, új kultúra teremjen, kivált akkor nem, ha erőszakkal, külsőséges eszközökkel akarják elérni azt, amit csak a lélek saját belső életének természetes, bensőséges eszközei tudnak létrehozni. A cél eléréséhez egyaránt szükséges az alkotó munkájának és a közönségember életének egyéni, új formaművészete. Ennek kialakításában a művelt embernek, az olvasónak elhivatottsága nemcsak a saját, de a környezet kultúrájának céltudatos művelése. E téren minden kis munkáló tett napsugár és millió ilyen kis napsugár együttesen az emberkultúra szebb, boldogabb holnapját melengető, éltető áldott napsütés.

Szücs László.

Amin a művészek napokon, hónapokon, éveken át gondolkoztak, azt csak amúgy röptében el akarja venni a dilettáns.

SCHUMANN.

* * *

A művészet célja, hogy boldogítsa az embereket; felizgatni az erős bor is tud, összezúzásra a rémhír is elég. REINECKE.

* * *

A művészet hosszú, az élet rövid. HIPPOKRATESZ.

* * *

Minden műalkotásnak megvan a maga erkölcse, de ez az erkölcs attól az embertől függ, aki azt kivonja. HEGEL.

* * *

A kritika sem ér géniusz nélkül semmit. Csak zseni tudja a zseni alkotását megítélni és magyarázni. HERDER.

* * *

Az erkölcs törvényei azonosak a művészet törvényeivel.

SCHUMANN.

* * *

A fej önmagában nem teremt műalkotást, hanem csak a szívvel való társaságban. GOETHE.

* * *

Nem a tudás, hanem az értelem teljességére kell törekedni.

DEMOKRITOSZ.

GILDA GARINO-CIAN GENTUCCA:

A FÉSZEK.

Csupa mosoly a reggel, a trillázó fecskék boldog szabadságban szántanak át a kristálytiszta kék égbolton. De egyszerre megszólal a kis templom harangja, lassan, szomorúan és nem hagyja abba. Nem tudom, hogy a vidám napsugaras levegő, hogy foghatja fel e gyászos hangokat anélkül, hogy egészen belezavarodnék. Mégis ma reggel a levegő ölén még e hangok is, amint elszóródnak, sugárzó kék fénnyé válnak. Halottért szólal meg a templom harangja. A vak öreg ember halt meg ; már két napja tartott haláltusája kőházikójában.

Mindig láttam az öreget ; még egész kis leányka voltam, de ő már akkor is öreg volt, ráncokkal barázdált összeaszott arccal, és azzal a fehér hályogos szempárral, amely félelmet keltett ugyan bennem, de azért oly különös vonzóerővel is hatott reám, mintha úgy néztek volna belém, ahogy senki más nem nézett. Sokszor volt bot a kezében, még olyankor is, amikor ott ült a fapadkán, közel a kunyhó ajtajához. Így láttam viszont őt még néhány nappal előbb, hogy megbetegedett. Valamilyen félelmes, titokzatos betegség jött rá, és egy hét alatt kioltotta életét. Olyan nap volt az, mint a mai, csak egy-két felhőfoszlány úszkált az égen ; ma reggel már nincsen nyoma. Nincs kétség benne, az öreg megérezte, amint átvonult. Hiszen úgy ismerte a levegőnek a legtitkosabb rezgéseit is, hogy mindig csalhatatlanul meg tudta mondani, amikor az idő változóban volt akár esőre, akár napfényre, akár egy nappal előbb is. A «jós», így hívtuk mi gyerekek. Csak odamentünk hozzá, ha meg akartuk tudni, hogy merészkedjünk-e fel a hegyekbe, úgyhogy meg ne ázzunk ; ilyenkor ő egy kissé az ég felé emelte beesett, sovány arcát előrenyúló állával : mintha csak szimatolná a levegőt, amely elvonult vagy rejtett erőkkel, közelgő villamos árammal terhelten, vagy megkönnyebbülten a környező felhők száguldásától, ami biztosította a derült időt. Aztán felelt nekünk öreg paraszt módjára, lassú, szűkszavú beszéddel. Ünnepélyes hangzása volt szavainak, mintha e rövid szavak titokzatos sötét üregből törtek volna elő. Holnap — napos, szólt, vagy : eső, szél, holnap nem lehet a hegyekbe menni.

Azon a napon — az utolsón — megálltam és néztem őt. Oly nyugodtnak látszott kissé lekonyult fejével, elfátyolozott szemeivel, amelyek ki tudja, hová voltak szegezve ! Különösen tisztán emlékszem minden csekély részletre, arra is, amely akkor jelentéktelen volt. Egy

fekete-piros tarajú tyúk kapirgált ott a lába előtt nyugtalanul ; dühösen vagdosott csőrével egy apró hernyó felé ; úgy tűnt fel előttem, mintha egy kis ördög volna, aki valami szeszélyből szárnyas alakjába bujt bele. A kunyhó ajtaja nyitva volt ; be lehetett látni a konyhába : sötét volt, oldalt kis ablakkal ; hátul erős tűz lobogott. Az öreg asszony a tűzhely mellett állt, hogy felmelegítse a polentát a fazékban. Egészen bevilágította a tűz fénye. A vak öreg mozdulatlanul, lehajtott fejjel ült a padon, mint egy bálvány. Szerettem volna megszólítani, de nem volt bátorságom ezt a néma mozdulatlanságát megzavarni. Gondolkoztam valamin, amit mondhatnék neki, vagy hogy megkérdezzem tőle kedélyesen, hogy milyen idő lesz másnap. Talán éppen azt figyelte, milyen időjárásnak kellett jönnie. Erre gondoltam és megborzadtam. Úgy tűnt fel nekem, hogy az mintha látna, keresne valamit titokzatos tekintettel a jövendőben, meglátva abban valami olyat, amit a többiek nem látnak : oly elmélyedő, oly ünnepélyes volt ott a háza küszöbén ! Meg akartam szólítani, ahogy megszoktam, hogy közelebb férkőzzem az ő szegényes, boldogtalan magányához, de megint csak nem mertem. Most még inkább az a különös érzésem volt, hogy úgy néz engem, mint ahogy még soha senkisem nézett : a lelkembe, a sorsomba látott. Mintha megérzett volna ott a közelében, bár hallgattam, mint ahogy megérezte a felhőket az égen és mintha egészen belém látott volna, ismeretlen bensőmbe. Ha most lassú, kissé üreges hangján válaszolt volna nekem : Rossz idő lesz, hóvihar . . . úgy éreztem volna, mintha jéggé dermednék. Bátorságom, amely oly biztos volt olyan dolgokkal szemben, amiket látok és ismerek, cserben hagyott volna ennek az öregnek egy szavára, amely leküzdhetetlen ijedelem érzését keltette bennem, mintha az ő szavai valóban egy jós szavai lettek volna. Nem kérdeztem tőle semmit, elmentem közel mellette és aztán mintha ismeretlen dolgok különös súlya nehezedett volna rám, távoztam.

Ma reggel már halott a vak ember. A harang egyre szól, hosszan, hangja lépésről-lépésre vezet egyre közelebb a kőházikójához, szinte azért, hogy odamenjek őt mégegyszer üdvözölni. Az ajtó zárva van. A pad mellett ott van a bot a földön. Az öregnek nincsen már szüksége rá. Ki tudja, milyen utakon jár most már, szabadon, hisz nem rabja már többé világtalan testének ! Elgondoltam, hogy most végre pupillái kinyíltak. Nézem az eget : ragyogó. Ma reggel ott fönn tiszták az utak, a halottak számára. Nem lépek be, nehogy megzavarjam az öreg anyókát fájdalmában, ott a halottas szobában.

Úgy állok meg a kunyhó előtt, mintha templom előtt állnék. Oly kicsi az egész ! ajtaja alacsony, fala hepe-hupás, fából való eresze, amely az egész homlokzatot tartja, korhadt, a beomló tető oly közel van hozzá, hogy szinte benyomja. Az eresz alatt fecskefészek, jól beékelve egy védett sarokba. Szilárdan van rakva, kemény sárrögökből gyengéd ívben megformálva, mint egy bölcső, kényelmes, puha, hivogató. A peremén függ és himbálódzik egy könnyű kis tollpehely.

A ház körül ide-oda repdes a fecske kitárt szárnyakkal. Merész lendülettel emelkedik, belefúrja magát a kékségbe ; majd leereszkedik a házak tetejéig, hogy egy-egy parányi bogarat fogjon el. Aztán gyorsan a fészeknek tart, megkapaszkodik a peremén, beszáll ; a fészek csupa éles, türelmetlen, mohó csipogás, mint egy lármás életfakadás. A fiókák törik magukat a falatért. Anyjuk a vak ember korhadt ereszének védelme alatt a fészket puhára és melegnek készítette számukra, ott költötte ki őket, ott táplálja most. Ahova a fecske rakja a fészkét, oda szerencsét hoz.

Csak nézem ezt a csipogással teli fészket ; majd a botot a földön. Az öregnek nem kell már többé a bot. Még soha oly mélyen nem éreztem az ég világosságát, mint ma reggel ; mintha belém költözne, hogy lelkemet bevilágítsa és mintegy éreztesse vele a szabadulást. Bizonyára van ily szabadulás valahol a levegőben, az égben valahol. A fénye mintha áldást hozna a dolgokra, teremtményekre, a lelkekre. A fecske megint elszáll, majd visszatér, hogy szorgalmasan hozza a táplálékot kicsinyeinek.

Fordította: *Márffy Oszkár.*

KISLÁNYOM, CSIBÉVEL.

Eperszínű, csillagokkal telehintett
kicsi selyemruháját könnyedén emeli,
aztán magához öleli féltve,
hogy otthont adjon
az anyját vesztett, sárga kis csibének.

De a csöpp élet kivágyik meleg öléből
és vakmerőn keres bronz karján utat,
pihenőt puha vállán tart,
aztán a dús hajat anyja pelyhének véli
és megbuvik ott kedvesen, nesztelen.

Kislányom szemében aggódó, meleg öröm
és fejét úgy tartja vigyázva, mereven,
mint karyatidok álltak a görög
kapuboltozat alatt
némán és méltóságteljesen.

«És anyja leszek a kis csibének!»
súgja, — majd hajából gyöngéden kiemeli,
s míg apró tenyerét köréje zárja,
hozzá hajoló szája lángolóbb,
mint eperszínű, kis nyári ruhája.

Nagy Méda.

Lope de Vega.

(1562—1635.)

A XVI. század a dráma százada volt, amely két olyan nevet adott a világirodalomnak, mint Shakespeare és Lope de Vega. A nagy spanyolnak most ülik 300 éves halálozási évfordulóját. Spanyolországban egymást érik a Lope-ünnepségek és az egész világon megemlékeznek róla. Időszerű, hogy mi is felújítsuk szertelen életét és még szertelenebb írói működését.

Lope de Vega határtalan termékenységéről és zseniális improvizáló képességéről nehéz egységes képet alkotni. Az élete olyan, mint egy spanyol lovagregény. Szerelmeskedik, csábít, házasságot tör nem is egyszer, családi fészkeket rombol össze, hadakozik a félvilággal — hogy végül, mint a katolikus egyház papja mindennel és mindenkivel megbékélve húnyja le a szemét. De lázas, rohanó élete közepette is van ideje arra, hogy más egyéb irodalmi tevékenysége mellett megírjon közel kétezer színdarabot, amellyel sokáig irányt szab és egyeduralkodója lesz a spanyol színpadnak.

Szülei nem a legjobb házaséletet élték ; «szerelem és a gyűlölet között születtem» — írja valahol. 1562 november 27-én látta meg a napvilágot. Apja ekkor Madridban ette a kishivatalnokok keserű kenyerét. A fiatal Lope de Veganak hamar megnyilatkozott az isteni szikra : játszva tanult nyelveket és gyerekkori verseiről csodálattal beszélnek. A jezsuitáknál tanult ; apja korai halála után nagybátyja vette pártfogásba. De hamar kiütközött belőle kalandor őseinek vére, viszonyt kezdett egy asszonnyal, akinek a férje Limában élt. Ezekről az évekről a «Dorothea»-ban tesz vallomást. Később részt vett az azorii expedicióban, Terceirában vitézül harcolt a portugálok ellen. Párbaj és egy csúnya rágalmazási affér miatt Castiliából két, Madridból négy évre száműzik. Egy újabb zsarolás miatt tíz évre hosszabbítják meg a száműzetést.

Az idegen környezetet nem bírta sokáig, minden törvénynek, rendeletnek fittyet hányva, visszamegy Madridba — hogy elcsábítsa Izabel de Aldelbertet. Ezt a bűnét aztán azzal tette jóvá, hogy feleségül vette a nőt, de forró, sűrű vére nem hagyta nyugton s megint a hadsereghez csatlakozott. Később Alba herceg titkárja lett, ekkor írja az «Árkádia» című pásztorregényt. Felesége közben meghal s egy nem alaptalan vád miatt megint csak odébb kellett állnia. Malpica őrgrófnak, majd Leus grófnak lesz a titkárja. Ekkor írja (1537) nagy történelmi költeményét, a Dragonteát. Ebben a vitriolos ízű pamfletben a győztes angol armada büszkeségét, Drake tengernagyot állítja pellengérre. Közben, ki tudja hányadszor, megint szerelmes lesz; Sevillából Granadába hurcolkodik. Szerelme színésznő : Micaela de Lujan. Ez a szerelem szolgáltatta a «Peregrino en su patria» című útiregénye témáját. Megnősül másodszor is, majd Sessa hercegnél talál örökös állást : a fiatal herceg szerelmi hódításaihoz ő írja a verseket.

Lope öregszik. A belsejében megmozdul valami és Isten felé fordul. Belép Szent Ferenc harmadrendjébe, ekkor írja vallásos költeményeit (Pastores

de Belén, Conteplativos Discursos, Rimassacras). 1614-ben pappá szentelik, s az inkviziciónak is tagja lesz. Hiába múlnak feje felett az évek, a szíve fiatal marad. Asszonyhistóriái ezután is gyakran akadnak. Közben tolla sem pihen, egymás után írja műveit. A «Corona tragicaért» VIII. Orbán pápától megkapta a Szent János rend nagykeresztjét. Irodalmi dicsősége csúcsán végzett vele a halál 1635 augusztus 27-én. A nemzet írója volt, igazi népi költő, gyászolta is az egész spanyolság.

Lope de Vega száz ember életét élte, s témáért nem kellett idegenbe mennie. Megjárt eget és poklot s élete kimeríthetetlen bőségszarúja volt az eseményeknek. Az a nagy életigenlés, amely folyton új kalandok, új szerelmek felé hajszolta, maradandó nyomokat hagyott színdarabjaiban is.

Kalandos élete mellett hihetetlen irodalmi munkásságot fejtett ki. Közel kétezer színdarab megírásán kívül még arra is volt ideje, hogy az irodalom más berkeibe is elkalandozzon. Minden műfajban vannak jelentős alkotásai. Mint lírikus, mestere a versnek ; ötvös műgonddal cizellált szonettjei nagy népszerűségnek örvendenek. Nyelve színdús, a lelke minden hangulatra rezonált. Eredeti kifejezése van mindenre. Mikor a szerelmi versekben kitombolta magát, mély vallásos költeményeket írt, amelyek ma is áhítatra gyujtanak.

De nemcsak a líra, az epika is foglalkoztatta Lope de Vegat. Itt azonban nagy termékenysége, gyors munkája kizárta azt, hogy tökéleteset alkothasson «Izidro»-ja spanyolosan szellemes. A «La Hermasura de Angelica» című époszában a szerelem, a «Jerusalem conquistada»-ban (mely VIII. Alfonz .kereszteshadjáratáról szól) a hadi dicsőség játsza a vezető szerepet. «Gatomaquia»-ja a világirodalom egyik legkitűnőbb kómikus éposza ; két kandur versenyez benne egy macskakisasszony kegyeiért. Van egy-két antik mondája is (Circe), helyi vonatkozású dolgokat is felhasznál. (Virgen de la Almudena.) A regény és a novella területét se hagyta műveletlenül ; az Arcadia mellett egy prózai regény és hét-nyolc novella tanuskodik erről. Ezeket az írásait a Lope de Vegat annyira jellemző aranyos humor önti el.

Irodalmi működésének oroszlánrésze mégis a drámára esik. Drámaírói működése tette a spanyol nép kedvencévé és halhatatlanává. A spanyol drámának ő a megalapozója Ezen az úton indult el később Calderon. Calderon jobb drámaíró, de Lope de Vega spanyolabb. Közel kétezer darabot írt s ma csodálkozva állunk meg ekkora termékenység előtt. Egyik-másik darabja egy nap alatt készült. Dolgozószobája színdarabgyár volt, ahonnan vég nélkül ontotta legkülönbözőbb témájú darabjait. Spanyolországban ekkor színházi láz volt, az emberek a festett világban kerestek kárpótlást életük minden nyomorúságáért. Negyvenezer színdarab volt forgalomban. A speciális spanyol színházi viszonyok teszik érthetővé Lope de Vegy nagy termékenységét. A közönség mindig mást és mindig újat akart s Lope de Vega győzte a munkát, a közönség igényeit teljesen kielégítette — ez népszerűségének a titka. Műveinek legnagyobb része elkallódott, eltemette az idő, de megmaradt alkotásai is annyira a spanyol néplélekből erednek, hogy külföldi színpadon meglehetős idegenül hatnak.

Még gyerek, mikor első színdarabját már játszák, de komolyabban csak 1590 után jegyezte el magát a színpaddal. És ez a nagy kalandor, aki mindig hűtlen volt a nőkhöz, a színpadhoz mindvégig hű maradt. Darabjaiból talán csak kilencven maradt ránk, mert a színpad és nem az olvasóközönség számára dolgozott. Megírásukban eleinte nem irodalmi szempontok, hanem a nép

ízlése vezette. Csak pénzkereseti forrást látott a színműírásban; a «Színdarabírás új művészete» című röpiratában maga mondja ezt. Nem a megfontolás, hanem a zseni ösztöne vezette. Csak később alakult ki sajátságos dramaturgiája, amelyhez aztán mindvégig ragaszkodott.

A spanyol dráma formáját másfél évszázadra Lope de Vega szabta meg. Darabjai három felvonásra, három jornadara (nap) oszlanak és versben vannak írva. Egy statisztikusa szerint huszonegymilliórómszáztizenhatezer verssort írt le. Nem drámairói munkáinak 21 kötete nélkül is óriási teljesítmény ez. Ajkáról ömlöttek a rímek s oly könnyen verselt, mint más ember lélekzik. A hely és az idő egységét nem vette komolyan ; a díszletek hiányát akár csak Shakespearenél, a fantázia pótolta. Színdarabjai hol novellisztikusak, hol epikusan szélesek. A bonyodalmat mindig a darab elejére teszi s az összekúszált cselekményfonalat hihetetlen ügyességgel bogozza ki s viszi a végső kifejlet felé.

Színdarabjainak műfaját meghatározni igen nehéz. Nem tragédia — hiszen mulattatni akar —, nem is komédia, de nem is a kettő keveréke, hanem egy hajlékony műfaj, amelyben a legmélyebb tragikumtól a legtriviálisabb komikumig minden belefér. Témájának mindig ura volt, úgy hajlította, forgatta, ahogy neki tetszett. A vallás, a mitológia, a történelem és saját élete mind bő anyagot szolgáltattak neki. Színdarabjaiban elevenség, igazi élet uralkodik ; hősei hús-vér emberek, nem pedig papírfigurák.

Első darabjai pásztorjátékok voltak. Később a «comedia de capay espada»-ra, a «könnyes és kardos» színműre tért át, amelyből többszáz darabot és amely speciális műfaja volt. De nagy a száma a «comedia heroica»-inak s a «comedia historica»-inak is.

Lope de Vega jubileumán Spanyolország nagy ünnepélyekre készül. Az Akadémia új kiadásban adja ki műveit, életrajzok, tanulmányok jelennek meg róla, a színházak az ő darabjait játszák. Ez a nagy ünneplés érthető is. Spanyolország még ma is egyik legnagyobb írójának tartja Lope de Vegal, aki megalapozta a spanyol drámát és utat mutatott hazájában és külföldön egyaránt. Ebben a munkában csak nagy kortársa, Shakespeare múlta felül.

Galambos Gruber Ferenc.

Bellini.

(1801—1835.)

A XVIII. század végétől az egész világon uralomra jutott olasz operakultusz alkonyati fénye ragyogja be Bellini alkotómunkásságát. Az olaszok igazi nemzeti zeneköltőjüket tisztelik benne, akinek az idén 100 éves halála évfordulóját éppen ezért különös lelkesedéssel ünneplik. Boldog nép, aki csak a XIX. században belül az olasz operának olyan hőseit tudja felsorakoztatni, mint Donizetti, Rossini, Bellini, Verdi. Bellini nagy kortársával, Donizettivel szemben eredetibb és jelentősebb, Donizetti több oldalú és termékenyebb. Viszont Rossini és Verdi között Bellini az összekötő kapocs, aki mindjárt elejétől kezdve a Rossini-utánzók tömege felé emelkedik. Önálló művészi egyéniség volt, akinek legfőbb jelentősége az abban az időben már teljesen az énekesztárok martalékává lett olasz opera reformálásában rejlett. A kifejezés őszinteségével, valódi költészettel, igazi eleven emberiességgel töltötte meg a színpadi zene meglevő formáit.

1801-ben született Catániában, Szicilia szigetén, muzsikus családból.

A délolasz nép sajátos melódikus kedélye, tehát már bölcsőjébe tett ajándék, ami egész művészetének fő erőforrása maradt. A nápolyi konzervatóriumban nyerte zenei kiképzését, ahol tehetségével csakhamar túlszárnyalja nemcsak növendéktársait, hanem tanárát, Zingarellit is. Pályájára döntő jelentőségű Romanival, kora híres opera szövegírójával való megismerkedése, aki megnyitja előtte az olasz operaszínházakat. Első elhatározó sikerét Romani szövegére írt «Il pirati» című operájában aratja, amit 1827-ben Millanóban mutattak be. Többi nevesebb operái: La Straniera, Zaira, I Capuletti ed Montecchi, Sonnambula, Norma, Beatrice di Tenda, A sors, mintha kárpótolni akarta volna élete rövidségéért, bőven ontotta számára az erkölcsi és anyagi sikereket. Harmincnégyéves korában halt meg Puteaux-ban, Páris mellett. Bellini operáiban rendesen egy szerep az uralkodó, amit valamelyik híres énekes számára írt. Szembeszállott az elkényeztetett énekesekkel és megkövetelte, hogy alkalmazkodjanak az ő óhajaihoz s ne csak a sikert biztosító énektudásukat ragyogtató bravúroskodás legyen a főcéljuk. Kifejező lelkes melodiáival azonban olyan ragyogó énekszerepeket is tudott írni, hogy operáit éppen azok a híres énekesek és énekesnők vitték diadalra, akik maguk is ezeknek az operáknak köszönhették teljes érvényesülésüket. Két igazi klaszszikus értékű operája a «Sonnambula» és a «Norma». Előbbit egy olasz színtársulat előadásában volt alkalmunk az idén Budapesten is hallani s így élménnyé elevenedhetett számunkra. Csakis a régi olasz énekművészetnek olyan világhírű képviselője, mint amilyen Toti del Monte, tudják ezt a muzsikát eredeti fényében interpretálni. Amint a lágy, mély érzéssel telt, sajátos melankólikus színezetű áriái, ahol még a koloraturák is melódikus értéket nyernek, szépen hangzó kórusok, gyönyörű szerelmi kettősök, hol lágyan fonódnak össze a szólamok, az akkori időkben különösen erős visszhangot keltő világfájdalmas, túlnyomóan lírai hangulat, az idillikus téma, a női hangok különös előszeretete jellemzőek Bellini művészetére. Emellett könnyen elhanyagolja a kíséretet, a zenekar sokszor vérszegény, a technikai tudás háttérbe szorul. Legérettebb művének általában a «Norma»-t tartják, amiben a francia nagyoperák erősebb drámaiságának hatására Bellini stílusa is erőteljesebb színezetű, egységesebb, öntudatosabb.

Végül feljegyezzük azt a kis epizódot, ami munkatársa, Romani elbeszéléséből maradt fent az utókor számára. Egy alkalommal a tükör előtt lepte meg Bellinit, amint nagy hévvel deklamálta a megzenésítendő szöveget. Kérdésére Bellini azt a felvilágosítást adta, hogy ezzel a deklamálással teljesen bele akarja élni magát a szerep karakterébe és érzelmeibe: Ilyenkor arcjátéka és hangja, amikben az érzelem kifejezésre jut, a legjobb útmutató számára, hogy mikép lehet ezt a kifejezést zenei hangzásra átfordítani.

Ilyen művészi eszmények követéséből megérthetjük, hogy Bellini muzsikája méltán tartotta meg mind mai napig a zene örök törvényeiből fakadó élvezhetőségét és szépségét.

*

Nem hagyhatunk megemlítés nélkül egy másik centenáriumot sem, amely *Wieniawski*, a világhírű oroszlengyel hegedűművész születésére vonatkozik. 1835-ben született Lublinban. Már kora gyermekségében Párisba kerül, ahol Massart fogadja tanítványának. Alig tízéves, mikor már a konzervatórium hegedű-osztályának első díját nyeri el. Csakhamar korának egyik legnagyobb hegedűseként ünneplik, aki csodálatos technikájával szinte versenytárs nélkül ál-

lott. Rubinstein Antallal Amerikában is volt hangversenykörúton, ahonnan erkölcsi és anyagi sikerekben gazdagon jött haza. Korai halála (1880) akadályozta meg abban, hogy Vieuxtemps örökébe, a brüsszeli konzervatórium hegedűosztályának élére lépjen.

Wieniawski azonban nemcsak hegedű virtouz volt, hanem olyan hegedű darabok szerzője is, amelyek mai nap is jól ismertek és kedveltek a hegedűsök előtt. Különösen híres «Legenda» című koncertdarabjából tudjuk elképzelni művészi egyéniségét: magával ragadó, tüzes temperamentumát, szenvedélyességét, szélesen zengő, érzelmes kantilénáját, ragyogó virtuozitását.

Prahács Margit.

Az a művészet, melynek egyre a reklám nagydobját verik, nem művészet többé, hanem csak ipar. A reklám a művészetet vadászattá süllyeszti le; ha sikert nem lehet elérni, legalább a hírességet hajhásszák így. Engem az ilyen dolgok láttán az undor és a megalázás érzése fog el.

VERDI.

* * *

A nép egyszerre akar klasszicizmust és romanticizmust, céhrendszert és ipari szabadságot, földtulajdon-megtartást és szétaprózást.

GOETHE.

* * *

A természet a zseni által ad szabályt a művészetnek. KANT.

* * *

Händel az egyetlen, akit látni szeretnék, mielőtt meghalok és aki szeretnék lenni, ha nem volnék Bach.

BACH JÁNOS SEBESTYÉN.

* * *

Ha mindenki elsőhegedűt akarna játszani, nem volna zenekar.

SCHUMANN.

* * *

Becsüld a régit nagyon, de fogadd meleg szívvel az újat is. Ismeretlen nevekkel szemben ne légy előítélettel. SCHUMANN.

* * *

Ahol az államférfi kétségbeesik, a politikus tehetetlenül leejti kezét, a szocialista meddő rendszerekkel kínlódik, a filozófus sem dolgokat megmagyarázni, sem irányt hirdetni nem tud, — ott a művész világos szemmel látja a vágy megmutatkozó alakjait az egyetlen igaz, az ember felé.

WAGNER RICHÁRD.

Schöpflin Adyról.

Egy sötét könyvet olvastam a minap, a gyűlölet villámai lobogtak belőle. A könyv Adyról szól, a költőt és az embert akarja megmutatni, az *igazi* Adyt, de az örökös kénkőláng valami pokoli fénnyel veszi körül és mefisztói alakot csinál belőle, pokol fejedelmét. Pedig a könyvet Ady Endre egy régi barátja, kenyeres pajtása, a szilágysági Bölöni György írta, aki évekig élt vele és mellette meghitt közelségben. És hát íme, mégis ez lett belőle. Mert az író szemét a politika, a pártos szenvedély elvakította. Mennyivel más a Schöpflin Aladár Ady-könyve. Őt is ugyanaz a szándék vezette, ami Bölöni Györgyöt, hogy az *igazi* Adyt mutassa meg, olyan híven és tárgyilagosan, ahogyan csak a kortárs láthatta a költőt, aki valaha közel állott hozzá. De Schöpflin Aladár tudja, hogy a toll kötelez. Műve előszavában éppen azzal védi hosszú hallgatását, mert hogy Adynak halála óta túlságos sok emlékező híve támadt, akik meghamisították a költő arcát és egész alakját ; ő maga nem akart beállni ebbe az emlékezés-árba. Meg akarta várni, míg a múló idő meghiggaszt benne minden személyes emléket, benyomást s a költő arca tisztán, szenvedélytelenül bukkan föl lelkében, legjellemzőbb, feledhetetlen vonásaival.

Hogy Schöpflinnek sikerült vállalt feladatát megoldania, azt jórészt annak a «zarándoki komolyságnak» köszönheti, mellyel elindult, hogy Adyt újra megtalálja. Most nem mint barát közeledett hozzá, aki be akar jutni barátja szívébe ; nem érzi magára nézve kötelezőnek a régi propagandista hangot sem. Ady mihelyt meghalt, bejutott a halhatatlanságba. Neki már nincs szüksége többé propagandára. Ha árthat neki talán még valami, az inkább a korlátlan rajongás, mely hibái, vagy gyarlóságai fölött szemet akar húnyni s égig nőtteti erényeit.

Schöpflin mind tudja ezt. De ami még fontosabb ennél, ezt a tudását át is tudja vinni könyvébe, mely éppen ezért egyike a legjobb könyveknek. Meg van benne minden, amit Adyról az ifjabb nemzedéknek tudni illik és kell. Hogy Ady arcának megrajzolásában legtöbbet merített személyes emlékeiből, az csak természetes. Hogy költészetének értékelésében nem szakít eddigi, rég kialakult ítéletével, azt se lehet hibájául róni. De az az érdekes, hogy ennek dacára művében az író szinte személytelennek hat, aki akkor is, mikor a maga legsajátabb élményeit adja, mikor a maga nézetét, véleményét mondja, mintha a félszemével az Ady-nemzedék kortárs szemébe nézne és tőlük kérdené : «Nos, úgy-e, hogy így van», úgy-e, hogy így igaz?» — S a tárgyilagos kortárs a legtöbb esetben meg is adja az imprimaturt neki. A legtöbb esetben. Persze, hogy nem mindig. De hát ez már így van. A több szem, ha nem is mindig lát többet, de bizonyára másként lát és másra emlékszik, másként tudja a dolgot. És Schöpflin könyvének legnagyobb érdeme, hogy alig van pont, ahol a jóhiszemű kortárs különböznék tőle. Teljes joggal elmondhatja Schöpflin, hogy könyvével a költőt közelről látott kortárs-nemzedéknek Adyról való tudását adja át az utókornak, az újabb nemzedéknek, mely már

nem élheti át őt olyan közvetlen életszerűséggel, mint mi, akik együtt éltünk és harcoltunk vele.

Dóczy Jenő.

Szentmihályiné Szabó Mária : Emberé a munka . . . (Singer és Wolfner kiadás.)

Hatalmas terjedelmű (kétkötetes, 541 lapos) regény, Szabó Máriának eddig legnagyobb munkája. Különben is ritka jelenség, mert polgári regény, amiben nem igen bővelkedik regényirodalmunk. Most Szabó Mária vállalkozott arra, hogy megírja családja történetét, a debreceni nemes származású, régi kereskedő családét.

Hőse Várady Lajos, Várady Miklós rőföskereskedő fia, ki inkább doktor szeretne lenni, s csak apja kérésére folytatja annak mesterségét. Heves természetű, zárkózott, vasakaratú, de mélyérzésű, sokszor befelé vérző szívű fiú, ki elhagyja az apai házat, hogy Késmárkra menjen cserediáknak. Iskoláját végezve beáll inasnak Schwartner úr boltjába. Nagy önuralommal tűri a segédek és inasok komiszkodását, alárendelt helyzetét, melyet csak gazdája rokonának, Eliznek gondoskodása és szerelme enyhít. A fiú nehézkes, dacos és gőgös természete csak lassan melegszik föl, de a kedves leány tiszta és erős vonzalmának nem tud ellenállni. Felszabadulása után jegyet váltanak, de Eliz egy kiránduláskor szerencsétlenül jár. Halála mélyen megrendíti Lajost, ki otthagyja Késmárkot, hol öt évet töltött s hazatér Debrecenbe. Ott lesz egy darabig boltos legény, vagy mai nyelven kereskedősegéd, de aztán keresztanyja leányával, Tercsával kerül kellemetlen helyzetbe. Apja sokkal tartozik nekik, s a leány rá akarja kötni magát. Lajos vállalja az adósság letörlesztését, a szerelmes leány elől pedig kitér. Újra elhagyja szülővárosát s Brassóban Förster úr segédje lesz. Gazdája nagyon megbecsüli a jellemes és kitűnő legényt, szeretné társául fogadni, sőt leányát, a szép és erélyes kis Hannát is feleségül adná hozzá, de a dolog másképpen fordul, s Lajos két év mulva anyja halála után, végképpen hazatér. 1841-ben megnyitja divatkereskedését «a horgonyhoz». Jelszava : Emberé a munka, Istené az áldás. Az Isten meg is segíti. Vas szorgalmával, üzleti ügyességével csakhamar vagyonos emberré lesz, ki tönkrejutott apját, testvéreit tartja, nevelteti, s végül jó feleséget és igazi segítő társat kap Veronikában, egy kedves, okos, áldottlelkű és szerető szívű református papleányban. Gyermekei is születnek, úgyhogy a derék fiatalember boldogsága teljes. Mint látjuk, egyszerű emberek egyszerű története, semmi romantika, semmi érdekfeszítő bonyodalom.

A regény alakjai csupa jóemberek : Lajos szülei, testvérei, leányismerősei, felesége, gazdái, azoknak családtagjai, csak a bolondos, tréfáskedvű és könnyelmű Samu öccsével van sok bajuk, de a végén az is megjavul, sőt a keményszívű, s családjával haragban élő nagyanya is megszelídül. Ez egy kissé egyhangúvá, helyenként túlságosan érzelmessé teszi a történetet. A családi levelesládából előkerült instanciák, szabaduló levelelek, melyeket szószerint közöl a szerző, korrajzilag nagyértékűek, de a regény alapszövetéből kissé kirínak, éppen úgy, mint a szép, magyaros és helyenkint zamatosan provinciális debreceni nyelvből a : betart, túlsok, annyi baj legyen s Wienből(!)-féle apró nyelvszeplők.

Mindez azonban lényegtelen kifogás a mű értékeivel szemben. A regény kissé lazakötésű szerkezetét elfeledtetik velünk a pompás környezetrajzi és lélekrajzi részletek.

Késmárk régi német polgári életét (mulatságok, a királylövészet, családi otthonok) kitűnően eleveníti meg,

éppen úgy, mint a szász Brassóét. A régi Debrecen is él a regényben. Ezer apró megfigyelés, mely a képzelet rekonstruáló munkáját finoman támogatja. Korrajza (harmincas és negyvenes évek) csak vázlatos, de nem is igen lehet nagyon terjedelmes a munka céljához képest. Lélek- és jellemrajzát csak dícsérhetjük. Ha alakjai, mint mondtuk, kissé egyformák is, ezt az egyformaságot erősen ellensúlyozzák az apróbb egyéni jellemvonások, különösen a női lelkek fínom vonásokban gazdag rajzai. Legsikerültebb Lajosnak, ennek a keménykötésű jellemnek a gyermekkortól a férfikorig terjedő, lélekrajzilag elmélyített, biztos vonalú és következetes kifejlesztése, mely a regénynek epizódikus volta ellenére kemény gerincévé válik. Ezzel áll szoros kapcsolatban a kereskedői életnek irodalmunkban eddigelé legreálisabb, legsokoldalúbb, legelevenebb és legművészibb rajza. A hősnek nemcsak emberi jelleme fejlődik ki előttünk, hanem — hogy úgy mondjuk — kereskedői jelleme is. A kis, elhagyott, családjától messze szakadt inasból lassanként lesz az a mintaszerű üzletember, kitől a regény végén elbúcsúzunk. Nagy és buzdító tanulság is rejlik ebben: hogy az értelmes, élelmes és szorgalmas magyar éppen olyan kitűnő kereskedő lehet, mint akármilyen más fajtabeli.

Szerzőnek ez az úttörő és kiváló teljesítménye különösen érdemes, az eddiginél is díszesebb helyet biztosít neki regényíróink között.

Szinnyei Ferenc.

Kardeván Károly: Az ember tragédiájának magyarázata. (Magyar Irók, szerkeszti Vajthó László.)

Minden alkotás, melyben az alkotó és tárgya harmóniába olvad, arra a sorsra jut, hogy belőle von le szabályt «nyűgül talán, de szárnyakul soha: az abstrakció.» A szellemi alkotás új teremtett világ, a bölcselkedés pedig szemlélet, mely azt mondja el, milyen gondolatrendszer keletkezett benne a világ szemlélete közben. Madách mondja rá, hogy: a bölcselet csupán költészete azoknak, amikről nincs fogalmunk.

Igy vagyunk Madách művével is. A magyar gondolozók egész sora mondta el már, hogy mennyire igazolja az ő egyéni felfogását ez a drámai költemény.

Tragédia ez, tehát önmagából fejlődő egyoldalú élet. Amint egyoldalú minden tragikus hős, mert ez az egyoldalúság a tragikum forrása.

Ádám sorsában az egyoldalúság úgy támad, hogy az Isten által alkotott világ harmóniájából kilép és ez katasztrófához vezeti. A költemény fausti kerete azonban megengedi a kiengesztelődést: Wer immer strebend sich bemüht, dem kann geholfen werden.

Kardeván eredeti elgondolások rokonszenves fényével világítja meg Madách gondolatait. Feloldja a tömör tételeket, olvasóját bevezeti a nagy dráma színfalai mögé.

Igy oldja föl a tragikus tudás elindulásának problémáját a paradicsomi jelenetben. Világít, magyaráz és gondolatokat ébreszt, amint elvezet a tragédia tulajdonképpeni cselekvényéhez: az álomképekhez.

Az a részlet azonban, mely azt a kérdést fejtegeti, hogy az emberiség történetét hogyan mutatja be Lucifer, ma már meglehetősen idejét múlt elmélkedés. Meg van állapítva, hogy Madách nem a történelmet akarja megjelenetezni, hanem gondolatmeneti kifejezéséhez használja fel a történeti képeket.

Madách gondolatmenete, hogy a XIX. századnak a jámbor hittől elszakadt emberisége megtalálhatja-e kielégülését? Megtalálhatja-e a közéletben, mint a tömegek ura (faraó), vagy mint a nép embere (Miltiades).

Megtalálhatja-e a magánéletben, ha érzéki örömöket keres (Sergiolus), vagy az eszményeknek él (Tankrid). Mindkét irányban, mindkét lehetőségben csalódva, pihenni akar, de a kényszerült pihenés mindig forradalmat érlel. Feladja az egyén harcát, a tömegélet két formáját is átéli: a szabadversenyt (London) és az államfenség korát (falanszter), hogy eljusson a katasztrófához térben (világűr) és időben (eszkimó jelenet).

Kardeván az álomképekről igen szemléltető egyéni meglátásokat mond, de nem kapjuk meg az egésznek távlatát.

Az égi keret befejező jelenetében leggazdagabb a szerző magyarázó lelkesedése. Felemelkedést lát ott a tudás pesszimizmusából a hit optimizmusához. Ádám visszatér a tragikus egyoldalúságból az élet harmóniájába.

Kardeván könyve a legszebb és legmelegebb Madách ismertetések közé tartozik. Vajthó László, ki *Magyar Irók* címmel új sorozatot indít meg vele, értékes tevékenységének új irányát szerencsésen kezdi ezzel a munkával. *Hamvas József.*

Drescher Pál: Régi magyar gyermekkönyvek, 1538—1875. A Magyar Bibliophil Társaság kiadása. Budapest, 1934.

A Magyar Bibliophil Társaság minden évben egy kiadvánnyal ajándékozza meg tagjait. E kiadványok, a Társaság céljai értelmében, a könyvészet és a könyvgyüjtés fontos kérdéseinek szolgálatában állanak s kivitelükkel is a bibliophilia eszméjét kívánják szolgálni. Igy a Bibliophil Társaság könyvei mindenkor a legszebb és leggondosabb kiállítású magyar könyvek közé tartoznak.

E kiadványok között is első helyen áll a Társaság 1934. évi kiadványa, Drescher Pál dr., fővárosi könyvtáros könyve a régi magyar gyermekkönyvekről. Szellemes és színes bibliográfiai kirándulás ez a könyv a magyar irodalomtörténet elhanyagolt vadonába, a gyermekirodalomba. S meglepetéssel látjuk, hogy az úttörés fáradozása csöppet sem volt hiábavaló. Az elszánt kutató, aki útjára — látszólag — az unalom kockázatával indul, értékes fölfedezésekkel tér vissza. Az 1711—1860-ig terjedő időből 956 magyar gyermekkönyvről számol be. S közel harmadfélszáz ősnyomtatványról a magyar könyvnyomtatás első termékei közül. Minő pompás gazdagsága a magyar teremtőerőnek! E gazdagságot nem csökkentheti az a körülmény sem, hogy a könyvek egy részét magyar írók nem magyar nyelven írták, más részét pedig idegen nyelvből ültették át magyarra, ellenkezőképp, ez is a korai magyar irodalmiság eleven ereje és friss felvevőképessége mellett szól. Rá is mutat a szerző mindenütt az idegen forrásra s eszméltető megjegyzésekkel világit rá nevelési mozgalmaink Nyugateurópához igazodó útjára.

Fejtegetéseit az első ismert ABC-könyvvel, Erdősi Sylvester János *Grammatica Hungaro Latina*-jával kezdi s a vallásos és ismeretterjesztő gyermekkkönyvek tárgyalása után a gyermekszépirodalommal fejezi be. A gyermekkönyv egyes típusai mögé mindenütt felrajzolja az illető kor irodalmi mozgalmainak és közéletének képét. S mindezt egy kulturált cicerone könnyed és színesen eleven modorában. Hangjával az elvont ismeretek közlésének azt a szerencsés formáját valósítja meg, amely tárgyias tud lenni anélkül, hogy unalmas lenne és érdekes anélkül, hogy felületessé válnék.

Kitűnő szolgálatot tesznek a szöveg közé illesztett színes képmellékletek. Rézkarcmestereink és festőművészeink legjobbjait is megtaláljuk a képek alkotói között. A munka má-

sodik fele a felkutatott gyermekkönyvek könyvészeti felsorolását, szakmutatóját és az illusztráló művészek regiszterét adja. Ez a bibliográfia, — melytől a szerző kifejezetten megtagadja a teljességet, — fetlétlenül az eddig közzétett legteljesebb inventáriuma a régi magyar gyermekliteratúrának. De nagy bibliográfiai értékén kívül feltétlen gazdagodást jelent e munka az irodalomtörténet számára is.

S elismerés illeti a Magyar Bibliophil Társaság vezetőségét s elsősorban Enyvvári Jenő elnököt, a Fővárosi Könyvtár igazgatóját, azért az áldozatkész munkáért, amelyet ilyen könyvek kiadásával, könyvversenyek és aukciók rendezésével a magyar könyvkultúra érdekében már évek óta céltudatosan végez.

Drescher Pál műve a könyv gyermekkoráról szól. A könyv kiállítása azonban a magyar könyvkészítés mesterkorát hirdeti. A remekbe készült könyv a gyomai Kner-officinából került ki. A tökéletes színezésű reprodukciókat a fővárosi Házinyomdája készítette. —*e.*

Kilenc verseskötet.

Fekete Lajos: Vassal és fohásszal. — Szalay Károly: Daloló szívek (anthológia). — Kelen László: Az emlék felé. — Beleznai József: Kamillák a sarlóm alól. — Vathy Elek: Kéztől kézig. — Jakus Imre és Kádár Gyula: Magvetőt vár a föld. — Szekszárdi Molnár István: Lélektükör. — Tanka János: Tavaszi áradás. — Weöres Sándor: Hideg van.

Fekete Lajos a Délvidék, a Vajdaság egyik legjelentékenyebb magyar költője és hangjában nyoma van annak a szétszórtságnak, az önmagára-találás bizonytalanságának, ami a délvidéki magyar kulturális életet még ma is, másfél évtizeddel az államfordulat után jellemzi. Bizonytalankodó konzervatív versek váltogatják egymást újabb és frissebb hangú, nagylélekzetű írásokkal, az Ady-nemzedék utáni versíró stílust váltja időnkint az Ady-nemzedék előtti hang. A költő útja Zsidovinból és Valeapaiból, zord és szigorú román hegyi falukból vezetett a Vajdaságba, akkor, amikor ez a két vidék még egy ország volt és magyar. Ma két ország és egyik sem hazája a szó teljes értelmében a költőnek, aki két megjelenésében éli meg a háborúvégi magyar tragédiát. Ez a tragédia, ez az alapvető magyar élmény, nagyon halkan és mindig sejtetett szavakban jelenik meg nála, összefüggésben a fákkal és a füvekkel, nagypáthoszú szavak és kiáltozások nélkül:

«. . . hab fölé hajolva látom
vízbe meredt fura arcom.
Révészek, derék halászok
fogjátok ki arcom mását,
kicsi népem szenvedését
más népek hogy meg ne lássák».

Ami lényegében és igazában Fekete Lajos legszebb verseit teszi, az a természetlátása, mely karok életével ruházza a fák ágait s amely ilyen sorokat diktál neki: «szeplőtelen erdő könyörögj érettünk». Másutt:

«Ujjaimon számszerint sorolni kezdem
a barátaimat
s az erdei fákat: Ujvidéken a cserfa él,
Oszivácon a tölgyfa él, Becskereken a
hársfa él,
Eleméren a nyárfa él és Szerbpádén is
susog a platán,
de Temerinben a rönk kidőlt».

Fekete Lajosnak szinte személyes viszonya van a fákkal, egyik versében a fák karjai telítettebbek élettel és mozgással, mint a «hegyi lány» karjai. Egy nagyon sikerült vidám halotti dalában a szél vitázik a gyászbeszédet mondó pappal és «nyárderekán ki hisz a halálba?» Versei ott a legjobbak, ahol ezt a legszemélyesebb

és legszerelmesebb hangját pendíti meg, ahol nagyon nehéz vagy nagyon könnyű sorokban tulajdonképpen nem tesz egyebet, mint versének zenéjét részévé teszi e természeti zenének. *(Tölgyfacsonk, Vassal és fohásszal, A rönk kidőlt, Hó, lila temető, Hegyi lány).* A kötet címadó verse ennek a hangnak a legizmosabb kiteljesedése, melyben «roppanva énekelnek a gátak, amint átnyargal rajtuk győzedelmes morajjal a tavaszi ár».

A *daloló szívek* anthológiája hatvannégy vidéki «tehetség» verseit gyüjti egy kötetbe. Az anthológia összeállítója a rövid, de dűlt betűvel szedett előszóban kinyilatkoztatja, hogy «A tömeg szeszélyes. Bálványokat kreál magának filmszínészekből, primadonnákból, isteníti őket s egy napon elfelejti. A szépség, a tehetség, a vers azonban örök. Ne törődjünk azzal, hogy vatta van a fülekben! Énekeljünk!» Igy buzdítja Pápán az anthológiát szerkesztő a vidéki tehetségeket.

Ezek a «tehetségek» ilyesmiket írnak: «Alkonyodik, mert jön az ősz, Fagyos szellő mindent legyőz». A «legelső álmot» köszönik valakinek, majd arról beszélnek, aki «halkan félreáll s könnye pereg». A «lélek hegedül» és melléje «dalol a szív» a legtöbb versben. Az antológia címe föltétlenül találó. Néha egy-egy adys hang is megfér békén a Szabolcska-utánzatok között és Weisz Imre Székesfehérvárról «Csillagsugaras halk éjszakákon» «az egyetlen, igazi, csodás asszonynak» ajánlja költeményét. És mégis, csodálatosak ezek az elképzelt költők, ezek a képzelt betegei és csöndes utánzói az iskolai «könyvnélküliekből» vett szemelvényeknek. Talán nem is azért, hogy e verseket megírják s kinyomtatják rokoni előfizetésekből, hanem azért, mert kritikát várnak róluk. Pedig csaknem kivétel nélkül azoknak esnek jól ezek a versek, kizárólag és csak azoknak, akik megírták őket. Egy fiatal lap egyik régi cikke «harmincezer magyar költőről» beszél. Ha ezt a hetvenet olvassuk, sajnos, hinni kell abban, hogy harmincezren is lehetnek azok a «poéták», akiknek «hegedül a leküke» és «dalol a szívük» és ezeket a szívhangokat le is kottázzák.

Kelen László a «negyvenévesek nemzedékének» ajánlja kötetét, annak a nemzedéknek, «melyet húsz éve vittek részeg, daloló vonatok s nem pihenhetett meg azóta». Versei hosszú, elnyujtott szabadversek, a szabadvers ritmuslehetőségeinek minden kihasználása nélkül, szárazak, megmagyarázzák, hogy miért volt és miért van ennek a szigorú versformának annyi értetlen kárhoztatója. Ahogy Kelen László ezeket a hosszabb-rövidebb sorokat váltogatja, ahogyan színtelenné tesz egy különben helyére talált érzéki és érzékeltető szót, az magyarázza, miért élettelenek a versei, melyek pedig nem tehetségtelen költőtől valók. A versekből nála többnyire ciklus lesz, a kifejezésekből szavak zabolátlan és szépítetlen áradása. Ha néhol fölrémlik benne a formák konvenciójának a szüksége, ügyetlen és bántó rímekkel üti a hang harmóniáját. Inkább szónokol, mint verseket ír, enyhítő körülmény, hogy versei nem pathetikusok, nem retorikusak, csak szárazak. Nála valóban próza lesz a szabadversből. Próza, igénytelen és ritmustalan, mely ott is takar, ahol mutatnia kellene. Kár, hogy enged a könnyű költő kényelmi szempontjainak, a formával való kevés küzködést megérnék a témái néha.

Beleznay József szerelmes versei nagyrészt inkább levelek versformában. Azok közé a költők közé tartozik, akik még arra sem szánják rá magukat, hogy befussák azt az utat, amit az irodalom befutott mindmáig.

Igy írásai elmaradnak pár évtizeddel a mai stílusok mögött, harminc évvel ezelőtt talán jelenthettek volna többek számára valami olyan használati lírát, amilyent ma csak a szerző számára jelenthetnek. A szerelmi levelezők összes konvencióit elmondja, sokszor a jambus kedvéért ficamított szórendben, olyanokat, hogy: «akartam lenni szívtelen Hozzád». Az viszont kétségtelen, hogy szép bűnök és nagy elszánások nem zavarják, versek élét szegezi az aszszonyi romlottság ellen és a családanyai hivatás mellé és bizonyára nem tudja, hogy költőnek legalább ötször olyan öreg, mint amilyen fiatal és jószándékú, embernek.

Vathy Eleket sem bántják a költészet terén nagy akarások. A magyar líra nagy forradalma nyom nélkül mult el a feje felett, nemigen érzi azt, hogy kissé mélyére kellene nézni annak az életnek, melynek a líra végső leszűrődését adja. «Álomországban» szeretne járni, «tündérmeséket» olvasni, mint már előtte többen. (Örömpohárból szeretne inni és szívéből tiszta érzések áradata ostromolja az ismeretlen olvasót, aki ma alig olvas verset, különösen akkor, ha azok még mindig a «népies nemzeti» irány epigonságának jegyében íródnak, immár ötven évvel ez irány tündöklésének ideje után.)

Jakus Imre is tele van jószándékkal, az «apja iskolájában» kijelenti, hogy «nem kell a dzsessz, a rumba minekünk». Néha előfogja a nagyon fiatal embereknek az a véleménye, hogy «olyan jó lenne halottnak lenni», mindezt becsületes őszinteséggel meg is írja és nyomdafesték alá adja.

Kádár Gyula meleg és kiforratlan verseket ír, mint a legtöbben, ő is megfeledkezik arról, hogy a háború utáni változott világ más szabályokat kér a művészetek számára, mint az azelőtti. Talán egyszer megmagyarázza neki valaki, hogy más a vers, mint rímek és ritmikus sorok gördülékeny egymáshoz-kapcsolása.

Szekszárdi Molnár István, helyesebben «*szekszárdi molnár istván*» kötetének legfőbb nevezetessége az, hogy egyetlen nagybetű sincsen benne. E kiállítás után ultramodern, szaggatott és tépett verseket vár az ember, ezzel szemben ilyen sorokat talál: «mennyi szépség és kedvesség van a gyermekarcon», továbbá ilyeneket: «nekem nem nyíltak virágok harmatos illattal». Egyik versében angyali tisztasággal beszél egy párizsi lány mosolyáról, aki «nem is volt kokott», ez a szó is úgy kellett ezekhez a versekhez, ahogyan a csupa kisbetű, kis félvilági jelmeznek valamelyik magyar kisváros akácos utcáira, ahol szekszárdi molnár istván szeretné képviselni «párist» és a mondainséget, ahol ő tulajdonképpen mindennel nagyon elégedett. Versei a vidéki költészkedő fiatalember szokásos stílusát hordják a kívül-modernkedő ruha alatt. Úgy hatnak, mint egy szerény kis Ányos Laci-féle nóta egy szakszofónon, melynek torkából tárogatóhang jön elő.

Tanka János többet ért és érez a költészetből, mint azok a társai, akiknek a kötetével egy rostába ejtette a kötetét a véletlen. Sokat és jól érez a faluból, a falujából, élmény számára az «út mellé plántált, portól fulladozó akácfa», a kivillanó templomtorony, melyet úgy csodál, «mint horgonyzó büszke, sárga vitorlát». Néha egészen finom hangok pendülnek meg a szavai között:

«Elindulok haza.
Véletlenül
Vállamra lendül a botom:
én Istenem,
érzem, hogy úgy suhan az ívje,
mint nagyapámnak vállán
egy szombat estelen
a csillanó kasza».

Ő már érzi a szavak súlyát és

helyét a versben, érzi, hogyan lehet nehéz és lendülő szavakkal, hangzásban is kifejezni azt, amit a szöveg mond a bot lendüléséről. Ize van a szavainak és a sorainak, nem elmond, hanem érzékeltet, nem versfabrikáló dilettáns, boldogtalanságát kesergő költőcske, hanem költő a szónak mintázó és alkotó értelmében. Néhol az ízlése még nem egészen biztos, néha nem válogat eléggé szavaiban, de egészében nem prédikál és nem fejt ki iskolás alapelveket, nem kesereg és nem kel ki a rumba ellen, hanem ír. Verseket ír, igazi verseket, jó verseket és néha kitűnő sorok kerülnek ki a tolla alól. *(Nyári záporban, Falusi novemberi éj, Falusi temetés, Esteledik.)*

Weöres Sándor a fiatal nemzedék legjobb költői közül való, új hangot jelent nemcsak nemzedékében, hanem a magyar líra egészében is. Sokan fölösleges modorosságnak nézték és nézik azt, ami éppen verseinek legjellegzetesebb lényege: az egy-egy lírában szokatlan szót, groteszk gondolatot. Weöres «leölt csirkék sült hulláit temeti», «puffadt ég»-ről beszél, materiálisan érzékeltető szavai időnkint az undorkeltést célozzák. Minden versében meglepi az olvasót azzal, hogy éles világot vet az emberi test életének valamelyik különben szándékkal elfüggönyözött oldalára. Teszi ezt fanyarul, szatirikusan, kissé gúnyolódva az emberen, önmagán, mindenkin.

Weöres Sándort, a költőt, egész bizonyosan igazán értékelni kevesebben fogják, mint verseinek értéke követelné. Elsősorban azért, mert ez a költő mindenekelőtt — humorista. De humorában és szatirájában is igazi költő, mert verseinek formáját is e céltudatos groteszkség szerint alkotja, igazitja. A Suite bourlesque típuspéldái szinte Karinthyhoz illő kifigurázásai a dalszövegeknek, Weöres ezekben a verses humoreszkekben «*muskátlis kis hullaházról*» beszél és széles jókedvében fanyarul kiált fel: «*sej, haj, hacacáré, ahogy Nietzsche mondja*». Néhány párszoros versikéje a bölcsről és a holdról, az éjtszakáról és az akácfáról megannyi kisremeke egy egészen groteszk humornak. «Bartók-muzsika» című versének néhány sora:

«Csiribiri, csiribiri bojtorján,
lélek lép a lajtorján.
Csiribiri, csiribiri, zabszalma,
még mellettem alszol ma».

Ez a bájos felelőtlenség, ahogy keveri a rímeket és a ritmusokat, ahogy a ritmushoz és a rímhez idomítja a szöveget, a rossz költő, sőt még a lelkiismeretes költő minden gátlása nélkül, igen magasfokú művészet, mert sosem erőltetett, mindig könnyed. Sok versében teljesen a zenét hozza előtérbe, a szavakat misztikusan állítja egymás mellé, megmérni és értékelni nem lehet ezeket a verseket, csak érezni és szeretni (Macska). A nyelv zenéjének és a nyelvvel kifejezett értelemnek teljes összhangját teremti meg ezekben a versekben, melyek igénytelen témákból (kutya, szobalégy) íródtak nagyigényű írásokká. Weöres Sándor talán még nincs rajta az egyenes úton, stílusa még ingadozik, a végtelenül könnyű művészi karrikatúrák és egy fanyar, komolyabb líra ideáljai között, de akármelyik útra veti is a tehetsége, ez a kötet biztosíték arra, hogy nem jut zsákutcába. Talán elsősorban azért, mert versei művészi voltuk mellett annyira nagyszerűen, annyira mindenki másra «fütyülve» fiatalok. *Szabó Zoltán.*

Körmendi Ferenc: A boldog emberöltő, regény, Budapest, 1935. Athenaeum.

Különösen van az ember Körmendi Ferenccel. Mikor a Via Bodenbachot olvastuk, meggyőződéssel állí-

tottuk, hogy érdekes, kétségtelenül érdekes, mert ponyva. A budapesti kalandról teljes határozottsággal kellett mondanunk, hogy ponyva, de irodalmi ponyva, vagyis olyan írás, amelynek vannak már művészi igényei, mintha nem akarna mindent piaci sikerekre építeni, kacérkodik az irodalommal, de ez még nem, vagy már nem irodalom. S most itt van ez a mintegy ezerlapos, vaskos kötet, amely hol türelmetlenné tesz és idegesít, hol fájdalmasan gondolkodtat, de egyetlen percig nem untat, sőt eszméltet — ez micsoda?! Regény feltétlenül, hiszen külső és belső fejlődést ad, a cselekmények megállíthatatlan sora valósággal támad az életből, mintha csak harminckét esztendő életfolyamatának az egyszerű leírása volna s mindez oly lélekzetet elállítóan lekötő, hogyha a sűrűszedésű, tetemes könyv elolvasása legalább ötven-hatvan órát nem venne igénybe, az elsőtől az utolsó betűig egyfolytában virrasztanánk felette. Regény tehát, de rossz regény. Elemi hibái vannak. Először is, hogy ilyen indokolatlanul és szinte elviselhetetlenül hosszú, hogy minduntalan ismétlésekbe bocsátkozik, aztán, hogy agyonmagyarázza a dolgokat és azzal az egy-két elhatároló, sorsszerű szóval mégsem mutat rá a lényegre, vagyis a fától nem látjuk az erdőt. Aztán valahogy önkénytelenül is meg kell éreznünk a regény — mint irodalmi műfaj — bizonyosfokú kikerekítésének, a történések, jelenségek és megnyilvánulások célszerű válogatásának s ha nem is a költői igazságszolgáltatásnak, de legalább a megnyugtató, kielégítő lezáródásának a hiányát. A furcsa kisfiú és az önmagáig eljutott, meglett férfiember kertbe való menekülésének szimbolumereje csak enyhén sejtető és korántsem összefogó érvényű annak az olvasóinak a számára, akit még nem fogott el az elszigeteltség remetevágya. Aztán meg van is valami finoman bosszantó ebben a regényben s ez az, hogy végeredményben semmi regényszerűt, par excellence érdekfeszítőt nem ad s mégis olyan izgalommal habzsoljuk, mint a mindennapi élet krónikáinak, az ujságoknak legszínesebb és legmegdöbbentőbb riportjait. Mi lehetne a magyarázata e rossz regény furcsa kettősségének, ha nem az, hogy ez az írás maga az élet?! Mert az élet rossz regény!

A háttérben ott terjeng nyúlosan és ragadósan a századeleje hazug, rizsporos szentimentalizmusa Andrássy-úti nyolcszobás áldemokratizmussal, homályos ősök fitogtatásával, jukkerséggel, főképen bődületes önámítással, de egyetlen jottányi őszinteséggel sem. Terpeszkedő jóllakottság, még egy harapás és undorító csömör lesz belőle. 1914. Hoch der Krieg! és Vive la guerre! hogy utána tüstént felfakadjon a hazugság szennyes kelevénye és folyjon-folyjon az önámítás gennyes leve. De meddig?! A szurony egyszercsak túljut a beteg testrészen s amibe hegye most beledöf, már élő, eleven és piros vér zuhog nyomában. Mérhetetlenül sok vér! Az operáció túlontúl jól sikerült. Mire esztendők multán felocsúdik a beteg, már újabb sebei vannak. Ujabb hazugságok? Nehéz volna erre egyetlen szóval felelni, hiszen most esküszik és életét adja a világ, hogy a faj és minden egyéb nem mitológiás révület, de vérontásra, talán apró emberi igazságtalanságokra is érdemes igazság.

Ezelőtt a nagyon mai, nagyon hozzánk közelesett háttér előtt pereg le egy pesti család úgynevezett «boldog emberöltője». Az apa, a tiszteletreméltó karriert megfutott, zsidó katonaorvos fia — maga is nagy orvos — már kereszténynek születik. Keresztény és magyar egy életen keresztül, de mihelyt észre-

veszi, hogy bontakozni kezd már kisfiainak értelme, első teendője, hogy a zsidó ősök képei elé vigye őket, a keresztény nemesasszony szülötteit, hogy idejekorán megtudják, amiből eredetileg véttettek. Igen, ez természetes, hiszen még csak a század elején tartunk. S két évtizednek kell elmulnia, hogy az apa megtörten és az eseményektől megzavartan mágikus haláltsejtéssel újra a képek elé álljon — amik most már a kisszobába szorultak — és óva intse a fiát ebben az ősi vért felcsuklottságában, nehogy megfestesse az ő képét, de égesse mindet el, mert az unokának semmiről sem szabad már tudnia. Igen, ez az az apa, aki becsületesnek hiszi magát, még akkor is, amikor asszonyát, akiért feltétlenül voltak küzdelmei és akit igazán és őszintén szeretett, egy Klárika kisasszonnyal megcsalta és úgy látszott, hogy nehezen tudja összeszedni magát felesége halála után, de alig hogy letelt a gyászév, máris főorvosné lett a kisasszonyból. S ugyancsak ez az az apa, aki egész életében csak adott és mire a végére jutott, semmije sem maradt, — még tán lélek szerint sem. Milyen lehet akkor a félvér fiúnak az élete, akinek már a születése napja is szimbolum: 1900 január 1 ?! Igazából semmire sem jó, békében nem akarja a békét, háborúban nem a háborút. Nincs egyetlenegy eszme, vezérlő gondolat, amiben ki tudná magát élni, amiért fel tudná magát áldozni. Csak elvégzésre váró feladatokat lát maga előtt. Születése pillanatától kezdve fáradt, minél többet pihen, annál fáradtabb, mert e két ellentétes, ősi vér fáradtságát sohasem lehet kipihenni. Mindig éppen csak hogy él, igaz, mindvégig anyagi jólétben, szemrebbenésnyi ideig sem rettegteti a kenyértelenség réme, de ez az élet mindig olyan, hogy nőért van, — mindig csak egy nőért. S amikor a nők sincsenek már mellette, — meghalnak, elhagyják, vagy megcsalják — akkor sír fel belőle egyetlen, tulajdonképeni vágyakozása a csend, a nyugalom, az egyedüllét után. Igy jut el harminckétéves korában az emberektől, világtól, élettől elkerített kicsi szigetre, ahol csak a csend van s ahonnan már régenhalott az örökkévaló nő, az édesanyja ijedt kiáltása sem ránthatja vissza a cselekvő életbe.

Körmendinek ez az írása rossz regénynek, de nagy az élet egyik példázatának. A századforduló kevertvérű, kevertlelkű gyermekének menekülnie kell innen, mert hiábavaló volna minden kísérletezése, hiszen ő nem a tizenkilencedik századé, nem is a huszadiké, semmié és senkié, híd, mit átkelés után fel kell égetni és mert születésével és az időponttal, melyben született, valami végzetes és helyrehozhatatlan tévedés történt.

Dénes Tibor.

Értekezések Kaffka Margitról. Radnóti Miklós: Kaffka Margit művészi fejlődése. *Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának kiadása.* — **Ágoston Julián: Kaffka Margit.** *A szerző kiadása.*

Radnóti Miklós értekezése jelent meg korábban, de azért Ágoston Julián nem használja fel eredményeit. A két értekezés megjelenése között levő idő sem elég hozzá, de azonos témának annyira eltérő irányú feldolgozásai, hogy nem is igen használhatta fel. Radnóti szellemtörténész. Nem elégszik meg az apró megfigyelésekkel és a részletmunkával, hanem megkeresi a tények mögött a távlatot is, a külső események mögött a belső okot is : a vezérlő gondolatot. Sőt a vezérlő gondolat, a nagy távlat a kiindulópont, a tények csak másodsorban jönnek számba, mint elkerülhetetlenül szükséges apróságok. Itt már lesiklott Radnóti az igazi, vagy—

mondjuk így — a «jó» szellemtörténet síkjáról. A szellemtörténet legfőbb érdeme, hogy e módszer által a lélektelen adatok értelmet kapnak, apró megfigyelések elmélyülnek, mert megkeresik mögöttük az őket előidéző mélyebb áramlatokat. Radnótinál a mélyáramlatok megvannak (igen szépek és sokatigérők a különböző fejezetcímek), megvannak az adatok is, de valahogyan nem akar összeilleszkedni a nagy távlat, a mélység és az adatok, megfigyelések sorozata. A szerző ennek ellenére arra is okot ad, hogy értékesebb alkotásokat várjunk tőle.

Ágoston Julián kevesebbre vállalkozik, ezért aztán jobban meg is tudja közelíteni kitűzött célját. Módszere is konzervatívabb: megelégszik azzal, hogy végigelemzi Kaffka Margit írói pályáját, a tapogatódzás, felszabadulás és a termékenység éveit, majd az egyszerűsödés és elmélyülés korszakát. Sok jó megfigyelése van és a legfontosabb dolgokat mind észreveszi akár a stílusról, akár irányító gondolatairól van szó. Óvatossága megbizhatóvá és aprólékossá teszi, ezért értekezése néha fölöslegesen ismétel és túlságosan alapos. Talán nem ártana, ha volna benne valami Radnóti merészségéből és nagyvonaluságából.

F. I.

Magyar Imre : Aranytoll. Regény. Budapest, 1935.

Véresen időszerű, mai téma, amihez a szerző nyúl. A napjainkra annyira jellemző hyperintelligens fiatalember küzdelme az életért, vagyis azért, ami az élet. A kenyérért, amit annyi munka és ilyen gazdag skálájú tehetség árán valamikor természetes volt elérni. A becsületes munkakörért, amiben az ember maradéktalanul kiélheti magát és amit a «boldog emberöltő» gyermekeinek, mint magától értetődőt játékos kedvvel adta meg a sors. A minden perzselő vágyakozással áhítozott érvényesülés, az intelligens, a tudatos tehetség elismerését. S a nevet! Amikor már felesleges minden cím és diploma feltűntetése a névjegyen. Nem, a mai sokdiplomás, sikosmeretű fiatalember névtelenül küzd a kenyérért és munkakörért és érvényesülésért. S hiába küzd, mert semmi sem jut neki belőle, hacsak nem a nyolcvanpengős gyakornokság az állami hivatalban. Kínban fogant akarattal küzd, míg a célok egyike-másika közeliség és elérhető, míg maga mellett tudja az áldozatos, serkentő és egyre bátorító női szívet. De ha az is odavész — s mért ne kellene egészen egyedül is maradnia a boldogtalan emberöltő fiának! — akkor összeroppan, akkor már minden mindegy. Minek is, mi célja volna már az életnek?!

Végtelen mélységeket feltáró téma ez. Egyetlen hatalmas sírás, emberi bizonyíték lehet. Csak a mélységekig kell hatolni, csak meg kell fogni! Fájdalom, szerző csak elmegy a téma mellett, — de üres kézzel megy el. Mert vinnie is kell magával valamit annak, aki a regényírás országában kapni akar. S a jóindulat és együttérzés kevés, ha a regényíró nem tud regényt írni. Egyetlen naivitás ez a kicsi írás, mikor letettük, fáradtabbak lettünk belé, mint valami testes Proust-kötettől. Hol van itt az a végzetes életteljesség, ami ennek az életbevágó témának a feldolgozásádan annyira nélkülözhetetlen?! Kezbetleges, elbeszélő hajlam, még kezdetlegesebb fogalmazás.

Az is lehet a baj, hogy ez a nagy téma távlatokat kíván, a dolgok és jelenségek bizonyosfokú kiértségét. Ennek pedig talán még nem jött el az ideje. De hogy nagy téma ez a mai élet hyperintelligens fiatalemberével, az kétségtelen. Hiszen már maga ez az élet — regény.

Dénes Tibor.

Tolnai Károly : Ferenczy Noémi. (Ars Hungarica, 4. kötet), 33 képpel. Budapest, 1934.

Ferenczy Noémit kevesen ismerik, de akik ismerik, a legjobb magyar művészek közé sorolják. Lénye époly ritkán megmutatkozó, mint művészete, mely ugyancsak a kiválasztottaknak szól. Hajnaltól napszállatig ott ül a szövőszék előtt egy bérház legfelső emeletén, hová a városi zsivajból csak tompa, egyenletes moraj szűrődik fel. A munka moraja, a munka ritmusa ez, a munkáé, melynek Ferenczy Noémi alázatos rabja s egyben legnagyobb tisztelője, felmagasztalója. Élete szakadatlan munka s művészete tárgy szerint a munka himnusza. Csodálatos gobelinjei, melyek e nemben bizonyára legjobbak, ami ma a világon készül, hónapok, sőt évek napi tíztizenkétórai szakadtalan munkájával öltenek testet. Tárgyuk régebben az erdők és a virágok misztikus birodalmába vezetett, ma fahordók, ásók és kapálók, szőlőmunkások, pásztorok, kőművesek és pékek egyszerű világába pillant be. Mély áhítat és ünnepi egyszerűség lengi be e jeleneteket.

Tolnai Károly kiváló tanulmánya megismeretet e sajátos birodalommal, melynek a munka az alfája és omegája. Azt hisszük, nem elfogult e ritka művésszel szemben, mikor helyét a legnagyobbak között jelöli meg. *G. I.*

Benkó Gizella : Liezen-Mayer Sándor. Budapest, 1932.

Benkó Gizella, Gerevich Tibor tanítványa, kimerítő monografiát írt a magyar akadémizmus külföldre szakadt, kiváló képviselőjéről, Liezen-Mayer Sándor festőművészről. A XIX század magyar piktúrája még feldolgozásra vár, jellemző a terület elhanyagolt voltára, hogy Than Mórról, Székely Bertalanról, vagy Lotz Károlyról semmiféle részletesebb munka nem jelent meg, de még Munkácsy életrajza is, sok rossz kísérlet után, várat magára. Benkó tanulmánya örvendetes gyarapodása műtörténeti irodalmunknak, annál is inkább, mert függelékül a mester alkotásainak — gonddal összeállított katalógusát is közli. Sajnos, képek nem díszítik munkáját. *G. I.*

Walpole Hugh : A Herries-család. Négy kötet. Singer és Wolfner kiadása.

Családi krónika regényciklusban feldolgozva ma már nem nagy vonzóerő s már akkor sem volt az, amikor néhány évvel ezelőtt Walpole a Herries Chronicle-t megírta. Valószínű, hogy Thomas Mann «Buddenbrooks»-ja volt az első nagy modern családi krónika-regény s valószínűleg a legnagyobb hatású. Egy törzs dekadenciája, lassú, fájdalmas és szomorú felbomlása, kitűnő tárgy volt Mann-nak, a polgári dekadencia írójának, ma úgy mondanák : ennek a par excellence halál-ihletésű írónak. Galsworthy hétkötetes «Forsyte Saga»-ja nagy társadalomkritika volt, de inkább terjedelemre, mint jelentőségre nagy. Galsworthy kellemes író volt, de művészileg és szellemileg is csaknem jelentéktelen. Sem formaereje, sem iróniája nem volt átütő, sem kifogástalan. Roger Martin Du Gard «Les Thibaults»-ának nyugtalan izzása, feszült gondolati bősége számára a családi krónika csak alkalom arra, hogy a gondolkozó elmondja véleményeit. Nem filozófiai vélemény ez, vagyis a regénytől nem az elmélet felé tér el, hanem inkább a líra felé. Du Gard minden könyvének sajátságos, egyéni és vonzó költőisége van. Ez benne a döntő és az érték. Lehetne beszélni még kisebb krónikákról, mint amilyen Hergesheimer «Three black Pennys»-e, amelyik egy kötetbe tudja fogni a család, mint

«család» pszichológiai jellegzetességeit és ezzel az analitikus regények java közé került. Most Walpole, aki kétségtelenül nem úttörő írói egyéniség, de, aki a mai angol irodalom ragyogó tehetségei között is számottevő helyen áll, az előbbieket terjedelemben és elemzésben is meghaladó családi krónikába fogott. Mi tette indokolttá ezt a látszólagosan időszerűtlen, de rendkívül nagy művet?

Walpolet előbbi munkáiból is mindenki úgy ismeri, mint olyan írót, aki semmi más, csak elbeszélő. Ha megszólaltatja humorát, ha néha irónikus, ha lírai kitéréseket tesz, ha leír, ha fest, ez mindig egyetlen nagy írásösztön szolgálatában áll: elbeszélésében. Lehetőleg könnyen, biztosan, simán, a szórakoztató fogásokat sem megvetve; sehol sem beleütközközni a moralitásba, sehol sem hangsúlyozni saját véleményét, szóval a tárgynál maradni és csak a tárgyról beszélni. Vannak ilyen írók, akik azt az érzést tudják kelteni, hogy nem írnak, kezükben a történet maga mondja el magát. Walpole ilyen született elbeszélő. Nála fabula de se narratur. A tiszta epikusság embere. Minden gátlás nélkül, szabadon, folyékonyan, magába szed lírát, néha gondolatot, megfigyelést, de felolvasztja a történetbe, amelyik úgy folyik, mint egy hatalmas folyam a síkságon, nem nagy mélységgel, nem sebesen, de annál megnyugtatóbban és szélesebben.

A nagy regényciklusnak két része, két-két kötetben jelent meg most magyarul. Aki olvasni kezdi először, hajlandó abba az illzióba esni, hogy régi kastélyban sétál és valaki elmondja a régi arcképek történetét. Valami közvetlen szemléletesség az, ami legelőször megragad. Az arcképek valóban elevenné válnak. Egy kicsit szertartásosan mozognak, irodalmi etikettel, romantikus stílusban, vagyis nem elemien. De mozognak és beszélnek és látni, ahogy cselekszenek és, ahogy cselekedeteikről önmaguk, vagy mások gondolkoznak. Később az arcképek inkább zenei motívumokká válnak. Mindúntalan visszatérnek, visszahangzanak, ismétlődnek. De végül is minden más művészetből vett hasonlat sántít: a Herries-család történetének megírásában nincsen sem arckép, sem festészet, sem zene, minden irodalmi, minden a stílusra és pedig az elbeszélő stílusra vezethető vissza. Ez az elbeszélő stílus az, ami indokolttá tette a már oly kevéssé vonzó krónika-témát. Walpole oly tárgyat keresett, ahol végre alaposan kimesélheti magát, ahol semmi egyebet nem kell tennie, mint mesélni. És ez az, ami a hatalmas műben tökéletesen sikerült. Világszemlélet? — nem. Nagy koncepció? — nem. Történelmi tudás? Korfestés? Egyik sem. Semmi sem zavar abban a szelíd hatásban, amit a sima elbeszélés kelt. Még csak nem is romantikus, a legkevésbbé reális. Stevensonnak, a múlt század nagyszerű elbeszélőjének nyoma érződik benne. Csak Stevensonban a nagy esztétikai kultúra és a kaland szeretete elvonja a figyelmet a lényegről. Walpole varázsa megfoghatatlan és tisztán epikus. A fordítás persze nem adja meg az eredeti teljes szépségét, de ez talán nem a fordítók hibája, hanem azé a nyelvé, amely nem alkalmas arra, hogy Walpole tónusát éreztesse. Az úgynevezett magyar «középosztály»-nyelv, különösen a pestiesített formájában túlságosan szürke, hideg és merev ahhoz, hogy az angol úri nyelv eleganciáját tolmácsolni tudja.

Hamvas Béla.

Eton Robert: Hajnaltól alkonyig. Regény. Singer és Wolfner kiadása.

Eton Robert fiatal angol regényíró művének meséje ama modern regénymese, amelyik főtémájánál

fogva jelentéktelen, egészen feltűnő módon, rendkívüli hangsúllyal, különös értelmezéssel jelentéktelen. Mi történik? — egy fiatal nő eltölt egy napot. Semmi több. És mindez azért jelentéktelen, hogy annál érdekesebb legyen az, ami ebből következik. Kik állottak kapcsolatban vele? Kik beszéltek vele? Kikkel találkozott? Milyen befolyása volt azoknak a sorsára, akik látták? Voltak, akik egyszerűen elfelejtették, voltak, akiknek egész sorsát megváltoztatta. Fájdalmat keltett és boldogságot fakasztott, anélkül, hogy sejtelme lett volna róla. Egy valakinek teljesen jelentéktelen napja más emberek életének tükrében, — ami jelentékennyé teszi ama valakinek napját. Ő maga észre sem veszi és sohasem fogja megtudni, hogy mi mindennek volt előidézője. Talán azok sem tudják, akiknek életébe belavatkozott. A művész elgondolta ezt a lehetőséget és megírta.

A regénynek ezt az új, modern fajtáját appercepciós regénynek nevezték el. Azért nevezték el így, mert valamilyen esetleges eseményhez az író a valószínűség szerint más eseményeket kapcsol, — egy történetről egy másik jut eszébe, az egyik sors felidézi a másikat, az egyik embertípus adja a másikat — az események, mesék, történetek, emberek, jellemek egymáshoz kapcsolódnak, nem értelmesen, nem kigondolva, a régi regénymódszer szerint egységesen egy meséből felépítve, hanem éreztetve azt, hogy az élet tulajdonképpen végtelenségi folyamat, ahol a sorsok, események, emberek éppen úgy kapcsolódnak, ahogy a regényíró képzeletében.

Az appercepciós regény megalapítója James Joyce, aki a «Ulysses»-ben a módszert teljesen kifejtette és utólérhetetlen művészettel alkalmazta. De Joyce nagy művész, — sohasem jut el a nagyközönségig. Az ilyen nagy pénz, mint a «Ulysses» nem kerül és nem is kerülhet a hétköznapi forgalomba. Virginia Woolf ezt a nagy pénzt már felváltotta egy kicsit, amikor «A világítótorony»-t, a «Mrs. Dalloway»-t vagy más valamelyik könyvét megírta. Itt már ugyanaz érthetőbben, ugyanakkor kevesebb művészettel, az átlagember számára megfoghatóbban, de természetesen hígabban jelentkezett. Ez már sokkal kisebb bankó. Eton még ezt is felváltja, sokszor úgy látszik egészen aprópénzre, sokszor úgy, mintha volna benne más is, mint az elsőrendű írók eredményeinek felhasználása. Mindenesetre Eton regénye a hétköznap használatára készült és annak kitűnően meg is felel. Az angol választékosság, a feltétlen «fehér»-ség, egy bizonyos jó modor, mit előkelőségnek ugyan nem, de polgári uriasságnak lehet nevezni, kellemessé teszi. Hogy az angol irodalmi ízlés ma milyen magas, azt az ilyen regényeken lehet a legjobban megállapítani. Kétségtelen, hogy nem nagy, sőt egyáltalán nem is irodalmi jelenség. De valószínűtlen, hogy ilyen épkéz-láb művet ma másutt is tudnának írni a hétköznap használatára. Mi kell ahhoz, hogy egy átlagos regény jó legyen? — érdekesség, jó stílus, valami kis életigazság és ízlés, — ez pedig jöjjön közvetlenül és az ember ne sajnálja az időt, amit a könyvvel töltött. Mindez ma sajátságos módon együtt van az angol íróban, jobban együtt van, mint más nép írójában. Ezért volt érdemes a könyvet lefordítani és ezért érdemes el is olvasni. *Hamvas Béla.*

S Z E M L E

Vecsey Ferenc.

(1893—1935.)

Fiatalon, 42 éves korában a szíve ölte meg a távol hazájától élő magyar hegedűst, Vecsey Ferencet. Valamikor a legnagyobb hírű magyar csodagyermek volt, Hubay mester iskolájának egyik legkiválóbb növendéke, valóságos pszichológiai rejtély mindazok előtt, akik a ragyogó, fekete szemű kis fiúcskát annak idején hegedülni hallották.

Első mestere atyja, Vecsey Lajos, aki maga is kitűnő hegedűs és kamarazenész, anyja Szentkirályi Margit jó zongorajátékos. A szülői házban tehát bőven volt alkalma jó és sok zenét hallani. A gyakori kamaraesték alkalmával a 3—4 éves gyermeket nem lehetett addig lefektetni, amíg csak meg nem győződött arról, hogy aznap már nem lesz több zenélés. Kitűnő hallásától bátorítva, atyja már ötéves korában komolyan tanítja hegedülni olyan nagyszerű eredménnyel, hogy 1899. év nyarán Tátra-Széplakon, következő évben pedig Thurzó füreden hangversenyen lép fel. Már ekkor bámulatba ejtette hallgatóságát érett felfogásával. Hatéves, midőn Hubay mester tanítványa lesz, aki egy pár év alatt kész művészt farag belőle. Alig volt megmagyarázható, hogy hogyan tudott a gyermek Vecsey a felnőtt férfi ihletettségét megközelítő komolysággal nehéz versenydarabokat tolmácsolni. 1903-ban már külföldi hangversenykörútra indul. Berlinben Joachaimnál tanul még egy ideig, majd bejárja Amerikát, Keletázsiát mindenütt halmozva sikereit. Neve világmárka lesz, aranycsengésű a nemes komoly művészetben, beváltva, minden gyermekkorában hozzáfűzött reménységet. Utazásai közepett mindig szakít magának időt arra, hogy haza látogasson, ahol a közönség mint régi kedvencét dédelgette. Végre Rómában telepedik le, azon a földön, ahol különös szeretettel méltányolták mindenkor kivételes művészi képességeit.

Vecsey Ferenc játékában különösen a könnyed előkelőség, a nagyúri fölény tűnt szembe kifinomult, artisztikus érzékkel és ragyogó virtuozitással párosulva. Korai halálát őszintén gyászolja magyar hazája, amelynek egész életével csak dicsőséget szerzett. *Prahács Margit.*

Színház.

Valaki járt itt.

Jerome K. Jerome színjátéka a Nemzeti Színházban.

Egy londoni boarding-houseban a kapzsi penziósné meg kócos kis cselédje gondozása alatt kilenc kificamodott életű és lelkű ember él együtt az egymás iránti komiszságnak förtelmes légkörében. Ebbe a sűrített Sodomába beköszönt egy melegszavú, sugallatos szemű idegen, az evangéliumi jóság testté vált szelleme. Rendre tükröt tart az élet elesettjei elé, hogy abban ráismerhessenek jobbik énjükre, mely a szennyréteg alatt mindenkiben a megtisztulás és megigazulás felé vágyakozik. A hazugságokkal meg nem környékezhető, rejtélyes Idegen sor-

ban leveszi szívükről a terhet, mintahogy beköszöntésekor a kis cseléd-től elveszi a nehéz tálcát. S amikor a ragadozó ösztönök melegágyát a szeretet és emberiesség termőtalajává változtatta, ahogy jött, csendben és sugarasan, eltávozik, nyilván abban a keserű tudatban, hogy a hasonló erkölcsű és indulatú emberi közösségeknek még éppen elég bőséges száma vár balzsamos szavára, szívekbe és vesékbe látó tekintetére.

Jerome darabja majd egy negyedszázada iratott, akkor is novellából; a tegnapi hang is, az epikus fogantatás is eléggé megérzik rajta. Mindezt a napisajtó váltig fel is hánytorgatta. Pedig bármennyire igaz is a tárgynak felötlően szenvedőleges természete s a fejlesztésnek némileg gépies volta, finomabb érzékkel azt is észre kell venni, mennyi igazi írói érték van benne. A lelki orvoslás páciensei mind egyéni különbözőséggel fogadják magukba a megtisztító igét, mely maga is finoman alkalmazkodik ezekhez az egyéni különféleségekhez. S az Idegen magatartásának egyre erősbödő hangsúlya is szépen, költői elmélyüléssel van megéreztetve. Mi szívesen láttuk az elhunyt kiváló író színrehozatalát, elvégre ha valahol, a Nemzeti Színházban nemcsak a népek, hanem a korok szavának megszólaltatása is helyénvaló.

Horváth Árpád gondos, noha kissé bátortalan rendezői elgondolását jeles együttes szolgálta. Timár nemes eszköztelenséggel, mély átérzéssel apostolkodott, gesztusokban való nagy takarékosságával elérte, hogy a döntő fordulókon egy-egy kézmozdulata egészen kivételes jelentőséghez jutott. Vaszary Piroska cselédlánykája valamivel groteszkebb a kelleténél, de ez legfeljebb a szerelmi szolgálatok valószínűségének rovására esik: lelkiekben igaz és megindító. Rápolti Anna szép beszédjét valódi érzés fűti. Sugár dickensi ábrázolása remek. Ághy Erzsi meglepett friss színészi képzeletével, Juhász jellegzetességével. Aczél Ilonának ilyen feladatokban való pompás helytállását rég ismerjük és becsüljük. A ritkán foglalkoztatott Környey Paula az epizódban tünt ki, nemkülönben két biztatóan fejlődő fiatal: Ungvári és Perényi.

Lovagias ügy.

Hunyady Sándor életképe a Vígszínház együttesével a Pesti Színházban.

Nem nagy «ügy» ez, sőt egészen helyiérdekű ügyecske, a helyiérdek ezúttal az Erzsébet—Terézváros körzetéhez tartozván. Ami pedig a «lovagias» voltát illeti... Mindamellett igenis *emberi* ügy, emberséges írói érzéssel megfogva és megmutatva. A senkiember kispolgár cégvezető életének *egyetlen* válságos pillanata, melyből akár tragédia is kerekedhetnék, ha Hunyady az olcsóbb hatásokkal biztató szívbemarkolóságok helyett az egészet nem billentené szépen vissza a mindennapi kis kompromisszumoknak arra a területére, ahová a valóság az ilyen kisemberügyeket jobbára jótékonyan átutalja, s ahol a maga írói eszközeivel és színpadi hangjával a szerző is otthonosabban érzi magát, mint a nagy viharok villamos feszültségében.

Virág úr, a kis színmű tragikomikus hőse, a maga mindennapi, irodai környezetében szenvedi el azt a tettlegességet, amely mindenki máson gyógyíthatatlan sebet ejthetne, őt azonban csodálatosképpen a megbecsültetésnek és a jelentékenységnek ránézve addig elképzelhetetlenül magas csillagkörébe ragadja.

Hunyadyt magát ez a műve kevésbbé ragadja az írói jelentékenység felé. Amit itt csinál, tisztára «Kleinmeierei», mindazonáltal ebben a műfajban sem tagadja meg tehetségét és rokonszenves hangja itt is

örvendetesen megkülönbözteti őt a színpad szapora Olcsójánosaitól.

Azonfelül csupa jó és hálás szereppel ajándékozza meg színpadi gárdáját. Kabos Gyula mintegy alkalmát leli, hogy az ebben a nemben annyiszor színpadra teremtett kispolgár-elgondolásának részletvonásait itt végre összegezhesse. Érthető, hogy széltére él is az alkalommal. Gombaszögi Ella maga a művészi egyszerűség és közvetlenség; mélyen humoros a groteszknek legcsekélyebb árnyalata nélkül. Muráti Lilinek kedves, derűs, friss teremtést kell megformálnia, teljes sikerrel meg is felel mind e kívánalmaknak, ezúttal ama bizonyos «flepperkedés»-sel még csak nem is kacérkodva. Ráday is kitünő, amint finom egyensúlyt tart a nyegleség meg a tisztességes indulat között. Még Gárdonyit illeti elismerés, továbbá Sitkey Irén kedves humorát s nem utolsó sorban Tarnay Ernő játékmesteri munkáját.

Jó üzlet.

Heltai Jenő vígjátéka a Vígszínházban.

Színpadi hosszabb hallgatása után Heltai most nem egészen a régi, ismert hangján szólalt meg. Vígjátéka kevéssé játékos, még kevésbbé víg: erkölcsi és jellembeli válságok körül kereskedik, írói becsületes szándékkal, a dialogusban is sok költői fordulattal, csak a fődolgokban némi hervadt színpadi hagyományoknál feledkezve. Egy névleges házassági esetet vet fel, melybe egy családjáért és tudományos munkájáért magát ilyen sötétbeugrásra szánt fiatal orvost, meg egy anyaság előtt álló grófi kedvest sodor együvé, s azután megmutatja, hogy e közhiedelemben tisztességtelennek vélt megalkuvás, e «jó üzlet» hátterében mennyi tisztesség, emberiesség és önfeláldozás kerülhet kínpadra. A felszolgálásban az író régi színpadi gyakorlata is kiütközik, az epizódon akárhányszor ott csillog kedves humora, megbocsátó jósága. Hanem a lényeggel szemmelláthatólag kemény tusája akad. A színmű derekán ez elől jócskán ki is tér, a legkeményebbnek induló jelenetet semmis esetlegességekkel elvágja, az erősebb drámai összeütközés kiaknázása érezhetően nem kenyere, s inkább csak a darab lírai kihangzású zárójelenetében tapint rá (szépen és gyöngéden) az egésznek arra a magvára, melynek kifejtésével a megelőzőekben adós maradt. Feltünő, hogy színpadi irodalmunk újabban mennyire pártfogásába veszi a környezeti erőktől elferdített, de «alapjában» becsületes és önfeláldozásra hajlamos jellemeket. Maholnap, ha a színpadon gyanus és aggályos viselkedéssel találkozunk, eleve mérget vehetünk rá, hogy mögüle a lelki jóság és nemesség ábrázata bukkan elő. Heltai eredendő optimista, de bizonyos az is, hogy ez a hajlandósága, valahányszor az élet komolyabb rétegeihez bocsátkozik alá, hatásában menthetetlenül a régi, jó, kotzebuei hagyományok közelébe sodorja.

Hegedüs Tibor odaadó rendezői munkája, azzal, hogy az előadás stílusát egy kissé túlságosan érzelmesre fogta, még inkább errefelé terelte a hangsúlyt. A közreműködők élén Darvas Lili finom és választékos művészete haladt. A színpadi beszéd árnyaló gazdagságában vele ma nálunk kevesen vetekednek. Játéktársa, a sokatigérő tehetségű Somló István, ezúttal valami kelletlen fanyarsággal, szálkás feszengéssel bontotta meg az író elgondolásának igazi hangnemét. Messze kimagaslott a Makay Margit fölényes játéka; abból adott leckét, ami a legnehezebb feladatok egyike: az előkelő karikaturából. Ágay Irén egy kissé kifúlt az igyekezetben, neki még több önismeretre van szüksége. Somlay szemmelltható kedvetlen-

sége sem sokat lendített. Rajnai a rutinjára bízta magát. Berky Lili, Makláry és Peti kis feladatuknak erős támaszai.

Szentpétervár.

Oszip Vronkov és Pavel Rourke színműve a Magyar Színházban.

Kémek és besúgók nélkül bajos volna végére járni, hogy kiből vagy kikből fordították ezt a jellegzetesen «külvárosi színház»-stílusú darabot, mely kémek és besúgók világát viszi színre, az egészet az ilyesmire fölöttébb alkalmatos «rejtélyes Oroszország» fedezete alá helyezve. Az orosz-japáni háború idején nagy port felvert Azev—Gápon-féle kétkulacsos néplázítás mozzanataiból ragadja ki a színpadilag legnagyobb hatást ígérő fordulatokat, azon kezdve, hogy az álforradalmár Azev behízelgi magát a mindenható Ochrana főnökénél, egészen addig, amikor a veszedelmes szimultán játszmán végül is rajtaveszt és elvbarátai, még tulajdon felesége is, öngyilkosságra ítélik.

Világért sem állítanók, hogy ily talányos lelkű hazárdjátékos drámailag ne volna megrajzolható. Hogy valaki elkeseredett lázadóból miként lesz a hatalom megfizetett eszközévé: elég érdekes lélektani felfejtésre adhatna alkalmat. Hanem itt ilyesminek még árnyéka sem kísért: az alakok egyszínűek (azok még a kétszínűek is) és fejlődésnélküliek, minden egy-egy jelenet tartamára és szolgálatára van előirányozva. Bábszerűség kerül az egészbe, s mivel a közelmult történelmi alakjai is fellépnek (Miklós cár, Gorkij stb.), valami panoptikumíztől sem szabadulhatunk. Sőt még az enyhe komikum is kísért, s éppen a legvérfagyasztóbb helyeken: az egyre bombákat gyúró svájci elvtárs, aki a mulatóhelyen ital helyett konokul a lexikon *cian-káli*-kötetét kéri, vagy az a másik összeesküvő, akinek a városi bundája dinamittal van kibélelve s ezért a női ölelés elől rémülten hátrál, hogy párosával légbe ne röpüljenek: a füzetes ponyvaregények világából valók.

Kár Hevesi Sándor lelkes rendezői munkájáért, kár a szereplők nagy igyekezetéért. Törzs Jenő kétlelkű spiclije remek tanulmány, szinte eltünteti a szerep eredendő ürességét és plakát-stílusát. Földényi is megint nagy figyelmet keltett az «elméleti» forradalmár kitünően megfigyelt figurájával. Makay Margithoz méltatlan a feladata, amit mégis ad, a magáéból adja. Beregi, Vértes és Justh Gyula is leköti a figyelmet egy-egy pillanat erejéig. Ennél többet nyujtani itt nem lehet: ha van percnek íródott színpadi mű, akkor ez bizonnyal az, a javából.

Egy asszony hazudik.

Fodor László színműve a Belvárosi Színházban.

Gyilkossági bűnügy, melynek szálai az exminiszter házatája felé vezetnek: ez meglehetősen Wallace-szagú alapötlet. Fodor nem is riad vissza attól, hogy az érdeklődést a legbeváltabb eszközökkel csigázza fel, sőt ezúttal a főbaj az, hogy ebben a vonatkozásban erősen túllő a célon: az ifjú kegyelmesasszony garniszállóbeli gyilkos szereplésének hátterében olyan sötét indítékokat gyaníttat, hogy a kifejlés nagy csalódást okoz: kiderül, hogy hamis feltevések nyomában szimatolgattunk, hiszen itt csupán két makulátlan embernek — a kegyelmes-párnak — felesleges túlbuzgalma okozott minden bajt, ami a rendőrség segítségülhívása útján alighanem revolver nélkül is elintézhető lett volna. A gyilkos fegyver itt a színdarab érdekeit szolgálja, nem a földi igazságosztásét. Az előbbieket — úgy látszik — sikeresen, hiszen

Bécs, Prága és Zürich jóváhagyó tapsaival vonult be hozzánk Fodornak ez a jellegzetes «Effekstück»-je, mely szerzőjére még abban is jellemző, hogy — mint mindig, valahányszor igen silány anyagból dolgozik — ezúttal is sok irodalmiságot igyekszik védekezésül belevegyíteni a főztjébe. Most például egy rendőrtisztjét kapja el a lírai raptus: vele mondat el valami hihetetlenül üres és leleménytelen «szimultán» áradozást a nagyváros «csodálatos» sorsés végzetmozaikjáról. Akkor már ennél többet érnek azok az apró ujságkrokik, aminőkkel a darabja szintén szaporán meg van tüzdelve.

A Belvárosi Színház kitünő együttese a feladatokban több csillogtatásra csábítót kapott, semmint teremtenivalót. Bulla Elma egész lelkét belevitte az ütközetbe, megható kötelességérzettel vállalta a nemesebbé hamisításnak gyötrelmes kálváriaútját. Az ő szép becsvágya különb táplálékot érdemelne. Helyzetileg is ez az új szerepe annyira közelesik a *Vallomás*-beli feladatához, hogy egész erejét latba kellett vetnie az ismétlés veszedelmének elhárítására. A színháznak is érdeke volna e nagy igéret méltóbb foglalkoztatására több gondot fordítania, ahelyett, hogy Kiss József soraihoz meneküljön: «Minek is kellett gyémántot találnom, Ha aranyba nem foglaltathatom»... Beregi a politikai nagyságok jellemereje felől elhíresztelt rossz véleményt valósággal halomra döntötte. Páger— legutóbbi bájos részeg-alakítása után — most az éber józanságért állt helyt teljes sikerrel. Nagyon kitűnt Szigeti Jenő sugallatos erejű telepatikus fenoménje, Árpád Margit egészséges realizmusú szobalánya és Pártos zamatos taxisofőrje. Apáthy, Vándory Margit, Zöldhelyi Anna: egytől-egyig a maguk helyén vannak. Baróthy rendezése igen jó.

Rédey Tivadar.

Képzőművészet.

A harmadik Nemzeti Kiállítás.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter által rendszeresített Nemzeti Képzőművészeti Kiállítás ezidén is megtartotta seregszemléjét a Műcsarnokban. Hálásak lehetünk a kultuszkormánynak, hogy immár harmadik ízben, évről-évre megkísérli a magyar művészet aktuális állapotát bemutatni; valamennyi mestert és tehetséget táborba szólítja, a szélsőjobbszárnytól a szélsőbalig, a konzervatívoktól a legújabb irányok harcosaiig. Ez a kiállítás, szép elgondolása szerint a magyar művészet parlamentje, mindenki felszólalhat, sőt mindenkinek fel kell szólalnia, legjobb szavával, alkotásaival. Ismétlem, hálásak lehetünk s azok is vagyunk, mi közönség, sajnos, ugyanez nem mondható el a festőkről és szobrászokról, akiknek leghálásabbaknak kellene lenniök. Már a mult évi kiállításon meg lehetett figyelni, ami ebben az évben még kirívóbbá vált, hogy a felvonultatott műtárgyak összessége mélyen művészeink átlagos képessége alatt marad; azaz a képek és szobrok nem reprezentálják alkotóikat, ami azután az összességet illetően egészen hibás keresztmetszetet ad. Ma már külföldön is kezd híre futni, hogy a modern magyar képzőművészet a legjobbak közül való, de ha külföldi látogató végignézi e kiállítást, amellett, hogy szép és értékes műveket lát, korántsem fogja megsejteni azt, hogy népességünkhöz arányítva rendkívül sok, egészen elsőrangú mesterünk van, kikre nemzetközi mértékkel mérve is büszkék lehetünk.

Ki a hibás, a zsűri vagy a művészek? Aki végiglapozza a katalógust,

láthatja, hogy a zsűriben a legkülönbözőbb árnyalatok legkiválóbb képviselői kaptak helyet s ha ez sem győzné meg a zsűri ártatlanságáról, a művészek névjegyzékéből láthatja, hogy mindenki, aki csak valamit számít, helyet kapott a nagy bemutatáson. Nem kétséges, hogy csak magukat a művészeket lehet okolni a nívó középszerűségéért. A Nemzeti Kiállítás nagy alkalom a szereplésre, a sajtó is bőven szokott vele foglalkozni, nem szabad megfeledkezni róla — így gondolkoznak róla a festők és szobrászok s hamar beküldenek valamit, ami éppen kéznél van a műteremben. A kiállítást a kultuszkormány évről-évre, rendszeresített időpontban rendezi meg. A művészek mégsem készülnek rá, mégsem törődnek azzal, hogy friss termésükből a legszebbet, a legjobbat őrizzék meg erre az alkalomra. Ami annál érthetetlenebb, mert ha a legjobb kép már előbb gazdára talált, a tulajdonos boldogan és büszkén engedi át kiállítási célokra. Ennek az indolenciának több oka lehet, a kényelem, a rendszertelenség vagy leginkább a nyomor fásultsága. Akárhogy is van, javítani kell és lehet javítani rajta, ez a művészek egyetemének és a közönségnek egyaránt érdeke.

Kevesen vannak, akik az átlagnál máskép gondolkoztak s e kevesen megérdemlik, hogy nevüket feljegyezzük. Az akadémikus csoport után, mely a rendesnél még sivárabb, szinte tehetetlen alkotásokkal szerepel, a romantikus realisták között *Tornyay* János érdemli meg az említést, dús és zamatos festőiségével. *Csók* István női arcképe részleteiben kiválóan finom és artisztikus munka. *Szlányi* Lajos kálvintéri tájképe a legsikerültebb veduták egyike, amit az utóbbi években láttunk. Franciásan elegáns *Mattyasovszky-Zsolnay* László tájképe. *Koszta* József magyar tárgyú, viharos kontrasztokkal festett jelenetei a művész legjobb idejére emlékeztetnek.

Az újabb nemzedék festői közül *Szőnyi* István érdemes említésre, bár legutóbbi gyüjteményes kiállításán talán még egy árnyalattal jobb volt, mint ezúttal. *Bernáth* Aurél női arcképe a vörösek és barnák csodálatos gazdagságával lep meg, nagy triptichonja kissé fáradt. Jelentékeny mű *Berény* Róbert csellós nője. *Medveczky* Jenő hideg és kemény tájképei a művész önmagával való további viaskodását mutatják. Egyszerűségével feltűnt *Förstner* Dénes Alvó leány c. vászna.

A szobrok között *Pátzay* Pál Budapest c. modern ruhás női figurája aratott legnagyobb sikert s méltán. A művész szakított a konvencionális, időtlen kosztűmökkel s mai öltözéket adott a szép, ifjú alakra, melynek élettel teli frissesége a fiatal fővárost jelképezi. Igen szép *Beck* Ö. Fülöp Alvó leány c. domborműve, *Medgyessy* Ferenc erőteljes, monumentális Móricz Zsigmond feje, *Mészáros* László férfi arcképe, *Vilt* Tibor tanulmányfeje. *Zólyomi-Zierlich* Rezső, aki nagyobb, fába faragott kompozíciót állított ki, igen jó kisplasztikus lenne a német renaissance szellemében. Feltűnést keltenek *Madarassy* Walter kiváló érmei, e fiatal művésztől igen sokat várunk, a start kitűnően sikerült.

Nyolc festő és nyolc szobrász a Nemzeti Szalonban.

A Nyolcak emlékezetes szereplése óta ez a szám mintha kabalává vált volna, gyakran felbukkan kiállításokon. Ezúttal oly művészek választották, kiknek legnagyobb része rövidebb-hosszabb ideig az örök városban dolgozott. Egyéb nem is igen köti össze a csoportot, mely naturalistáktól neorealistákig sokféle törekvést ölel rendszertelenül magához. A két *Basilides* testvér, Barna és Sándor

a dekoratív-illusztrátor irány szerelmese, művészetük hol Dulac illusztrációira, hol Molnár C. Pál műveire emlékezte: tehetségük a reájuk rakodott emlékezés-réteg alatt fulladozik; kár, mert formaérzékük finom és biztos. *Farkas* Sándor Ébredés c. aktja jó részletei ellenére nem hat egységesen. *Csúcs* Ferenc figyelemreméltó szobrász, ha egyelőre csak oroszlánkörmeit mutogatja is. *Gallé* Tibor grafikái artisztikusak. *Heintz* Henrik az olasz novecento neveltje. *Római emlék* c. többször bemmutatott vászna egyben legjobb alkotása. *Jeges* Ernő akvarelljei ezúttal kissé nyersek. *Kaveczky* Zoltán rézkarcai technikailag kiválóak. *Szabados* Béla kis táncosnőfigurája sikerült, *Szomer* Lászlót erőteljes plasztikai érzék jellemzi. *Madarassy* Walter érmeit a Nemzeti Kiállítás alkalmával méltattuk, aktfigurája alapján is megállapíthatjuk, hogy az érem és a kisplasztika közelebb áll hozzá, mint a nagy méretet igénylő műfajok. *Genthon István.*

Zene.

Ditrói Csiby József bemutatkozó hangversenyének alkalmából örömmel számolhatunk be egy izmos, magyar tehetség meglepő gyors kibontakozásáról. Művészi teljesítményének legfőbb mértéke, hogy a zongorán, tehát azon a hangszeren, amelyen már mindent elmondottak, amit technikai tudással és bűvészkedéssel el lehet mondani, tudott érdekeset, újat nyujtani, mert játékából kiéreztük az igazi muzsikus őszinte szívből fakadó lelkesedését. Bach-Busoni hatalmas Chaconne-jában talán nélkülöztük a felépítés nagyvonaluságát, a hangulat egységét, amely egység minden legfinomabb árnylatot magába olvaszt, viszont a mű heroikus, súlyos páthosza, meggyőző ereje annál plasztikusabban jutott érvényre. Hogy a klasszikus eszmények menynyire előtérbe jutnak a fiatal zenészgeneráció előadó stílusában is, ezt Csiby József különösen Beethoven Fis-dur és Chopin B-moll szonátájával bizonyította. Előbbiben a ritmikus erő és lendület, a férfias koncentráció, Chopin tolmácsolásában az őszinte hév, a szárnyalás képessége, a romantikus érzelmességnek egy magasabb szellemiségbe való emelése ragadott meg legjobban. Természetesen ebben a felfogásban háttérbe szorul Chopin melódiáinak lágysága, ritmusának a gyertyalánghoz hasonló leheletfinom könnyedsége, hogy annál erősebb hangsúly legyen azokon a részeken, ahol a halál közelségét idéző miszticizmus jut kifejezésre. Ebből a szempontból a gyászinduló előadása nagyon szép volt, míg az utolsó tétel kísérteties suhanása még egészen meg nem oldott előadási probléma volt, amit valóban csak különös ihletettséggel lehet visszaadni. A Debussy művek halvány pasztelszínei, arisztokratikusan előkelő, bensőséges tónusa mindig sokat veszítenek a nagy hangversenyekben. De Dohnányi Es-moll rapszódiájának szárnyaló költőiségében, H-moll Capriccziójának csillogó szellemességében, eszményi zongoraszerűségében annál szabadabban tobzódhatott a tanítvány pompás temperamentuma, ragyogó technikája, megelevenítő fantáziája. Szívből óhajtjuk, hogy a fiatal művész későbbi fejlődésében is olyan méltó képviselője legyen a Dohnányi-mester-iskolának, mint amilyennek első bemutatkozásakor bizonyult.

*

Ezelőtt még egy évtizeddel is bajos lett volna elképzelni, hogy *egyszerű székely parasztok* lépjenek fel a

Zeneművészeti Főiskola hangversenydobogján és népi ének és táncbemutatóikkal olyan forró sikert arassanak, amilyennek világhírű művészek ünneplése nyomába sem léphet. Vajjon az agyonkultúrált modern ember vágyódása a primitív életformák után, vajjon az ujság ingere — a sok inyenc falat után a jó barna kenyér ízessége — volt e az előhívója a nagy érdeklődésnek, nem tudjuk, de tény, hogy a főváros és a falu népe ezen az estén megértette egymást. A város rádöbbent arra, hogy milyen szellemi kincsek, milyen nemzeti közvagyon él elrejtve egy nép körében, amely a természettel ősi egységben messzi havasok között, ősei földjén idegen birtoklókkal éli a maga életét. Udvarhely megyének különféle faluiból válogatták össze a nyolc táncospárt, hogy minden változtatás nélkül, úgy, ahogy ezt otthon szokták, mutassák be művészetüket. Műsoruk gyöngébb része az ének volt. A régi népdalaikból, sajnos, nem hallottunk tőlük semmit. Az együttes javarészt fiatal emberekből állott, akik már úgylátszik, csak az újabb népdalstílust ismerik. De szívesen hallottuk volna pedig azokat a gyönyörű ősi székely népballadákat, amelyeket népdalgyüjtőink feldolgozásából ismerünk. Az őseredeti népi előadást nem pótolhatja a leghívebb utánzat sem. Ehhez a bensőt kellene visszaformálni, lerázni mindazt a béklyót, amik annyira eltávolították az embert a természettől és önmagától.

Annál jobban élveztük a székelyek táncait, a verbunkos, a székely csürdöngölő, a seprűtánc stb. bemutatását és ezekben a ritmikus erőt, mint minden népi zene legnagyobb életforrását. Maga a zenekíséret, amit egy cimbalom és egy klarinét szolgáltat, egyszerű, folyton ismétlődő motívumokból áll, de jobban ideillőt el sem lehet képzelni. Szinte elképesztő, hogy a férfiak milyen szövevényes, a legkisebb részletekben is átélt, plásztikus ritmusfigurákat tudnak eltáncolni. Pedig ezek ugyan sohasem tanultak fáradságos munkával gyermekkortól kezdve balettiskolákban, hanem megtartották a táncot annak, ami: szórakozásnak, játéknak, nagyszerű temperamentumnak, életörömük ujjongó sokszor féktelen kifejezésének. Annyira összeforrnak a táncritmussal, hogy alig csendül fel a zene, már egyetlen mozdulattal tökéletesen beleilleszkednek különféle figurációiba s egy pillanatra sem lankad bennük feszítő ereje.

A Vajda János Társaság mint kitűnően sikerült vállalkozást könyvelheti el a székelyek budapesti szereplését. Óhajtásunk csak az volna, hogy legközelebbi alkalomkor ne a híres székely népballadákról halljuk a költői mondatokat, hanem magukat ezeket a balladákat igazi alkotójuk, a nép előadásában.

*

Beethoven Egmont nyitánya, VI., V. szimfóniája valóban azok közé a művek közé tartoznak, amelyek széles körökben ismertek és mégis *Furtwaengler és a bécsi filharmónikusok* tolmácsolásában újra ráébredtünk kimeríthetetlen tartalmukra. Furtwaengler ma a legnagyobb Beethoven karmester. Minden mozdulatában klasszikus mérséklet és egyensúly, tökéletes formai felépítése mellett azonban éppen úgy érvényre jutnak a beethoveni lélek legfinomabb érzésrezdülései, mint egetostromló viharai. A megszürkült pastoral-szimfónia új színekben pompázott: az édes derű és játékos kedv, amivel egyik hangszercsoport a másiknak nyujtja a természettől ellesett motívumokat, az az égi tisztaság és kecsesség, ahogy egy fúvos hangszer kiemelkedik a többi szólam közül, a vihar tombolásának festése, gazdag életteljességben mutatta meg nekünk a Mestert, aki csak az emberek között volt szen-

vedő és magányos. Itt a természet ölén felszabadult minden lelki gátlás alól ; itt társai voltak a patak, a fák, a madarak, a szellő, a vihar mind, mind a saját nyelvükön szóltak hozzá. S mi ámulattal hallgatjuk az egész mindenségnek egy nagyszerű harmóniába való felolvadását. Milyen ellentét ezzel szemben az V. szimfónia szenvedélyes, titáni küzdelme a végzet ellen. Furtwaengler vezényletében egyszerre látjuk és halljuk ezt a zenét. Míg vezénylő pálcája a ritmikus vonalakat rajzolja ki, másik kezével az érzelmi hullámzásokat irányítja. Midőn ökölbe szorul ez a kéz, egész teste előrelendül, arcának minden vonala él, szuggerál : a zenekar szinte önkívületben tombol, ha puhán simulnak ki az ujjai, teste összehúzódik, ajkai szorosan egymásra csukódnak, földöntúli messzeségeket idéző leheletszerű pianissimók sóhajtanak fel. De a leghatalmasabbak, utólérhetetlenek voltak az V. szimfónia crescendói. Furtwaengler vezénylő pálcája nyomán démoni fokozással lendültek fel a derengő félhomályból a legnagyobb magaslatokra a szólamok, dinamikai csúcspontjukat csak egy vakító ragyogáshoz lehet hasonlítani, amely eláraszt mindent s egy misztikus hatalom közellétének érzetét kelti. Ilyenkor érezzük át a maga teljességében a beethoveni művészet lelketemelő, lelkettisztító erejét, a győzelemnek azt a mámorát, ami a földre sujtó végzet, a megbénító szenvedések leküzdéséből fakad, amit Beethoven ujjongó örömhimnuszban tudott feloldani.

Furtwaengler és a nagyszerű bécsi filharmónikusok felejthetetlen este emlékét hagyták hátra hallgatóik szívében.

*

Franck Cesar «Les Béatitudes» című hatalmas oratóriumát hallottuk Budapesten először, körülbelül félszázaddal a bemutatása után. Nagyon érdemes volt megismerni, mert azok közé a művek közé tartozik, amik igazi ihletből születtek. Itt nyilatkozik meg előttünk a legtisztábban Franck, a párizsi Sainte-Clotilde-templom angyali lelkű orgonistája, végtelenül vonzó emberi és művészi egyéniségében. Hívő volt, tele szeretettel és megértéssel az emberek iránt, kellett tehát, hogy az a Krisztus ihlesse meg őt a legteljesebb zenei alkotására, aki az emberek iránt való szeretettből lett emberré, hogy a béke, a szeretet, az igazság szavaival vigasztalást hozzon közéjük. Krisztus hegyi beszéde Franck egész életének a vezérfonala volt, s az a tíz év, amit megkomponálása igénybe vett, eme alkotását művészetének is gerincévé tette.

A nyolc boldogság mindegyike egy önálló zenei költemény, ahol egy hozzáköltött szöveg — Madamme Colomb versei — Krisztus szavainak kommentálására szolgál. A bevezetés előképet nyujt a földön uralkodó rosszról, szenvedésről, majd következik az égi biztatás a leküzdésére és orvoslására, és a kettő között, vagy a végén felhangzik Krisztus vigasztaló szava, aki boldogságot ígér a gyógyultak és a győzők számára. Ez a krisztusi szózat, amivel az Úr lehajlik a kicsikhez és alázatosokhoz s együtt szenved a szenvedőkkel, az egész mű központja, egységének francki szellemének biztosítója. E körül csoportosulnak a túlnyomóan lírai szemlélődésben feloldódó, majd ott, ahol a sátánt idézi, egészen színpadias, Meyerbeer hatásokat mutató drámaibb elemek. Mintha ennek az angyali léleknek még a rossz szellem, a megrázó szenvedélyek, indulatok elképzelésében is idegen segítségre lett volna szüksége. Legszebb a harmadik boldogság zenei festése! «Boldogok akik sírnak, mert megvígasztaltatnak». A föld uralkodója a szenvedés, amely ezerféleképpen köti

meg az embert, töri össze a szívét, sötét tónusa hol a kórus, hol a szólisták szólamaiban bujkál, de Krisztus szavában és az égi kórusban lágy vigasztalással oldódik fel minden ellentét. A hatodik boldogság a tisztaszívűek boldogságának zenei képe a legjellemzőbb szerzőjére. A vokális szólamok átlátszó, tiszta harmóniája olyan, mint Fra Angelico vagy Filippino Lippi Madonna képein a virágfüzérek, a lélek paradicsomi békéjének és boldogságának megkoszorúzói. Az utolsó kép hatalmas egységben foglalja össze a mű alapeszméjét, a boldogok felmagasztaltatását.

Az előadást *Ernst Lévy* vezényelte. A székesfővárosi énekkar a párizsi Chour de Philharmonique tagjaival kiegészítve derekas munkát végzett, csak a szerencsétlen elhelyezés miatt sokszor nem tudott érvényesülni a zenekar mellett.

*

Húsvéti ajándékul végre egy bemutatót kaptunk az Operaháztól: *Respighi Ottorino*, a mai olasz zene legelőkelőbb képviselőjének «*A láng*» című operája került előadásra.

Respighit jól ismerjük szimfónikus műveiből. Igazi festő a zenészek között, akit különösen rajongva szeretett Rómája ihletett impresszionisztikus színgazdagságú hangfestésre. A történeti Róma, az antik imperialisztikus eszmények, Mussolini országának mai eszményei, ezekben nem jutnak szóhoz. Olasz földön még mindig késik a kora hangulatát kifejező alkotóművész, a történeti tudatosság zenei klasszikusa. Respighinél ez még csak az impresszionizmus tisztán esztétikai világszemléletében érvényesül. Jelen művében sem érezzük az igazi történeti levegőt. A keresztény középkor boszorkányhite és üldözése csak kitűnő dekoráció a számára, alkalom a valóban nagyszabású, artisztikusan felépített tömegjelenetekre, az emberi tömegindulatok tobzódásában a gazdagon rendelkezésére álló zenei eszközök legvégsői való kihasználására. De mindez csak eszköz az igazi olasz szenvedélyességgel túlfűtött drámai légkör megteremtésére. A tragikum Silvananak, az öregedő ravennai helytartó szép, fiatal feleségének mostohafia, Donello iránti bűnös szerelméből fakad. Silvana elkeseredett gyűlöletében, hogy elveszik tőle Donellót, mindent feltár férje, Basilió előtt, akit a felfedezés okozta izgalom megöl. Eudoxia, Basilio anyja, boszorkánysággal vádolja Silvanat. De Silvanat nem az Egyház ítélete öli meg, hanem a szerelme. Midőn látja, hogy Donello is elfordul tőle, nem bír megesküdni az ártatlanságára, hanem holtan rogy össze.

A témának megfelelően a zenében is túlnyomóan zordon, komor hangulat uralkodik. A zenekar kimeríthetetlen a drámai hangulat folytonos ébrentartásában. Kórusaiban igazi monumentális, sokszor szinte nyers erő ragad meg, két fő női énekszólamában is a forró drámaiasság és szenvedélyesség, a legszélsőségesebb hangpazarlás uralkodnak. Respighi zenéje artisztikusan olvasztja össze a különféle hatásokat, de ezekben a hatásokban az egyéni jelleg meglehetősen elmosódik.

A rendezés és díszletezés — *Oláh Gusztáv* munkája — nagyon növeli a mű hatását. A XII. század Ravennájának érdekes stílusa, a bizánci mozaikok telített meleg színei, az utolsó felvonás óriási teret megnyitó, hatalmas tömegcsoportosítása méltán keltett elismerést.

A kettős szerepbeosztásban betanult művet a bemutatón *Bodó Erzsi*, *Budánovits Mária*, *Gere Lola*, *Halmos* és *Pallo* vitték sikerre. *Failoni* vezénylete sokat kihozott az olasz művészet lényegéből. Élt, forrongott, zengett minden, zenekarban, színpadon egyaránt és ez a forró, pezsgő erőteljes

élet volt az, ami elejétől végig le tudta kötni a figyelmet.

*

Fiatal művészekből alakult operaegyüttes mutatkozott be minap a Zeneművészeti Főiskola nagytermében. Törekvésük, hogy a vígoperairodalom értékes alkotásait megismertessék a főváros és esetleg a vidék közönségével, minden támogatásra méltó. Már a három bemutatásukra szolgáló vígopera: Méhul Kincskeresők, Mozart A színigazgató, Offenbach Piaci dámák című egyfelvonásos kis vígoperái igazolták vállalkozásuk művészi jogosultságát. Kedvező körülmények között, ami természetesen legelsősorban az anyagi lehetőségekre vonatkozik, minden remény meg lehet arra, hogy a fiatal együttes kellő gyakorlattal és vezetéssel az igazi vígoperai stílust tegye magáévá, ami bizony a magyar operakultúrában mindeddig sok kívánnivalót hagyott hátra.

Prahács Margit.

Két évezrede — Periklész forradalmi államférfiú diadala óta — Európa állandóan a forradalom kaotikus zavarában él. A megálmodott igazi állam sohasem jut el a megvalósulás állapotába. A különböző pártok állandóan körbenforognak. WAGNER RICHÁRD.

* * *

Nem Franciaország naggyá és boldoggá tevése szerez nekem legtöbb és legigazibb örömet, hanem a versírás. RICHELIEU.

* * *

Az államok törvényei minden korban mindig valami előre láthatatlant értek el, legtöbbnyire az ellentétét annak, amit akartak.
HERBERT SPENCER.

* * *

A túlságosan nagy intelligencia az államférfinak hátrányára van; nagy teljesítményeihez elegendő bizonyos néhány kiemelkedő jellemvonás.
POPE.

* * *

Az igazságot a tévedéstől csupán a hajszál szélessége választja el.
OMÁR KHÁJJÁM.

* * *

A politikus első és elengedhetetlen tulajdonsága a reális viszonyok teljesen józan megítélése és az emberek értékelése legtöbbször igen csekély tartalmuk alapján. Ezért Schopenhauernek van igaza, mikor nevetségesnek tartja azt, hogy politikusnál lángelmét emlegetnek, még ha «világtörténelmi jellem»-ről volna is szó. H. ST. CHAMBERLAIN.

* * *

Az uram tisztel engem, de nem szeret; én viszont szeretem őt, de nem tisztelem. Azt hiszem, sok feleség van így.
SÉVIGNÉ ASSZONY.

KÜLFÖLDI KRÓNIKA

Gudmundur Kamban: A skalholti szűz, regény az ősi ságák szellemében.

Az irodalmi realizmusnak a IX. és X. században egészen különös korai hajtása támad a messze északon, Izland szigetén, ahol a Harald király hódítása elől menekült norvég gyarmatosok félelmes, wiking harcokat vívnak egy régi hazájuknál is zordabb, félig már arktikus természet meghódítására. Európában akkor a középkor kompoziciótlan, végtelen leírásokba vesző, a latin írók szónoki dagályosságát szőrszálhasogató tudálékossággal tetéző irodalma járja. Ez az északi irodalom egészen más, mint a középkor bármely szellemi megnyilatkozása. A nép képzeletének csapongó ereje és friss mesélő kedve alkot naiv hős költeményeket az izlandi ságákban, amelyek rettenthetetlen és szertelen erejű hősök körül fonódnak fantasztikus szörnyekkel vívott küzdelmekről. Realitásuk tehát nem a tárgyban és a tartalomban van, hanem a stílusban. A ság, mint minden naiv éposz, szájról-szájra száll és így őrzi a természetes beszéd közvetlen, üde hangját akkor is, mikor írásban rögzítik meg. Az izlandi mesélők azonban ezen az általános népi keresetlenségen felül a tökéletességnek valami egészen páratlanul álló magas fokára fejlesztették előadásukat. Tömör, minden fölösleges sallangtól és cikornyától ment, amellett kristályos világosságú ez a stílus. Dialogusai pattanók, élesek, nyoma sincs rajtuk a megszokott középkori terjengősségnek vagy homálynak. Egészen tiszta, tárgyilagos próza ez, szinte puritán mértéktartással megfosztva képektől, hasonlatoktól. Az ellágyuló, édeskés lírai elemeket teljesen kigyomlálták belőle. Minden leírás az elengedhetetlenül szükségesre szorítkozik. De annál érezhetőbb a törekvés az előadásnak mennél feszültebb drámaiságára. Igy gyakran a merőben költött és legendás történetek is olyan valószerűséget kapnak, hogy olykor még a modern történetkutatást is sikerült félrevezetniök.

A XII. században kezdik írásba foglalni ezeket a ságákat s ezzel hamarosan vége szakad rövid virágzásuknak is. A pergamen végzetessé vált rájuk. Ősi, tiszta forrásai sorra eldugulnak. Ezután már csak a ság név marad fenn s ezen a néven Franciaországból vagy Angliából került irodalmi műveket utánoznak a régi ságák lassan megromló stílusában. De lassankint egészen új stílusdivatok kerekednek felül. Általánossá válik a rímes vers, amely azután teljesen megfertőzi cikornyásságával a ságák könnyed, áttetsző, ideges lüktetésű stílusát. A kiuzsorázó dán uralom alatt Izland egészen elszegényedik. Lakosságát súlyos járványok tizedelik. És a szigetország teljes irodalmi letargiába merül, amelyből csak a XIX. század második felében kezd ébredezni.

1880 után új, realisztikus korszak indul az islandi irodalomban először a lírában, majd friss erővel buzog fel a regényben és a drámában is. A legújabb írók, akik közül Gunnar Gunnarson ma már világhírű, visszatérnek az ősi, csodálatos erejű ság stílushoz. Innen merít egy egészen kivételes súlyú egyéniség, akinek robusztus, hatalmas lélekzetű, széles epikája olyan meglepetés lesz Európa számára, mint néhány évvel ezelőtt

Sigrid Undset volt. Ez az író Gudmundur Kamban. Neve teljesen ismeretlen még nálunk, pedig az izlandi irodalomnak elismert drámaköltője. Nagysikerű darabjaiban az izlandi női lélek konfliktusait viszi színpadra. Darabjait azonban messze fölülmúlja most megjelent regénye, a Skalholti szűz, amelyben mély és megrázó fordulatokon keresztül bogozódik egy acélos akaratú, női lélek tragikus sorsa. Gudmundur Kamban a modern lélektani regény formáját választja ennek az asszonyi sorsnak drámai kibogozására. Ne gondoljon azonban senki elaprózott, részletekbe tévedő analitikus regényre. Mi sincs ettől távolabb, mint a szerző elgondolása. Csupa nagyvonalú monumentalitás, lenyügöző nagyság, ahogyan ezt a lelket a leggyöngédebb érzésekből, a szemérem és szenvedély közt tusakodó szűziségből s az asszonyi és anyai odaadásáért végsőkig tűrő, de a végsőkig el is szánt hősiségből megalkotja.

Ragnheidurban, a skalholti püspöklányban első pillanatra van valami rokonság Undset Kristin Lavransdatterével. Ragnheidur akár csak Kristin előkelő, nagytekintélyű család sarja. Ő is, akárcsak Kristin, még hajadon korában szégyenbe esik és mint leány szíve alatt hordja már gyermekét annak, akit a világon mindennél jobban szeret. Sőt Ragnheidurnál még kétségbeejtőbbé teszi a helyzetet, hogy ő az erény legfőbb őrének, a püspöknek a leánya s akit várt gyermeke apjának vallhat, a püspök egyik fiatal káplánja. Egészen más azonban az az út, amely Ragnheidurt ebbe a végzetes helyzetbe sodorja és egészen más az a küzdelem is, amelyet végig kell harcolnia. Undset regényének hősnőjét valami forró és fojtott erotikum sugározza körül. Forró vére, ellenállhatatlan szenvedélye mint valami elomló tehetetlen bábot sodorja a szerelembe, amelynek érzéki mámora azután sokáig lenyügözve tartja és a végső kockázatig vakmerővé teszi. Ragnheidur is szerelmes a fiatal, szép és lovagias Dadi Halldorssonba. De tiszta és erős lélek, aki tud parancsolni indulatainak és ártatlanságát makulátlanul őrzi meg, nagy szerelmének fenkölt tisztaságát talán még vágyban és gondolatban sem árnyékozza folttal a testiség. Ez azonban mind nem elég, hogy a püspöki udvar leselkedő, rosszindulatú pletykája jó hírét ki ne kezdje. Ellenőrizhetetlenül, megállíthatatlanul kering és dagad mindenféle suttogás, szóbeszéd, míg végül a fiatal leány lelki gondozója maga hozza a püspök tudomására, milyen közszájon forgó rágalom kezdte ki leánya becsületét.

A püspök, aki betegesen érzékeny a becsületére, viszont szinte fanatikusa az igazságnak s önmagával és hozzátartozóival szemben talán még szigorúbb mértékkel mér a kérlelhetetlen igazságosság nevében, végérvényesen le akar számolni ezekkel a rágalmakkal, még pedig úgy, hogy azért a saját kétségeit is elcsitítsa. Azért azt kívánja leányától, hogy az egész gyülekezet előtt az Evangéliumra letett ünnepélyes esküvel tegyen hitet ártatlanságáról. Ragnheidur szűzi ártatlanságának egész büszke tudatával utasítja vissza ezt a lányságát, szeméremérzetét sértő megaláztatást. Úgy érzi, hogy valami rettenetesen szégyenteljes van ebben a különös eskűben. Százszor is megerősíti apjának, hogy ártatlan. Lelke egész felháborodásával utasítja vissza a nemtelen rágalmat és könyörög apjának, hogy kímélje meg ettől a megbélyegző nyilvános vallomástól. De Brynjolfur Sveinsson püspök hajthatatlan. A megbecstelenítő rágalmat máskép elhallgattatni nem lehet. De talán az ő bizalma is megrendült s a saját megnyugtatására is kénytelen most már ragaszkodni ehhez az eskühöz.

Ekkor kezdődik igazában a drámai bonyodalom. Ragnheidur büszkesége porig alázva. Szűzi leánysága feldúlva. Nem tud többé szabadulni attól a gondolattól, amire esküdnie kellett. Úgy érzi, hogy az eskü ellenére testestől-lelkestől, minden érzésével és gondolatával Dadi Helldorsonhoz tartozik. Féktelen dac tüzeli, legyőzhetetlen kísértés csigázza. S félig dacból, félig a kísértésnek engedve kilopódzik az éj leple alatt szerelméséhez s közvetlen az eskü után beteljesül mindaz, aminek beteljesülését az ünnepélyes esküben megtagadta.

És ezután rövid, rettegésektől megszaggatott, de éppen lopott gyönyörűségeiben mámoros boldogság következik. Ragnheidur tudja, hogy ennek a boldogságnak a percei meg vannak számlálva, éppen azért ragaszkodik olyan görcsösen hozzá. Csak lopva találkozhatik szerelmesével, csak rövid órákra szabott zavartalan együttlétük. De éppen azért annál önfeledtebben veti bele magát ezeknek a ritka és rövid találkozásoknak szinte földöntúli üdvözültségébe. Tisztában van azzal, hogy büszke és kemény apja sohasem adja beleegyezését, hogy ezek után Dadi Helldorsson felesége legyen. Pedig nem lehet másé. Eltéphetetlenül hozzá köti szerelme és ennek a szerelemnek a gyümölcse, amelynek mozdulását már várja szíve alatt. Semmi kétsége, hogy emberfeletti küzdelmet kell vívnia ezért az összetartozásért. Apja kérlelhetetlenségén kívül közéjük áll az a kétségbeejtő és megbocsáthatatlan látszat, hogy hamisan esküdött. És Ragnheidur mégis elszánja magát, hogy végsőkig harcolni fog szerelméért és gyermekéért.

A regény drámai feszültségű magja tulajdonképpen ez a küzdelem. Lélekzetfojtó, vérkavaró, a végső kirobbanásokig felcsigázott ez a végzetes párviadal apa és leánya közt. Mint a régi ságák szálfaöklelő hősei és félelmes szörnyei olyan szenvedélyes hévvel és elkeseredett kitartással tépi egymást ez a két emberi nagyságon túlnőtt, szertelen lobogású lélek. Kemények és egyben hajlékonyak. Nincs csapás, amely megtörje őket. Mindegyik görcsösen ragaszkodik a maga igazához. A leányt szinte felmagasztosítja és állhatatosságában törhetetlenné teszi egy csodálatos új érzés, az anyaság, amelynek titokzatos, lelki remegései az ismeretlen ujjongásoknak, a megmagyarázhatatlan átalakulásoknak, az egyre újúló belső talányosságnak egész záporával öntik el. Soha egyetlen egy regényben nem érezzük át ennyire az anyaság misztériumát. Érezzük, hogy ez a nőiség legnagyobb és legelemibb élménye, s erre éppen ez a férfias költő találja a leggyöngédebb költészet szinte átsugárzó szépségű kifejezését.

Minden rezdülésében követhetjük ezt az érzést, attól a pillanattól, amelyben először csirába szökken a gyermek első mozdulásával az anya testében, egészen addig, míg végtelen vonzássá, parancsoló kényszerré nem nő, mikor a gyermeket kegyetlenül elszakítják a leányanyától. Ez az érzés fűti, tüzeli és tartja fenn Ragnheidurt apjával, a püspökkel szemben, aki éppen olyan keményakaratú, mint leánya és hatalma tudatában kíméletlen is. Nem akar, nem tud engesztelődni. Kényszeríti leányát, hogy a saját puritán elvei szerint vezekeljen és emelje magát újra a tisztes hajadonok sorába. És vezekelnie kell a bűnös fiatalembernek is, a megalázkodás minden középkori szertartásával megbélyegzett bűnösökkel borulva le a templomok gádorában. De a püspök büntetése nem éri be ezzel. Olyan kártérítést is követel leánya becsületéért, amely csaknem a teljes anyagi romlásba sodorja Dadi Halldorson apját és ennek családját, pedig az öreg prépost régi gyermekkori barátja. De így kívánja

az igazság és így rendeli a jog, amelynek betöltéséhez a püspök makacsul ragaszkodik.

A küzdelem egyre elkeseredettebb lesz apa és leánya közt és nem mutatkozik a megoldásnak semmi lehetősége. Végül is felsőbb hatalom hozza meg a döntést. A szigeten járvány üt ki és ez elragadja a püspök megpróbált sorsú leányát, akinek becsületét apja minden eszközt megragadó szorgalmazására csak halála után mossa tisztára III. Frederik király dekrétuma.

A mai olvasónak félig-meddig érthetetlen a női becsületnek ez a bűnhődéssel, királyi kegyelemmel való visszaállítása, amelynek egyik föltétele, hogy a nőt elszakítsák attól, akivel bűnbeesett és elszakítsák ennek a bűnös szerelemnek a gyümölcsétől. A mi felfogásunk szerint az utólagos házasság hozhatja helyre a hibát s ez fedi az általános emberi érzéseket is. Ezért a mai olvasó ösztönösen is a leány pártjára áll apjával szemben. Ez csak Sigmundur Kamban kivételes művészete tudja elérni, hogy Brynjolfur püspök keménysége is egyre emberibb színekkel oldódik előtte. A törhetetlen keménység alatt kénytelen megérezni a magát marcangoló szívet és azt a lelki nagyságot, amely fegyelmezettségében ércszobrok félelmes fenségévé merül és magasztosul.

Lényegesen közelebb visz ehhez a megértéshez a kor szellemének félig még a középkor köldökzsinórján vergődő lelkének csodálatos felidézésével. Mert a Skalholti szűz történeti regény. Alakjai közt világtörténelmi szereplők vannak, mint Henrik Bjelke birodalmi admirális, Izland kormányzója, Hallgrimur Peturson, Izland híres zsoltárköltője a XVII. század derekán. Alighanem hiteles följegyzések vannak Ragnheidur esetéről is. De Gudmundur Kamban feldolgozásában nyoma sincs rajta a történelem porának. Az emberi valóság nem vesz bele a hideg és díszes történelmi sallangok lomtárába. Az élet eleven lüktetésével, a mindennapi részletgazdagság közvetlenségével a régi ságák valóság szeretetével, apró, gondosan rakott vonalakból és színekből a régi germán Északnak hatalmas arányú és hamisítatlan igazságú képe bontakozik ki. Igazi modernsága, amelyben éppen úgy meg van az ősi regemondás élő művészete az előadásban, mint a hősök emberfelettisége az egymással mérköző lelkek nagyságában.

Kállay Miklós.

A Napkelet minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: Tormay Cecile.
Helyettes szerkesztő: Németh Antal.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc.